

UDK 808.1 + 881.05 (05)

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS ZA JEZIKOSLOVJE IN LITERARNE VEDE

JOURNAL FOR LINGUISTICS AND LITERARY SCIENCES

SRL 1975
2

IZDAJA - ISSUED BY: SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

SRL	LETNIK 23	ŠT. 2	STR. 113-388	LJUBLJANA	APR.-JUN. 1975

VSEBINA

RAZPRAVE

<i>Franc Zadravec</i> , Josip Vidmar	115
<i>Jože Toporišič</i> , Formanti slovenskega knjižnega jezika	153
<i>Janez Dular</i> , Zvrstna pripadnost prvin v publicističnih besedilih	197
<i>Tone Pretnar</i> , Primerjalna slovanska metrika	225

OCENE — ZAPISKI — POROČILA — GRADIVO

<i>France Bernik</i> , France Koblar (1889—1975)	257
<i>Alenka Šivic-Dular</i> , Christian S. Stang: <i>Opuscula linguistica, Ausgewählte Aufsätze und Abhandlungen</i>	262
<i>Denis Poniž</i> , Nekaj misli o matematični poetiki Solomona Marcusa	264
<i>Ivan Skafar</i> , Iz dopisovanja med škofom J. Szilyjem in Miklošem Küzmičem v zvezi s sedmimi Küzmičevimi knjigami (Ob 170-letnici Küzmičeve smrti)	269

CONTENTS

STUDIES

<i>Franc Zadravec</i> , Josip Vidmar	115
<i>Jože Toporišič</i> , Formants of the Slovene Literary Language	153
<i>Janez Dular</i> , The Distribution of Typological Elements in Journalistic Texts	197
<i>Tone Pretnar</i> , Comparative Slavic Metrics	225

REVIEWS — NOTES — REPORTS — SOURCES

<i>France Bernik</i> , France Koblar (1889—1975)	257
<i>Alenka Šivic-Dular</i> , Christian S. Stang: <i>Opuscula linguistica, Ausgewählte Aufsätze und Abhandlungen</i>	262
<i>Denis Poniž</i> , Some Thoughts about the Mathematical Poetics of Solomon Marcus	264
<i>Ivan Skafar</i> , From the Correspondence between the Bishop J. Szily and Mikloš Küzmič with reference to Küzmič's Books (On the Occasion of the 170th Anniversary of Küzmič's Death)	269

Uredniški odbor: France Bernik, Vatroslav Kalenič, Janko Kos, Boris Paternu (glavni urednik za literarne vede), Fran Petre, Jakob Rigler, Jože Toporišič (glavni urednik za jezikoslovje), Franc Zadravec

Odgovorni urednik: Jože Toporišič

Naročila sprejema in časopis odpošilja: Založba Obzorja, 62000 Maribor, Partizanska 5. Za založbo Drago Simončič

Natisnila: Tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani

Editorial Board: France Bernik, Vatroslav Kalenič, Janko Kos, Boris Paternu (Editor in Chief for Literary Sciences), Fran Petre, Jakob Rigler, Jože Toporišič (Editor in Chief for Linguistics), Franc Zadravec

Editor: Jože Toporišič

Subscription and distribution: Založba Obzorja, 62000 Maribor, Partizanska 5. Za založbo Drago Simončič

Printed by: Tiskarna Ljudske pravice, Ljubljana

Vodilnemu literarnemu kritiku
JOSIPU VIDMARJU
predsedniku Slovenske akademije znanosti in umetnosti
za osemdesetletnico

UDK 886.3 Vidmar J. 1.06

Franc Zadavec

Filozofska fakulteta, Ljubljana

JOSIP VIDMAR, I

Josip Vidmar je največji slovenski literarni kritik XX. stoletja. V slovenski umetnostni kulturi je dejavno prisoten že od leta 1920, mednarodno pa je znan od petdesetih let, ko je polemiziral z marksističnimi filozofi o funkciji svetovnega nazora pri umetniško ustvarjalnem aktu. Študija rekonstruira glavne prvine njegovega nazora o literarni umetnosti, daje pregled Vidmarjevih meril za literarno in gledališko umetnost, razbira prvine za nenapisano poetiko, kaže njegovo pisateljsko naravo in oblike njegove publicistike, zajema pa tudi vsa tista vprašanja njegovih polemik in meditacij, ki obravnavajo politične in kulturno razvojne probleme slovenskega naroda po letu 1920.

Josip Vidmar is the greatest Slovene literary critic of the XXth century. Since 1920 he has been actively present in the Slovene art culture while his international renown goes back to the fifties when he led the polemic with the Marxist philosophers on the function of the *weltanschauung* in the creative work of the artist. The present study reconstructs the main principles of his views on literature, it surveys Vidmar's criteria for the valuation of literature and theatre, it analyzes the elements of his not yet written poetics, it shows his characteristics as an author and the genres in which he wrote, and finally it covers all those questions which appeared in his polemic writings and in his meditations in which Vidmar discussed the political problems and the problems of the cultural development of the Slovene nation since 1920.

Josip Vidmar (14. oktobra 1895, Ljubljana) ustvarja v slovenski literarni in gledališki kulturi že od leta 1920, od leta 1941 pa zelo opazno tudi v slovenski narodni, še zlasti v kulturni politiki. Zato bi ravnal ozko, kdor bi ga predstavil le kot kritika, izognil pa bi se njegovi drugi dejavnosti. Ta študija ima namen pokazati Vidmarjev umetnostni nazor, njegova literarno kritična merila, glavne elemente za nenapisano poetiko, njegovo gledališko kritiko, njegovo stilno ali artistično nadarjenost, a nič manj tudi vprašanja njegovih polemik in meditacij, ki se ne tičejo le literature in gledališke umetnosti, ampak obsegajo tudi politično in kulturno življenje slovenskega naroda.

Doraščal je v zenitu Cankarjeve in Župančičeve literature, se s prvim nekajkrat pogovarjal,¹ z drugim pa v tridesetih letih sodeloval v ljubljanskem gledališču. Novejše slovenske pisateljske rodove je spremljal kritično od leta 1925, in še danes opazuje literarno in gledališko umetnost s prvotno kritičnostjo in nezmanjšano zavzetostjo za tisto, kar šteje za pravo umetnost. Njegovega obsežnega dela ni lahko pregledati in literarnozgodovinsko situirati, kaj šele oceniti pomen tega dela za slovensko umetnostno kulturo. Po obsegu veliko, po duhu bogato, po lite-

¹ Josip Vidmar (naprej J. V.), *Odgovori*, 18—19. Ljubljana 1970.

rarnih zvrsteh večsmerno delo izčrpno predstaviti je toliko težja naloga, ker bi veljalo duhovnemu in metodičnemu razvoju kritikove osebnosti slediti tako, da bi se njegovi miselni vzgibi in vzponi v različnih literarnih zvrsteh sinhrono urejali v enoten duhovni lik. Odločil pa sem se za nekoliko preprostejši postopek, za razdelitev celote po tematskih plasteh, ki pa nas konec koncev pripelje do istega rezultata. Umestna pa se mi zdi še ena delitev, narekuje jo letnica 1941.

Pred vojno je bil Vidmar predstavnik tistega pisateljskega kroga, ki je izpovedoval svobodoumni pogled na življenje in svet. Ideološko in strankarsko se ni vezal, v esejih, člankih in kritikah pa je izpovedoval prepričanje, da samo svobodoumni ustvarjalec neovirano služi umetnosti, kulturi, narodu. Toda slovenski položaj v državi in Evropi je v tridesetih letih temu prepričanju vse bolj spodmikal tla, radikalizacija ideologij na Slovenskem in naraščajoča evropska apokalipsa sta svobodoumnitvo slabili, postajalo je bolj estetski ideal kakor pa življenska resničnost. Zgodovinski trenutek je Vidmarja in druge iztrgal iz nazorske nevtalnosti in jih postavil pred konkretne odločitve in dejanja. Vidmar je aprila leta 1941 vstopil v vodstvo Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Ta korak je po letu 1945 njegov položaj v slovenski kulturi močno prevrednotil: za razmere v slovenski kulturi je postal zdaj tudi politično odgovoren. In res je v tonu njegovih kritik čutiti značilen premik od prejšnje znanstvene zadržanosti k polemičnosti. Zaradi tega premika je po letu 1945 tudi lažje opaziti konstante njegove umetnostne in narodno kulturne miselnosti ter jih ločiti od tistih sestavin, ki so bile pred vojno odvisne tudi od kulturne in literarne problematike v domači in evropski kulturni filozofiji. Ker gre v njegovem pisateljstvu potemtakem za razdobje, v katerem so se njegov umetnostni, kulturni in narodni nazor ter kritična merila bolj ali manj trdno izoblikovali in za obdobje delnih premikov, izbrisov ali vsaj opaznih korektur v njih, se študija o njegovem delu lahko deli na dvoje poglavij, ki ju razmejuje letnica 1941.

Ne glede na vse pomožne delitve pa študija ne mara biti le rekonstrukcija Vidmarjeve miselnosti, ampak bo poskušala slediti tudi vprašanju, zakaj so bila njegova stališča takšna, kakršna so pač bila in še so, se pravi, da jih bom poskušal razumeti in vrednotiti tudi zgodovinsko, to pa toliko bolj upravičeno, ker je komaj kdo bolj kot literarni kritik, kritik najbolj spontane človekove duhovne dejavnosti, povezan ravno z zgodovinsko stvarnostjo, pa četudi bi ne maral pripadati nobeni ideologiji ali nazoru in čeprav uporablja tudi takšna estetska merila, ki presegajo in ki morajo presegati svoj čas.

Dodati moram, da me vprašanje vplivov na Vidmarjeve literarno teoretske osnove zanima le na obrobju, le toliko, kolikor je Vidmar sam opozarjal na ozadja in sorodnosti med svojimi stališči in stališči pisateljev, kot so Fran Levstik, J. W. Goethe, Thomas Mann, Oton Župančič, Ivan Cankar, deloma G. Lessing in še kdo.

Ob ruski literaturi (1920—1924)

Josip Vidmar je mlad odkril umetniško literaturo in v njej tisto, kar človeku daje in po čemer jo najbolj vrednoti, če se z njo ukvarja kot kritik. Ko se je v tridesetih letih spominjal prvih odločilnejših učinkov literature nase,² je navajal, da sta ga v mladih letih občutno očarala Maksim Gorki in Oton Župančič. Ob pesnitvi *Človek* Maksima Gorkega, ki jo je bral okrog leta 1910, se je menda prvič začutil kot bitje, ki je določeno živeti in umreti. To nenadno prebujenje ga je pahnilo v strah pred smrtjo, grozo pa je spet premagoval ob pomisli na ponosnega, lepega »Človeka« Maksima Gorkega in ob radoživi miselnosti Župančičeve zbirke *Čez plan*. Oba avtorja sta ga prebudila kot osebnost, mu predstavila razpone življenja, obenem pa je zaslutil, kar je kasneje vedel in terjal: da je literatura estetsko, a tudi moralno dejanje, vendar moralno zunaj ideoloških okvirov.

Tako prebujen je od leta 1910 sodeloval v mladinskem literarnem časopisu,³ pisal pesmi in krajšo prozo vse do vojne, leta 1913 pa objavil tudi že prvo kritiko o dramatskih enodejankah,⁴ ki pa jo je podpisal njegov znanec, kasnejši režiser Osip Šest.⁵ Osamljeni spis pove, da je bil Vidmar že tedaj pozoren na važne prvine dramske umetnosti, na individualizacijo dramske osebe, na dejanje in zgradbo, predvsem pa na pristnost ali naturnost oseb in dramskega govora, zanimala ga je njihova živost, se pravi lastnost, ki jo je kasneje priznaval kot osnovni pogoj vsake prave umetnine.

Po maturi se je vpisal na tehniko na visoki šoli v Pragi, ki pa se po vojni zanjo ni več ogrel, saj se je v ruskem ujetništvu toliko poglobljajl v rusko klasično literaturo do Gorkega in v nordijske pisce, da se je poslej odločil za študij literature in umetnosti. Trditi je mogoče, da je

² J. V., Iz dnevnika IV, MP 1931—1932. — Isti, Prvo srečanje (Ob Župančičevi šestdesetletnici), MP 1937—1938. — V knjigi: J. V., Meditacije, Ljubljana 1954, imata spisa naslova Prebujenje in Mlada leta.

³ J. V., Odgovori, 7. — To je bil časopis Naša bodočnost (1910—1912), urednik Rudolf Molè.

⁴ Josip Šest, Etbin Kristan — Drobtine iz Pavlihove zapuščine, LZ 1913.

⁵ J. V., Odgovori 7.

ruska literatura močno vplivala na zasnovo njegovega umetniškega nazora, saj je tudi sam priznal, da je »po svojih kriterijih imela svojstven vpliv«⁶ nanj. Ta vpliv je najbrž bolj usmerjal Vidmarjevo misel o etični odgovornosti umetnika in umetništva, manj pa je sooblikoval njegov estetski kriterij. Vidmar je v Rusiji doživel tudi Oktobrsko revolucijo, kasneje pa zapisal, da je čutil do nje »globoko simpatijo«, predvsem do njene »moralne vsebine«.⁷ S tem spominom se ujema podatek, da je prvo povojno kritiko o prevodu komedije *Gaudeamus* Leonida Andrejeva objavil leta 1920 v socialistični reviji *Naši zapiski*, umejata pa se tudi tedanji pripombi, da iz *Bratov Karamazovih* ni moč izvajati nikakršne »nejevolje nad boljševismom«⁸ in da mora prebrati knjigo *Tolstoj in njegov »krščanski nauk«*, kdor bi rad prištel Tolstoja med »krivce« (v »dobrem ali slabem«) za »požar, ki vznemirja vse narode sveta«, za rusko revolucijo. Posebno simpatijo za rusko slovstvo pa dokazuje tudi dejstvo, da je od leta 1920 do 1924 pisal le o ruskih pisateljih in delih in prevajal le iz ruske literature, k slovenski pa se je povrnil šele leta 1925 s kritiko Župančičeve poetične drame *Veronika Deseniška*.

Vidmarjeva kritična pot se je dejansko začela s kritiko komedije *Gaudeamus*, saj ga je po objavi njen prevajalec in urednik Ljubljanskega zvona Joža Glonar leta 1920 povabil⁹ za stalnega sodelavca te revije in ga pridobil tudi za kritiko prevodov iz ruske literature. Njegovo ustvarjalno delo se je začelo torej s pozornostjo za osnovni instrument besedne umetnine, za besedo. Slovenske prevode je primerjal z ruskimi originali in zato objektivno pisal o jezikovno stilističnih spodrseljajih prevajalcev, zahteval od njih pazljivost za estetski in pomenski poudarek in odtenek besede, zagovarjal pa tudi pravico in celo dolžnost do ustvarjanja umetniško novega izraza povsod tam, kjer je bilo treba specifično rusko družbeno čustvo prevesti v slovensko okolje, ki si še ni razvilo enakovrednega besedja. Ob knjigi Čehova *Sosedje in druge novele* je zapisal, da je Čehov vsako besedo poantiral, jo napravil za edino ustrezno na svojem mestu, tako da zdaj »natančno spada v isto skupino občutkov, s katero Čehov operira. Postavi eno besedo izven skupine, pa vse zahrešči, se nakremži, izgubi svojo podobo. Zakaj Čehov riše navadno, vsakdanje življenje; vzemi njegovi umetnini stališče, s katerega je pisana, in iz navadnega nastane vulgarno«. Zato je menil, da sme prevajati le, kdor umetnino prečuti, spozna stališče, s katerega je

⁶ J. V., prav tam, 9.

⁷ J. V., Srečanje z zgodovino. Predgovor, 12. Maribor 1965.

⁸ J. V., Vladimir Borštink — F. M. Dostojevski, Bele noči. Mali junak. LZ 1920.

⁹ Kot pod 5.

pisana, ker samo tak prevajalec ne more napraviti pojmovnega prekrška nad »organično celoto«.¹⁰

Iz teh in podobnih pripomb je videti, da je imel prevajanje za vrsto reproduktivnega umetništva. Tudi v poznejšem načelnem članku je terjal od sebe in drugih prevajalcev, da morajo poznati »duha jezika«, iz katerega prevajajo, saj ta daje umetnini ton in specifično barvo. Teorijo slovstvenega prevajanja je izpopolnil še z mislijo, da mora prevajalec simultano obvladati vse besedilo, ob vsaki besedi vedeti, na kateri dogodek ali miselni motiv se avtor z njo sklicuje. Omenjal je stališče Otona Župančiča, po katerem prevajalec ne sme dati besedam niti za gram več teže, kot jim jo je dal avtor.¹¹ V tej zvezi je tudi izrecno poudarjal, da je prevajanje reproduktivna umetnost, saj je prevajalčeva dolžnost, »pogoditi subtilnosti vsakega sloga«.¹²

Ob jezikovno stilistične pripombe prevodov je dodajal tudi že sodbe o estetski vrednosti novel in romanov Dostojevskega in Leva Tolstoja, Čehova in Gogolja ter Puškina in Lermontova. Ustavil se je npr. ob pojavu, da Dostojevski natančno in jasno opazuje in obvlada pojave notranjega življenja, veliko težje pa upravlja zunanji proces, ki povzroča in spremlja dogajanje, zaradi česar teži njegove kompozicije moteča neokretnost, ob Tolstoju pa je zapisal, da »dobra umetnost« izraža »globoko življenje«, slast in bolečino in je izražanje takšnega življenja zanjo tudi »edino važno« opravilo. Skratka, jezikovno stilistična kritika ga je vse bolj usmerjala k temeljem »prave umetnosti«, zlasti še k vprašanju, ali je literarno delo »življenjsko resnično« in kakšen »arhitekt« je oblikoval njegovo resničnost. Ta kritika je z umetniško nazorskimi podaljški in kriteriji tudi napovedovala, da se je na Slovenskem začelo novo poglavje literarne kritike.

Umetnost in nazor

V letih od 1920 do 1922 je preučeval svetovni in moralni nazor Leva Tolstoja, Leonida Andrejeva (in ob njem tudi Antona Čehova) in Merežkovskega ter vpliv nazora na njihovo literaturo. Ko pa je literaturo Čehova imel za posledico pozitivističnega nazora, »andrejevsko grozo« pa izvajal iz svetovnega nazora L. Andrejeva, je zapisal, da »tvorijo

¹⁰ J. V., A. S. Puškin — Vladimir Borštnik, *Pikova dama*, LZ 1921. — Isti, *Lev Tolstoj — Niko Vidaković, Otac Sergije*, LZ 1921. — Isti, *A. P. Čehov — Fran Pogačnik, Sosedje in druge novele*, LZ 1921. — Isti, *N. V. Gogolj — Ivan Prijatelj, Revizor*, LZ 1922. — Isti, *M. J. Lermontov — Vladimir Borštnik, Junak našega časa*, LZ 1922.

¹¹ J. V., *O prevajanju*, Knjiga, str. 587, Ljubljana 1954.

¹² J. V., *Oton Župančič kot prevajalec*. MP 1929—1930.

najvišjo možno vsebino umetnosti« razpoloženja, ki so že odvod takšnega ali drugačnega nazora; samo temeljna čustva ali razpoloženja so umetniško produktivna, ker so prava življenjska resničnost, medtem ko »preveč intelektualni način opazovanja« le pogloblja prepad med umetnino in temi čustvi. Iz vseh treh študij je videti, da je ocenil razum in nazor kot moč, ki sicer lahko konstruira epske like, vendar jih kot konstrukte hkrati izriva iz prave umetnosti.

V teh študijah¹³ je omenjal tudi že posebno moralo umetnosti. Navajal je, da sta Andrejev in Cankar trdila, da je poslednje bistvo človeka dobro, celo plemenito, Tolstoj pa je dejal, da »človek ni ne zver ne angel, temveč angel, ki se poraja iz zveri«. Na osnovi takšnih pogledov na moralno dialektiko človeka je sklepal, da je »človekovo življenje porajanje, je rast njegovega duhovnega bitja, razumne ljubezni, Boga — v človeku samem« in da umetnost kot človekov produkt še prav izrazito dokazuje ta etični vzgon, je sredstvo, s katerim umetnik počlovečuje sebe in človeštvo. Umetnost je torej humanizacijska dejavnost in umetniška morala služi vsemu človeštvu enako. Zato ji morala tega ali onega racionalnega, sistemskega svetovnega nazora ne le da ni dorasla, ampak ji običajno tudi nasprotuje.

V eseju s pomenljivim naslovom *Pomen umetnosti in država*¹⁴ je nadnazorskost umetnosti in njeno specifično moralno vlogo strnil že v natančnejšo obliko: Umetnost je produkt svobodnega navdaha, posledica breztendenčnega gledanja in spoznanja; le svobodno gledanje na svet omogoči umetniško spoznanje in pravo umetnino; etos umetnosti je v tem, da z netendencioznim »bistvom neprestano vzdržuje nad človeštvom podobo njegovega idealnega duševnega stanja« in ga poganja k »nevidnemu idealu«. Vidmar je odklonil zahodni meščanski tip države, ker je po njegovem podpirala le hlapčevsko »umetnost« ali takšno, ki je koristila meščanskemu individualizmu.

Da bi dobil avtoritativen odgovor na svoj pogled o specifični koristnosti umetnosti, je prevedel in objavil Puškinov dialog *Mozart in Salieri*.¹⁵ Odgovor se je glasil, da pravi umetnik lahko dobro ustvarja le, če sledi svoji »obsedenosti« ali navdihu, ne pa naročilu. Umetnost ni rokodelstvo, zato ne more koristiti v smislu tega in onega nazora, v resnici pa zmerom koristi kot oblikovni izraz človekovega duhovnega in etičnega stremljenja.

¹³ J. V., Svetovni nazor Merežkovskega, LZ 1920. — Isti, Tolstoj in njegov »krščanski nauk«, LZ 1921. — Isti, Bogoskanje Leonida Andrejeva, LZ 1922.

¹⁴ V literarnem časopisu *Trije labodje*, Ljubljana 1922.

¹⁵ A. S. Puškin — J. V., *Mozart in Salieri*, LZ 1924.

V zgodnje oblikovanje Vidmarjevega umetnostnega nazora spada tudi njegov premislek o tem, iz česa izvirata glavni stilni formaciji besedne umetnosti, realizem in romantika. Menil je, da ju ne more razložiti le pisateljevo razmerje do družbe in narave, predmetnosti, tedaj večja ali manjša približanost k njima, prav tako pa ju ne moreta razložiti niti pesniški predmet (snov) niti miselna spremljava in razlaga predmeta ali pisateljev družbeni in svetovni nazor. Oba stila sta vezana predvsem in le na razmerje med glavnimi psihološkimi prvinami, ki so v umetniškem aktu na delu: v realizmu prevladuje razum nad čustvom in domišljijo, v romantiki pa prevladuje čustvo nad obema.¹⁶

Vsi ti spisi pričajo, da si je Vidmar do konca leta 1924 izdelal tole literarno estetsko stališče: prava osnova umetnosti je pisateljevo glavno življenjsko čustvo, ne pa njegov nazor; umetnost je nadnazorska in ravno zato lahko opravlja posebno moralno vlogo, njena posebna moralna moč je edino, s čimer »koristi«, saj je to moč, ki pomaga človeku etično stremeti k boljšemu.

Po prvih odločitvah o tem, kaj je v umetnosti bistveno in kaj postransko ali celo moteče, je šel dalje v psihologijo umetniškega ustvarjanja in poskušal še ostreje razmejiti dejavnike tega ustvarjanja od tistih, ki z njim niso v pravi zvezi. V svoji reviji *Kritika* je za pravega tvorca umetnosti priznal le »duhovno osebnost« ali tisti del človeka, ki je po njegovem mnenju s »stvarstvom« eno, eno s »prvobitnim božjim duhom« in stoji nasproti svetu kot »element proti elementu«. Duh določa osebnost, duh pogojuje pravo umetnost in samo duh zagotavlja umetnost zaradi umetnosti. Duhovni del človeka je ločil od duševnosti (nagoni, čustva, socialna in državna organizacija), ki je podvržena potrebi in koristi.¹⁷

Naj so nekateri pojmi o človeku, stvarstvu, prvotnem duhu panteistični, naj je ločnica med višjim in nižjim svetom človeka nazorsko še tako idealistična, je v sintagmi »element proti elementu« določno izražena misel, da umetnika ne obvezuje nič drugega kot ravno ta nasproti mu stoječi element. Vidmarjev pogled na umetniško dejanje kot na dejanje duha in še kot na dejanje, ki nastane tedaj, ko si svobodno stojita nasproti dva elementa in drug drugega zavezujeta, pa se ni nič ločil od tedanje neposredne tradicije v slovenski literaturi. Oton Župančič je bil

¹⁶ J. V., Dr. Ivan Prijatelj, Predhodniki in idejni utemeljitelji ruskega realizma. *Kritika* 1925. — Ta kritični zapis bi moral iziti v začetku leta 1925 v LZ, a ga je urednik Fran Albreht odklonil. — Vidmarjeva opomba, *Kritika* 1925, str. 44.

¹⁷ J. V., »V te preproste, a vendar...«, *Kritika* 1926—1927, 1.

tisti, ki je dejal, da je umetnik pod sugestijo ustvarjalnega navdiha ujet v mrežo vesoljnega duha,¹⁸ ki ga osvobaja vsake konkretne morale, dogme, nazora, ideje. Vidmar se je skliceval tudi na Ivana Cankarja, ki je podrejal umetnikovo osebo le njeni naravi, jo obvezoval živeti in pisati v skladu s seboj, hkrati pa jo zadolžil za svoje življenje in svojo umetnost tudi odgovarjati. Cankarjeva definicija umetnikove svobode in odgovornosti mu je potrdila tudi pravilnost ločevanja med etičnim nazorom umetnosti in praktičnimi moralnimi nazori, na podlagi te definicije je zavrnil Nietzschejevo amoralno tezo »vse je dovoljeno« in krščansko moralni dualizem »samo to je dovoljeno, drugo je greh« ter priznal le etiko umetnosti, ki jo pogojujeta umetnikova svoboda ali zvestoba lastni naravi in njegova odgovornost.¹⁹

Ko je tako razumel nekatere temelje umetnosti, se je odločil še za trditev, da ima umetnost svoj nazor, ki izvira iz specifičnega, umetniškega načina gledanja na stvari in življenje. Po tem nazoru gleda svet umetniško le, kdor ga gleda neposredno; zavedni nazor takšnemu gledanju nasprotuje in daje umetniku le nadomestek živega spoznanja. Zatorej zagotavlja neposrednost, pristnost, živost življenjske resnice v umetnini le »nazor umetnosti«.²⁰

V okvir svoje teme je moral zdaj uvrstiti še vprašanje o lepem v umetnosti, tj. estetsko sestavino umetnosti. Odklonil je vsakršno idealistično estetiko, ki povezuje izvor umetniške lepote s to ali drugo idejo ali nazorom, ta izvor položil v umetnikovega duha, tega pa spet odmaknil od racionalne ali nazorske sfere. Menil je, da je umetniška lepota oblikovanost snovi po duhu, in nadaljeval, da se človeški duh izraža najintenzivneje in v najglobljem bistvu prav v »proizvajanju tvorb in likov in podob« umetnosti. Zanimivo in v skladu z razvojem njegove umetnostne misli pa je, da je duha kot producenta umetniške lepote »humaniziral« in zapisal, da duh in lepota izvirata iz tiste globočine, »kjer so si vsi ljudje bratje« (Ivan Cankar), da se v duhu umetnika in umetniške lepote oglašata »podtalni človeški element«. In ker je umetnost govorjenje iz podtalnosti, »iz dna«, je umetnikov duh človeško vseveden.²¹

Katoliški kritiki so medtem kar naprej ponavljali oceno, da je literatura svobodoumnikov poprečna zaradi njihovega nazora. Ta dejavnost je Vidmarja napotila, da je témo umetnost in nazor, ki jo je do leta 1928 obravnaval sicer načrtno, vendar v neekskluzivnih člankih, napisal v le-

¹⁸ Izidor Cankar, *Obiski*, 173, Ljubljana 1920.

¹⁹ J. V., Cankarjeva človečnost. *Kritika* 1926—1927.

²⁰ J. V., Opazke k naši kritiki (kritika in svetovni nazor). *Kritika* 1926.

²¹ J. V., Zagovor umetnosti. *Kritika* 1926—1927.

tih 1928—1950 več strogo tematiziranih polemik, na katere so na nasprotni strani odgovarjali pesnika Anton Vodnik in Božo Vodušek, kritik France Vodnik, zlasti pa neotomistični teolog in »estetik« Aleš Ušeničnik.²² Zdaj je znova dokazoval, kajpada v veliko razvitejši obliki in z bolj izbrano argumentacijo, temeljna načela svojega umetnostnega nazora in psihološke temelje, na katerih naj bi slonelo pravo umetniško ustvarjanje. Dokazoval je, da svetovni nazor ni pomembno udeležen pri nastanku umetnine, da umetnost z njim ni v kavzalni zvezi. O njej ne odloča zavedni in sistemski svetovni nazor, ampak samo dejanski odnos osebnosti do življenja in sveta; umetnost izraža samo ta odnos, samo to bit osebnosti, prav nič pa njenega nazorskega mišljenja. »Umetnost je modifikacija — izraz ne svetovnega nazora, marveč dejanske človečnosti in je z njo v kavzalni zvezi, ne pa z življenjskim nazorom. Nazor pa se v umetnini izrazi kot nekaj nebistvenega.«²³ Zavedni nazor je umetnosti lahko zgolj nevaren, ker se vriva med tvorca in življenje, omejuje njegovo svobodno gledanje, zato pa ostane nujno nepopolno vsako umetniško oblikovanje, ki se godi pod sugestijo dogme, morale, nazora. Za dokaz, da umetniški dosežek katoliškega pisatelja nima nobene zveze z njegovo religijo, je navajal Goethejevo trditev, da je religija lahko le umetniška snov, ne more pa biti umetnostni kriterij ali pogoj umetnosti, nato pa dodal še Platonovo stališče, da umetniško ustvarjanje izobčuje tako imenovani razsodni razum. Izražati, izpovedovati svoj apriorni jaz, lastno naravo in prikazovati življenje, kakor ga doživlja in vidi sam umetnik, ker samo tedaj in tako izpoveduje svojo osebnost, je ponovno označil za edino in najvišjo umetnikovo nalogo in še takole izostril njegovo alternativo: »Ali kristjan ali umetnik, pa tudi: ali ničejanec ali umetnik, ali marksist ali umetnik itd.«²⁴ To izključevalno sintagmo je na kraju polemike omilil le toliko, da je k prvotni misli »nazor se v umetnini izrazi kot nekaj nebistvenega«, dodal še varianto, da nazor v marsikaterem literarnem delu sicer obstaja, »toda samo poleg umetnosti, ne pa v umetnosti kot element tvornosti same«, in za primer navedel, da umetnost Tolstoja in Dostojevskega ni krščanska, ampak je umetnost navzlic krščanstvu.²⁵

²² Aleš Ušeničnik, O svobodi umetnosti, Čas 1928—1929. — Isti, Krščanstvo in umetnost, Čas 1929—1950. — Božo Vodušek, Ali so to literarni problemi?, DS 1929. — Anton Vodnik, Po desetih letih, DS 1950. — Glej tudi Vodnikov članek Umetnostni nazor Josipa Vidmarja, DS 1927.

²³ J. V., Umetnost in nazor, LZ 1928.

²⁴ J. V., Božja misel in razodetje, LZ 1929.

²⁵ J. V., Nazor in umetnost —, prvotno Neliterarni problemi, LZ 1950. Med te Vidmarjeve polemike spadata tudi spisa Poglavlje o morali, LZ 1929 in K poglavju o morali, LZ 1950.

Prvine tega svojega umetnostnega nazora je vzporedno vgrajeval v kritiko raznih tolmačenj literarnega in umetnostnega dogajanja na Slovenskem, dalje v svojo literarno kritiko, a nič manj v literarne meditacije, ki jih je objavljajal v tridesetih letih.

Leta 1929 je zavrnil Franceta Vodnika in Franceta Koblarja, prvega zato, ker je v antologiji slovenske religiozne lirike²⁶ trdil, da je bit slovenskega naroda krščanska in je zato takšno tudi poglavitno slovensko umetniško stvarništvo, drugega zato, ker je slovensko literarno ustvarjanje ravno tako vezal na »tradicionalno katoliško enoto« in še na »domačinstvo«. ²⁷ Odgovarjal jima je, da so pogonsko moč v slovenski literaturi predstavljali le tisti svobodni duhovi, ki so se čutili dolžne osebno spoznavati ter sebi in drugim neovirano razodevati resnico, kakor so jo spoznali, zoperstavil jima je torej »osebno stvarniško moč«, ki noče in ne more biti podrejena nikakršni tradicionalni katoliški enoti. Kot nestrpno je ocenil tudi trditev Izidorja Cankarja, da se je Rihard Jakopič zato razvil iz materialističnega impresionista v idealističnega ekspresivnika, ker je naturalizem za slovensko miselnost menda neprikladen, duhovna umetnost pa prikladna,²⁸ kar naj bi spet potrjevalo krščansko bit slovenskega naroda. Ko je spodbijal domnevni katoliški temelj slovenske narodne biti in njen krščansko ideološki kulturni in umetniški odvod, se je ponovno skliceval na Goethejevo spoznanje, da v umetnosti »odloča samo tvorna moč osebnosti«. ²⁹

V začetku tridesetih let je ugovarjal katoliškim razlagalcem Cankarjevega pisateljstva in dokazoval, da je bil Cankar svobodoumni pisatelj, se pravi, samostojni mislec, ki v važnih rečeh ni prevzemal nič tujega, izrečenega, ampak je sam izumljal razlago svojemu in tujemu življenju, ustvarjal svojo novo miselnost oziroma si kar naprej jemal pravico »iskati resnico po docela osebnih potih«, kar je značilnost vseh resničnih umetnikov.³⁰

Tedaj je svoje stališče o nazoru in umetnosti preizkusil tudi ob Dostojevskem in Goetheju, in sicer tako, da se je vpraševal o naravi njunih navdihov in umetniških posledicah teh navdihov. Oč romanu *Bratje Karamazovi* je dokazoval, da je Dostojevski primer idejnega pisatelja in pri vsej veličini tudi opomin, da idejni navdih nikdar ne doseže kvali-

²⁶ France Vodnik, Slovenska religiozna lirika, 5—8. Ljubljana 1928.

²⁷ France Koblar, Slovenska književnost v zadnjih desetih letih. Slovenci v desetletju 1918—1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine. Ljubljana 1928.

²⁸ J. V., Jakopičev jubilejni zbornik, LZ 1929.

²⁹ J. V., France Koblar, Slovenska književnost 1918—1928, LZ 1929.

³⁰ J. V., Vprašanje Cankarjevega nazora, LZ 1932.

tete čistega umetniškega navdiha, ne doseže pa je zato, ker še tako spretni ideolog, ki dokazuje in vsiljuje svojo oceno življenjskega pojava, tega ne more opraviti tako živo in naravnost, kakor nekdo, ki je imel namen pokazati: takole sem občutil svet, takšno je življenje.³¹ Goetheja pa je predstavil kot umetnika, ki niti *Fausta* ni napisal po kakšni »vodilni ideji« in ki je bil sploh prepričan, da izreke pameti izpovedovati v pesniškem govoru ni umetnost.³² Pri Goetheju je dobil tudi odlična potrdila za misel, da nazori nimajo umetniško tvorne moči.

Nato je v »kritično portretni študiji« *Oton Župančič* predstavil kajpada predvsem pesnika in njegovo umetništvo.³³ A študijo je napisal tudi zato, da bi pokazal, da je Župančič »pomembna človeška narava«, ki svojega navdiha ne moti z nazorom, da je njegovo umetništvo »kristal« te enkratne narave — osebe, da je »sporočilo skrivnosti«, ne pa razvidnost dogmatske resnice ter da pravo umetnost ustvarja le duhovno bogata in svobodna osebnost.

Tudi v dramaturških improvizacijah po letu 1934 je opozarjal na umetniško produktivnost »človeške narave« in na škodljivost nazora v literarni umetnosti. Zdaj je npr. soočil oba velika nazornika, Leva Tolstoja in Dostojevskega, ki sta po njegovem do svojih oseb večkrat nazorsko pristranska, s Čehovom, ki je čisti »verniki življenja« oziroma dramatik, ki življenja ne prikazuje »ne v bengalični in ne v reflektorski razsvetljavi idej«. ³⁴ Drugič je Shakespearu priznal ne le breznazorsko stališče, ampak že kar brezosebnost umetniškega genija, ki oblikuje najvišjo stopnjo in objektivnost dramatičnih spopadov »življenjskih načel«. ³⁵

Od leta 1920 do leta 1940: ena sama jasna črta v razlagi razmerja med umetnostjo in nazorom, črta, ki je ne kali nobena kompromisna zastranitev. Njena osnovna značilnost: obramba umetnika in umetnosti pred ideološkimi pritiski. V slovenski literarni kritiki so se kriteriji kar naprej prevešali v korist praktičnih ideologij in poprečno literarno delo z jasno idejno tendenco je pomenilo več, kakor kvalitetno delo, ki se za takšno tendenco ni brigalo. Vidmarjevo polemično vztrajnost in graditev čistega razmerja med umetnostjo in nazori je pogojeval in vzdrževal potemtakem kulturno zgodovinski nered, v katerem so umetniško ustvarjanje vznemirjali in begali z neustreznimi kriteriji. V takšnih razmerah

³¹ J. V., Beležke o Karamazovih, LZ 1931.

³² J. V., Jubilejne meditacije, LZ 1932.

³³ J. V., Oton Župančič. Kritično portretna študija, Ljubljana 1934.

³⁴ J. V., A. P. Čehov, Striček Vanja. Gledališki list Narodnega gledališča v Ljubljani, 1939—1940.

³⁵ J. V., William Shakespeare, Othello, GL 1940—1941.

je bila pomembna zlasti »točka«, kjer sta se v njegovi umetnostni miselnosti srečavala človekovo človečansko »dno« in umetniška lepota. S pogledom na umetnikovo poslanstvo, ki izvira iz čistega človeškega »dna«, se je razhajal s tedanjimi stališči, ki so poslanstvo umetnika in umetnosti vezala na sistemske nazore. Povezava umetniške lepote in humanega dna pa je hkrati tudi govorila, da »dna« umetnosti ni vezal na Freudovo psihologijo podzavesti in da je treba ves kompleks »podzavestnega« in umetnosti pri njem razlagati v Cankarjevem, ne v Freudovem duhu. Ker samo tako je konec koncev razumljivo tudi tisto, kar je leta 1952 pisal o pomenu idej. Tedaj je izključil namreč vsako možnost na pomisel, da bi bil morda apriorni zatajevalec idej in miselnih sistemov. Pisal je namreč, da so velike ideje ali nazori o človeku lahko pomemben »vir vitalne moči«, nove volje, spodbuda za neslutene dejavnosti. A še naprej je vztrajal, da je v čustvenih plasteh »življenje vedno in povsod enako in se noče pokoriti nobenim ideologijam in svetovnim nazorom«, ³⁶ s tem pa spet strogo ločil konstanto, iz katere po njegovem umetnost živi, od vsega nazorskega, ki ni njen absolutni pogoj.

Načela literarne kritike

Medtem ko si je oblikoval umetnostni nazor in poskušal definirati psihološke temelje umetnosti, je Vidmar pojasnjeval tudi naloge literarnega kritika in objavljal kritične zapise o slovenski literaturi. Sredi februarja 1925 je v »Programu« revije *Kritika* zavrnil tri ideološke attribute tedanje kritike: »napredna«, »katoliška«, »proletarska« umetnost in izjavil, da pravega kritika zavezuje le »umetnostna in duhovna pomembnost del«. ³⁷ Kritik se ne sme vezati na strankarsko, nazorsko in klikarsko miselnost, kajti samo nevezan kritik je sposoben pisati jasno in načelno, povedati odkrito, da je umetnina prava le tedaj, kadar »lepo predstavlja« nekaj resničnega in velikega, kadar poetična lepota izraža tisto, kar je človeško važno in dragoceno. ³⁸ Samo nevezan kritik more in mora nakazovati tudi nove umetniške možnosti in smeri. ³⁹ Kritik mora tudi vedeti, da ima umetnost svoj specifični nazor in mora umetniška dela po njem presoјati, se bojevati za stvaritve, ki izvirajo »iz dna«, odklanjati pa vse, kar je obremenjeno z ideološko tendenco, zato pa

³⁶ J. V., Iz dnevnika I, MP 1951—1952. — V knjigi *Meditacije* (1954) ima ta esej naslov *Smisel idej*.

³⁷ J. V., »Zadnja krepka umetniška generacija...«, *Kritika* 1925, 1.

³⁸ J. V., »Govoriti mi je o dveh lastnostih tako imenovane kritike...«, *Kritika* 1925, 97.

³⁹ J. V., »Skrajno pomanjkljiva umetniška produkcija...«, *Kritika* 1925, 33.

tudi nazor, da je resnična le tista umetnost, ki sodeluje v konkretnem socialnem in političnem boju. Pravi kritik sicer ve, da umetnost »uči«, »vzgaja«, vendar le tako, da uravnoveša duha in snov, duha in nagon, Apolona in Dioniza in »vsaj za trenutek ustvarja v ljudeh živa stanja svobodne človeške osebnosti«.

Za osnovo vsake kritike je imel Vidmar formalno analizo. Ta je dolžna odgovoriti na vprašanje, ali je umetnina živa, pristna izpoved o elementarnem življenjskem pojavu, o takšnem, ki življenje ali oplaja ali pa ga uničuje; tudi uničuje, kajti umetnost pojave kratkomalo priznava in se ne vprašuje, ali so dobri ali zli. Galsworthy npr. svoje dramske osebe za njeno hudodelstvo niti ne opravičuje niti ne obtožuje, ampak jo le prikazuje, »ustvaril jo je« in storil le to, kar je edina pisateljeva obveznost.⁴⁰ In samo kritik, ki ima razvit smisel za takšno umetnikovo ravnanje z življenjem, lahko pravilno sodi umetniško delo, poveča razumevanje umetnine oziroma vzdigne v zavest ves estetski in etični red umetnine, ki utegneta v bralcu učinkovati nejasno, slutnjsko. Vse pa je dolžan opraviti trdo, neizprosno.⁴¹

Tem načelom je dal prvo klasično obliko v dialogu ali *Pogovoru o Arhimedovi točki* leta 1927. Kot zagovornik absolutne umetnosti je tukaj razvil misel o absolutni kritiki. Medtem ko je absolutno merilo za umetnost imenoval uprizarjanje življenja brez vsake nazorske tendence, je za kritikovo absolutno merilo zdaj lahko proglasil živost umetnine. Kritik mora imeti oster čut za oboje, za umetnikovo notranjo svobodo in za živost umetnine, torej za obe nadrazumski prvini, ki skupaj zagotavljata absolutno kvaliteto umetnosti. Smisel zanju se ne da priučiti, kritik si ga ne more prianalizirati, »toda kdor ga ima, stoji na Arhimedovi točki za umetnost in lahko umetnine ocenjuje in tolmači, in sicer vse umetnine, ne glede na dobo, v kateri so nastale, z merilom, ki velja za vse razvite ljudi vseh časov in narodov«.⁴² Skratka, še preden je sistematično pisal kritike o slovenskih literarnih delih, je natančno vedel, kaj je smisel literarne kritike in kaj naj kot kritik počne.

Glede na posebnosti v tedanji slovenski literarni kritiki pa je moral dokazovati še nekatere važne lastnosti, ki odlikujejo dobrega kritika. To so znanstveno analitska strast, stvarna in psihološka jasnovidnost, logično gradeč razum, sposobnost živega in nazornega izražanja, nadarjenost za intenzivno razčlenjevanje, nad vsem pa stoji kritikov značaj,

⁴⁰ J. V., Iz dnevnika II, MP 1931—1932. — V knjigi *Meditacije* ima ta esej naslov *Moderna osebnost*.

⁴¹ J. V., *Slovstvo in kritika*. *Kritika* 1926.

⁴² J. V., *Pogovor o Arhimedovi točki*. *Kritika* 1926—1927, 17.

njegova ljubezen do resnice. Da bi te lastnosti nedvoumno dokazal, se je študijsko ustavil ob Franu Levstiku in leta 1931 objavil tri zapise o njegovi kritiki in pripovedni prozi. Napisal pa jih je tudi zato, ker je v njegovih spisih našel »pouk in potrdilo« tudi za svoje delo.⁴³

Najprej je opozoril na Levstikov značaj, ki mu je bil pregon od študija zaradi inkriminiranih pesmi ljubši, »nego greh zoper samega sebe«, tj. zoper svobodno izpoved svoje narave in misli. Taisti značaj si je Levstik ohranil tudi kot kritik, delal je po načelu: nikomur krivice, nikomur prizanašati — ali vse ali nič. Vidmar je občudoval in poudarjal ta veliki »ponos neodvisne čistosti«. Hkrati pa je našel pri Levstiku tudi več trdnih estetskih načel, jasen pogled na to, kaj je umetnost in kako obvezuje kritika, tem načelom pritrjeval, ker je dotle tudi že sam priznaval enaka ali pa sorodna. Pri Levstiku je srečal naraven in živ odnos do človeškega bistva literature, oster čut za človeško jedro umetnosti, vednost o »človeški pomembnosti« literarnega dela. Levstik je od pisatelja terjal isto kot Vidmar: »moralni instinkt« ali moralno jasnovidnost polne in neodvisne narave ter neodvisno, pogumno presojo življenja, kajti samo »naturen« umetnik, ki pozna in razume človeško naravo, lahko po Levstiku zajame predmet z duhom lastne narave ter doseže duševno globino in »višjo moralno perspektivo«. Levstik je bil tudi tiste vrste kritik in estetik, ki je znal pisatelja opozoriti, kako je treba »napraviti« epsko osebo, da bo učinkovala živo, naravno, stvarno. Med slovenskimi kritiki pa je bil tudi prvi, ki je za najglobljo, nerazložljivo sestavino umetniškega dela uporabil izraz »čarobnost«. Glede na vse navedeno je bil Levstik psihološki kritik, ki je, povedano nakratko, od umetnika terjal poznati in reproducirati človekovo duševnost in duhovnost s stališča višje, etične perspektive. Tako je mogel Vidmarju služiti za »pouk in potrdilo«, saj se je Levstikova »etična perspektiva« ujemala s tistim, kar je Vidmar imenoval »etični vzgon« ali dejanska morala umetnosti.

Odveč bi bilo še podrobneje opisovati Vidmarjeve poglede na to, kaj vse pogojuje pravega kritika in kakšna naj bodo njegova merila. Vredno je opozoriti le še na pojav, ki pravi, da teh meril ni povzel po nobeni normativni ali kakšni drugi estetiki, ampak si jih je največ oblikoval iz lastnih izkušenj o literaturi. O tem govorita tudi tale primera:

Ko je kritiziral prozo Franceta Bevka, jo je zadel tam, kjer je najbolj občutljiva, na psihološki ravnini. Očitek je oprl tudi na dejstvo,

⁴³ J. V., Fran Levstik, MP 1930—1931. — Isti, Franceta Levstika literarna kritika, LZ 1931. — Isti, Fran Levstik, Zbrano delo III. Pripovedni spisi. Uredil dr. Anton Slodnjak, Ljubljana 1931. LZ 1931.

da je psihološka neizdelanost te proze toliko občutnejša, kolikor sodobni roman pomika svoje težišče »iz dejanja in dogodkov v značaje in psihologijo« (predstavlja razpoloženja, čustva in podobno).⁴⁴ Ob romanu *Sentpeter* Juša Kozaka pa je prišel do sklepa, da tega besedila znotraj ne veže nikakršna moč ali kohezijska sila, ki bi iz njega delala veliko umetnino; v romanu je pogršel intimnega osebnega momenta, ki bi detajle (tudi avtobiografske) intenzivno družil v celoto. Kozak ni dosegel *Buddenbrookovih* Thomasa Manna, kjer igra kohezijsko vlogo avtorjev dvojnik Tomaž, in Galsworthyjeve *Sage o Forsytih*, kjer jo odigra ideja o pogubni in razkrojni moči lepote v razumarskem, treznem svetu angleškega meščanstva.⁴⁵ Ko je tako primerjal nedodelano z dodelanim in se vpraševal o kohezijski moči umetnine, se mu je do kraja razvil pomemben estetski kriterij: enotnost in psihološka jasnost besedne umetnine. To je bil hkrati element več za estetski kriterij, ki ga je izvajal iz duhovne enotne osebnosti, iz njenega edinstvenega, zmerom in povsod prisotnega gledanja na življenjske pojave in njihovo vključenost v umetnino.

Literarni kritik

Zapis o Župančičevi drami *Veronika Deseniška*⁴⁶ velja za prvo Vidmarjevo kritiko velikega formata, z njo je povzročil precej razburjenja in polemike. Ta kritika je že metodološko opozorila, da je delo avtorja, ki natančno ve, da je »svet in osnovna prvina kritike razum«⁴⁷ in ki zna jasno, logično pa tudi brezobzirno razčleniti in vrednotiti dramski organizem. Kritika ideje Vidmarja ni zanimala, označil jo je za stvar filozofa, sam je razčlenil le »globino umetniškega pogleda« na življenje, ki se je tragično zapletlo, preiskoval možnosti in nemožnosti za dejansko tragiko in tragedijo, se vpraševal, ali je Župančič sploh dobro razumel tragiko kot življenjski in kot estetski pojav (pomemben človek se bojuje z usodo in brez krivde propade; tragična usoda je kazen za osebno krivdo), predvsem pa, ali je glavna dramska oseba Veronika resnično ali zgolj navidez tragična. S psihološko analizo glavnih dramskih oseb in njihovih medsebojnih odnosov je pokazal, da Veronika ni tragična, ampak dokaj sebična, plitka ženska in je Župančičev pogled na življenje tudi sicer skaljen, ko pa oseb ni dosledno individualiziral. Pomanjkljivosti je našel tudi v dramskem dejanju in kompoziciji, v obeh dramatsko

⁴⁴ J. V., France Bevk, V zablodah, LZ 1929.

⁴⁵ J. V., Juš Kozak, Sentpeter, LZ 1932.

⁴⁶ J. V., Oton Župančič, Veronika Deseniška, DS 1925.

⁴⁷ J. V., Pravda o Veroniki Deseniški, DS 1925.

arhitektonskih sestavinah, ko ju je preizkušal z načeli realistične in klasične dramaturgije (»dejanje je kamen, na katerem se značaj zanesljivo preizkusi in pokaže«, »pravi dramatik skoraj vsak pomembnejši pesniški domislek predoči v svetu dejanj«).

Ko je ob tej kritiki doživel, da mu je svobodoumniška revija Ljubljanski zvon že drugič odpovedala gostoljubje, ker si je upal kritizirati najprej pomembnega literarnega zgodovinarja, zdaj pa dramsko delo še bolj slovečega pesnika, ga je to le še bolj spodbudilo, da je vztrajal pri brezobzirni in objektivni kritiki. Najprej si je pomagal z lastno revijo, s Kritiko. Kasneje jo je imel za »visoko šolo« lastnega kritičnega pisanja,⁴⁸ vendar je res, da je v letih naglega umetnostno in kritično nazorskega zorenja (1925—1927) napisal le malo pomembnejših kritik, malo tudi zato, ker je bila tekoča slovstvena produkcija v glavnem poprečna in je mogel nekaj kritične »šole« opraviti le ob pesmih Srečka Kosovela, Alojza Gradnika in Mirana Jarca, več ob knjigah starejših pisateljev Ivana Cankarja, Frana S. Finžgarja, Ivana Tavčarja in Ivana Preglja, nekaj pa tudi ob repertoarju ljubljanskega dramskega gledališča.

Kakšni so razponi njegove kritike v lastni reviji?

Začel je s kritiko dveh zgodovinskih povesti⁴⁹ in opomnil, da uporablja nekatere izraze Immanuela Kanta, ko opredeljuje umetniško moč in pomembnost literarnega besedila, predvsem izraze: predmet povesti (usoda neke rodovine) je lep, v drugi povesti (boj za vzorno življenje) pa je ta predmet plemenit. Zanimalo ga je, kaj sta pripovednika iz predmetov naredila glede na idejo povesti, razčlenil je kompozicijo, v eni odkril enotnost ali istorodnost motivov, v drugi dvojnost ali raznorodnost, na kraju pa ocenil še slog in jezik obeh besedil. Izdelal je skoraj šolski primer, kako naj bi se kritike pisale. Kasneje ni ostal pri tem modelu, ampak je vstopne točke v literarna besedila izbiral glede na to, katera od njih se mu je zdela za delo odločilna, kje je avtor najočitneje pokazal svojo moč ali pa slabost.

V drugih kritikah pripovedne proze je uveljavljal merila, kot so živost umetnine, pisateljev svobodni pogled na življenje, svetovni nazor kot ovirajoča moč in druga, skratka tista, ki jih je obravnaval tedaj tudi v načelnih člankih kot prvine prave umetniške osebnosti. Ob Finžgarju je zapisal, da življenje sodi, namesto da bi ga »pravično in mirno predstavljale«. V *Dekli Ančki* in *Bojih* je sicer opazil nekaj svobode, pa vendar poudaril, da pravi umetnik poziva »Glejte, tako je življenje!«, nič

⁴⁸ J. V., Odgovori, 13.

⁴⁹ J. V., Dve zgodovinski povesti (Tavčar: Visoška kronika in Pregelj: Plebanus Joannes), Kritika 1925.

pa ne opominja »Tako se greh kaznuje«. ⁵⁰ Ob povesti *Pravica kladiva* Vladimirja Levstika je ugotovil, da je pisatelj zatajil življenje, ga slepo, nespravljivo »blatil« in ponarejal in tako grešil zoper osnovni pogoj umetnosti. *Beli mecesen* Juša Kozaka je odpisal zato, ker ta pisatelj ni izpolnil ene izmed najpomembnejših lastnosti umetnosti: ni bil pravičen in objektivno nasproti ustvarjeni osebnosti, ko sta vendar le pravičnost in objektivnost »izraz intimnega umetnikovega razmerja napram samemu sebi«. ⁵¹

Ob pesniških zbirkah se je vpraševal, ali se pesnik ukvarja s pomembnimi ali stranskimi pojavi duhovnega življenja, ali upesnjuje, »kar čuti«, in ni sentimentalno niti do sebe niti do drugih, ali takšen pojav, npr. vojno, če je ta njegovo veliko doživetje in inspiracija, obsoja, obtožuje, ali pa so mu vsi pojavi, tudi vojna, le pojavi človeškega življenja, ki jih »velja pokazati, kakršni so«, ali pesnik torej ima »pravi umetniški način prikazovanja«, ali pa je čustveno prezavzet in pojave odobrava ali pa obsoja. Menil je spet, da bodi pesnikov pogled »vpet v samo bistvo stvari, zakaj njegova naloga je ustvarjati, ne pa soditi. Sodi se življenje samo«. ⁵² Med novostmi v tedanji slovenski poeziji je pozdravil zlasti zvezo čustva in vizionarne domišljije, kajti dotlej naj bi v njej prevladovala zveza čustva in razuma. Ker pa je vedel, da je domišljija mrzel element, se mu je pesem Antona Podbevška zdela mestoma hladna, premalo preprosta, preveč neusmerjena, predvsem pa nejasna zaradi kopičenja podob. Vzoren pa se mu je Podbevšek zdel zato, ker življenje ni sodil, kar so tedaj delali nekateri religiozni in drugi ekspresionisti. Ob drugih zbirkah ⁵³ je najprej opozoril na glavno čustvo in pesniško naravo pisca, odtod pa vrednotil vso zbirko. Priznaval je pristno, osebno, elementarno in iskreno izraženo čustvo, miselne posplošitve pa le tedaj, če je bil pesnik pomemben mislec in če je znal ohraniti in izpovedati notranjo resničnost. Alojza Gradnika je že leta 1927 imel za močnejšega izpovedovalca kot oblikovalca, tudi v Kosovelu naj bi zmagovala volja po močnem izrazu, manj pa volja »izraziti se lepo in umetno«. A ravno zato se mu je njegova poezija zdela tako neposredna in iskrena, kot je Slovenci niso čuli že od nekaterih pesmi Cankarjeve *Erotike*. Kadar pa je zadel na neiskreno osnovno čustvo, kakršna se mu je zdela vesoljska »groza« v pesmih Mirana Jarca, je tudi pokazal, kako se takšna neiskrenost pozna na obliki pesmi, na dikciji, na izmišljeni, iskani slikovi-

⁵⁰ J. V., Dvoje Finžgarjevih knjig. 4. in 5. zvezek Zbranih del, Kritika 1925.

⁵¹ J. V., Leposlovni knjigi Vodnikove družbe, Kritika 1927.

⁵² J. V., Anton Podbevšek, Človek z bombami, Kritika 1925.

⁵³ J. V., Današnja lirika. Srečko Kosovel, Pesmi. Alojz Gradnik, De profundis. Miran Jarc, Človek in noč. Kritika 1927.

tosti. Ob zbirki Alojza Gradnika je uporabil še ta zanimiv pogled, da je poskušal vzpostaviti dialektično zvezo med snovnimi in oblikovanimi značilnostmi pesmi, med osnovno lastnostjo Gradnikove narave, ki je bolj telesna, snovna, in med stilom, jezikom, ki pri takšnem pesniku ne more biti prosojen, poduhovljen, abstrakten, ampak se drži snovnosti.

Do sem je prispel v kritiki, ko je spoznal, da si mora razglede po literaturi še razširiti in znanje poglobiti. Odšel je študirat v Pariz in druga zahodna velika mesta.⁵⁴ Ko se je v drugi polovici 1928. leta vrnil, se je odločil sodelovati kot esejist in kritik v Ljubljanskem zvonu in že proti koncu tega leta je objavil nove kritike. Šele zdaj se je začel pravi vzpon njegovega kritičnega pisanja, tesno oslonjen na vzporedno polemiko o umetnosti in nazoru, na meditacije, ki so se dotikale tudi pravih elementov umetnosti pa tudi na daljše študije o Levstiku, Cankarju, Gradniku in Župančiču, Goetheju in Dostojevskem. Silovit kritični val je trajal do leta 1934, ko je Vidmar vstopil v vodstvo slovenskega narodnega gledališča.

Že dotlej se je pokazalo, da je bil kot kritik psihološko usmerjen, se pravi tako, da si je poskušal ob vsakem slovstvenem delu pojasniti, »kakšne in katere sile so bile pri njegovem nastanku na delu.«⁵⁵ Zdaj se je odločil bojevati se za »čisto umetnost« in nepopustljivo uveljavljati merila, kot so umetnikova notranja svoboda, nazorska osvobojenost, zvestoba samemu sebi, živost ustvarjenih likov in pesmi, moralno stališče, po katerem je »podla malenkost grša in strašnejša od zlega, a nepodlega dejanja«, pa prefinjeno, prosojno obdelana snov. Glavni napor pa je veljal »razkritju osrednje kvalitete nekega dela ali osrednji pomanjkljivosti«, ki jo je kot kritik poskušal jasno videti »v njeni literarni in psihološki naravi.«⁵⁶ Posebno opazno je zdaj odklanjal literaturo, ki jo je imel za ideologizirano, in trdil, da ni zadeva umetnosti pokazati, kaj pisatelj misli o življenju: »zadeva umetnosti je ustvarjati pomenljive in pomembne prikazni življenja, v katerih se na čudežen način strinjata čutnost in sila snovi ter svobodna lahkotnost duha v neko prozorno in blestečo snov.«⁵⁷ Takšen »umetniški živec dela« je iskal tedaj tudi v vseh

⁵⁴ J. V., Odgovori, 14.

⁵⁵ J. V., Pogovor z Jankom Travnom. — Prvotno: Janko Traven, *Obraz mlade slovenske literarne generacije*, DS 1927.

⁵⁶ J. V., Pogovor z Božidarjem Borkom, *Jutro* 17. I. 1931, št. 14. (Božidar Borko, *Kritik Josip Vidmar*.)

⁵⁷ J. V., *Pripovedništvo in dramatika (literarni pregled za leto 1929)*, LZ 1929.

knjigah in jih ocenjeval po tem, koliko se v njih so ali pa se niso izrazili »človeška vrednost«, moč intimne notranjosti, resnično življenje.⁵⁸

Ti kriteriji so mu v Govekarjevem dozdevno naturalističnem romanu *Olga* in v konceptih pisateljev katoliških duhovnikov, kot sta bila Fran Finžgar in Ksaver Meško, pokazali eno samo blokado prave umetnosti, eno samo panoramo ponaredkov, pretvarjanj življenja: zdaj v smer grdega in odurnega pisanja, ki nima posluha za človekove intimne vrednote, je neobčutljivo »za človeške stvari in vrednosti«,⁵⁹ zdaj v smer, ki obtožuje ali pa idealizira življenje in zanj nima jasnovidnega instinkta. V Mešku je zadel na izrazit tip literata, ki nima čuta za človekove intimne vrednote, ne mara brezobzirno izpovedovati sebe in življenja, v izpovedi ni naraven in iskren, na življenje pa polaga moralni dualizem, ga graja, sodi, hvali, prikraja moralni ideji in ko zasleduje svojo misel »zoper misel življenja samega«, postaja kot »moralizujoči avtor« sam glavni junak svojega pripovedništva.⁶⁰ Vidmar se je vrnil tudi k Finžgarju in ponovno dokazoval, da uči in vzgaja v duhu trdnega nazora, se podreja črno-belemu pisateljstvu, človekovo notranjost pa priznava le kot shemo za svoje idejne igre. V *Dekli Ančki* se je sicer našel, a tudi tu ni gledal na življenje kot na nekaj nedeljivega, enotnega, ampak ga je delil na dobro in zlo.⁶¹ Skratka, ob delih teh dveh katoliških pisateljev Vidmarju ni bilo težko dokazati pogubnosti nazora za pravo umetnost in kaj se zgodi, kadar pripovednik vmešava v pripoved praktično moralno pamet; kaj se zgodi z epiko, ki zamenjuje intimno, osebno klico, kakršno je Finžgar izpričal v črtici *Na petelina* in v nekaj odlomkih *Prerokovane*, s praznimi lirizmi in patetičnimi meditacijami, ki niso pristne in jih je polno pri Mešku in v Finžgarjevi prozi do Dekle Ančke. Ta pripovednika se nista zavedala dejstva, da je »intimnost bistvo vsake umetnosti«, tudi pripovedne.

Za kritiko moralne in nazorske preokupiranosti pa ni imel na voljo le Meška in Finžgarja, ampak tudi pisatelja, ki mu je priznaval oblikovalno nadarjenost in tisto umetniško potenco, ki ume premagati snov z duhom, »daje težki in slepi gmoti lahkoto in prozornost«, tj. pisatelja Ivana Preglja. Tudi ta se mu je zdel racionalist in moralno še zmerom toliko obremenjen, da ni mogel »do elementarnega ustvarjanja« oziroma ni maral slikati življenjskih pojavov brez namena in v vsej njihovi prirodnosti; takšne omejitve je presegel le v obeh zgodovinskih romanih

⁵⁸ J. V., Bratko Kreft, Človek mrtvaških lobanj, LZ 1930.

⁵⁹ J. V., Fran Govekar, *Olga*, LZ 1929.

⁶⁰ J. V., Ksaver Meško, Kam plovemo, Na Poljani, LZ 1929.

⁶¹ J. V., F. S. Finžgar, Zbrani spisi I—VII, LZ 1930.

(*Tolminci, Štefan Golja in njegovi*), med spisi iz dvajsetih let pa v noveli *Regina Roža Ajdovska*.⁶²

V duhu svojega umetnostnega nazora se je moral opazno odločiti tudi ob drami *Celjski grofje* Bratka Krefta. Medtem ko je marksistična kritika videla v Celjskih grofih prvo slovensko dramsko besedilo,⁶³ ki ga je avtor napisal v duhu zgodovinskega materializma, je Vidmar dramo odklonil iz več vidikov. Prvič zato, ker v njej ni našel vzročne zveze med osebno in kolektivno dramo, med Veronikino individualno dramo in dramo celjskih grofov kot vodilnih fevdalcev. Drugi ugovor zadeva organizacijo dramskega konflikta in konflikt sam: tega v drami ni, zato pa v njej ni tudi pravega dramskega življenja, kajti povedati mogotcu resnico v obraz, to ne more biti tragedija. Najhujši ugovor pa zadeva avtorjevo odprtost do življenja: Kreft ne da spoznati Veronike, kar razkriva pomanjkanje globokega in jasnega instinkta za človeške stvari, nerazvitost človeškega čuta za »veliko resnico o človeku in usodi«; Kreft življenje prilagaja »neki modni ideji v tisti njeni obliki, v kateri živi v duhu ulice in očitno tudi v avtorju.«⁶⁴ Zaključni del te kritike ne presega tedanjega Vidmarjevega stališča, da je tudi marksizem dogmatski pojav. Z namigom na ulico Vidmar tudi ni dognano ocenil tedanje Kreftove marksistične razgledanosti, tega, kako je »ideja« dejansko živel v publicistiki tega dramatika.

Drugače pa je razumel in vrednotil npr. dramo *Herman Celjski* Antona Novačana. Temu pisatelju je priznal pristno umetniško stališče, se pravi način, da je »doživljal življenja zaradi njih svojstvenosti, ne pa zaradi narodnostne ali katerekoli ideologije.«⁶⁵ Ob tej drami je uporabil nekakšni eksistencialni kategoriji »demonično« in »božansko« ter menil, da je Novačanu uspelo izdelati dramsko osebo, ki razpolaga s čezosebnim duhom oziroma izvršuje voljo usode. Ko se Herman odloči za »Fiat voluntas mea!«, ravna namreč v duhu izreka, ki ga je zapisal Goethe: »Nemo contra deum nisi deus ipse.« Takšno »čezosebno« vrednotenje pa je vrinilo med Vidmarjeve kriterije opazne nejasnosti. Problematičen je postal princip »zvestobe samemu sebi«, zlasti pa se je zamajalo stališče, da umetnost služi etičnemu vzgonu, saj je Vidmar individualno nasilnost poskrivnostil v nekakšno demonično usodo. In ko se je ob sili volje »Fiat voluntas mea!« vpraševal: »Kakšne so te besede: bogokletne ali strahotno svete«, se je oddaljil od Goethejeve razlage demonizma, ki jo

⁶² J. V., Ivan Pregelj, Izbrani spisi 2—5, LZ 1929—1931.

⁶³ Boris Ziherl, Nekaj besed h Kreftovim »Celjskim grofom«, *Književnost* 1933.

⁶⁴ J. V., Bratko Kreft, *Celjski grofje*. Sodobnost 1933.

⁶⁵ J. V., Anton Novačan, *Celjska kronika*, LZ 1928.

je lažje povezovati z umetniškim navdihom, torej z ustvarjalnostjo, kakor pa z nadindividualnim stališčem dramske osebe, ki relativizira etiko umetnosti, za katero se je Vidmar zavzemal načelno in v kritični praksi. Sicer pa je Vidmar pogled na »strahotno svetost« demonične volje kmalu priznal za zmotnega.

V kritiki drame Lojza Kraigherja *Na fronti sestre Žive*⁶⁶ je uporabil — prej in poslej še večkrat — estetski kriterij »kristalizacije«, se pravi kritični pojem za estetsko združenost nekega individualnega pojava in življenjskega načela. V navedeni drami se kot dramski moči soočata načelo zakona in načelo ljubezni, družbena inštitucija in elementarna življenjska moč, obe seveda v individualizirani obliki. Toda v pomanjkljivo individualizirani obliki. Daljši citat naj nazorneje pokaže kriterij literarnoestetske kristalizacije:

— V izrazoslovju drame se imenujeta (obe načeli) tudi »stališče para-grafa, dogme in družbene morale« ter »stališče nature«. Nosilka prvega je žena, drugega zastopa mož. In tu velja odgovoriti na naslednja vprašanja: V kakšni obliki živita obe načeli v enem in drugem? Ali sta Rojnik in Pavla osebnosti, v katerih se principa lahko uveljavljata v čisti bitnosti? Ali sta Rojnik in Pavla človečnosti, v katerih zakonska in ljubezenska usoda predstavljata lahko zanimiv, več, dragocen in za vsakega človeka pomemben primerek erotičnega življenja?

Ne konflikt te drame ne njene osrednje tri osebe niso kristalizacija, marveč so kvečjemu bolj ali manj verni ter morda niti ne povsem nepristranski posnetki nečesa docela slučajnega. Temu življenju manjka po avtorjevi krivdi neko jedro, ki bi mu dajalo kljub njegovi individualni opredeljenosti sposobnost, odražati in izražati prirodo zakona in prirodo ljubezni in prirodo človeka sploh. Če pomeni umetnost »ugnetati večnost v begoten trenutek«, tedaj je osrčje te drame begoten trenutek brez večnosti. —

Tudi v tej hiazmični predelavi Župančičeve misli o umetniški dejavnosti je spretno zastopana misel o kristalizaciji kot važnem estetskem merilu za ločevanje umetniškega od preprosto literarnega.

Sicer pa je Vidmar v vseh kritičnih besedilih z bistrim estetskim čutom razčlenjeval individualne oblikovalne posebnosti in moči, ki so bile na delu v romanu, drami ali pesniški zbirki. Vrednotil jih je zlasti po tem, kolikor so naravni nosilci živosti, naturnosti življenja v umet-

⁶⁶ J. V., Alojz Kraigher, *Na fronti sestre Žive*, LZ 1930. — Izraz »kristal« je Vidmar za umetnino uporabljal že leta 1925, ko je zapisal: »Umetnikov posel je ustvarjati kristale vseh mogočih elementov duhovnega življenja, kristale, ki s svojo ostro in jasno oblikovanostjo odkrivajo notranje bistvo življenja.« (»Skrajno pomanjkljiva umetniška produkcija ...«, *Kritika* 1925, 35).

nini, ali pa zgolj izumetničeni konstrukti prav tako izmišljenega, narejenega življenjskega posnetka. Njegove formalne analize opozarjajo na pronicljiv, občutljiv pogled v razčlenjenost, strukturiranost, notranjo povezanost proznega in dramskega besedila, pogled v kristalizacijo ali pa v kaos vsebine in oblike, v motivacijske vzvode dejanj in dogajanja, v doslednost ali potrganost, oblikovno zmedenost dramskega in epskega lika. Medtem ko so ga stilizmi in jezik ob proznih in dramskih delih zanimali le obrobno, je življenjsko pristnost in moč lirske pesmi oziroma pesniške zbirke prav tako pa njeno narejenost, izsiljenost, nenaravnost skrbno testiral tudi z metaforiko in jezikom.

Elementi za nenapisano poetiko in literarno vedo

Vidmar se je obe desetletji loteval tudi nekaterih tem iz poetike, zlasti si je poskušal razložiti osnovne literarne estetske zvrsti, liriko, epiko in dramatiko, in kako se lirsko, epsko in dramatsko kot psihološko-estetska stvarnost uresničuje v literaturi. Mimo temeljnih stanj umetniške literature je zadeval na oblikovalne pojave, na »kristalizacijo« v umetnini in izrazno kristalizacijo umetniške osebnosti, na izpovedovalni in oblikovalni, stvarniški in ideološki tip, na meje med umetniško literaturo in satiro, na izvore umetniškega stila in na vprašanja literarne vede.

Tako je že leta 1925 ob dveh zgodovinskih romanih⁶⁷ izhajal iz »plemenske pripadnosti« dveh pripovednikov in s sintagmo »tri umetniška plemena« imenoval pravzaprav tri psihološke in estetske zvrsti literature, liriko, epiko, dramatiko. Ločil je epsko in dramatsko gledanje na človeško življenje, ločil izrazitega pripovednika od takšnega, ki pripoveduje dramatsko. Prvi bolj obvlada vnanji svet, dogodke, prizore, drugemu je pokornejša duševnost in slikanje značaja. Čisti epik organizira razmerje med človekom in življenjem tako, da je človek v njem pasiven; v njegovem romanu je življenje gonilna moč, ne posamezni človek. Dramatski pripovednik pa to razmerje obrne; življenje mu nastaja iz odnosov med ljudmi, njegova oseba poskuša to razmerje spreminjati. V takšnem umevanju stvari se mu je Tavčarjeva pripoved pokazala mnogo bolj epska kot Pregljeva. Ugotovil je, da se Preglju v pripoved vriva dramatik, kar ima slabe posledice za estetsko plat pripovedovanja, pri Tavčarju pa se za notranjo, »junakovo« zgodbo čuti tudi pisateljev lirični nastroj. Medtem ko se Tavčarju epika in liričnost zlivata, pa Pregelj ni znal izčistiti razmerja med epiko in dramatiko, notranje zgodbe ni strnil z zunanjo, iz česar sledi, da ni čistokrven epik niti dramatik.

⁶⁷ Kot pod 49.

Že iz tega prvega bolj poetološkega besedila je razvidno, da elementov poetike ni opisoval z namenom, da jih z drugimi kdaj združi v sistematično poetiko, ampak le z namenom, da bi kot kritik dobro razložil moči, ki so v estetskih zvrsteh na delu, in da bi glede na stopnjo njihove čiste uresničenosti ali pa primernege in neprimernege združevanja objektivneje vrednotil umetniško raven literarnega besedila. Že tukaj je načelno razmišljanje obrnil v postopek, s katerim je dokazal, kako ta in drugi pisatelj obvlada zvrst, v kateri piše.

Medtem ko je v navedenem spisu obravnaval predvsem razmerje med epskim in dramatskim znotraj pripovedovanja, znotraj pripovedne proze, je v portretnem eseju o Oskarju Wildu⁶⁸ obravnaval predvsem nesoglasje med epskim in lirskim znotraj epike, in sicer s stališča, ali pripovedna vrsta, ki si jo je izbral, odgovarja pisateljevim primarnim duševnim močem, njegovemu talentu, ali pa ne. Še bolj pa se je vpraševal, kateri duševni poteki ali položaji rojevajo in vzdržujejo bolj epsko oziroma bolj lirsko zvrst pisanja, kako vpliva na roman »biti« in kako vpliva nanj »nastajati«. Menil je, da pripovedovanje iz položaja »biti« ne omogoča tako zanimive in adekvatne epske umetnine, kot ga zagotavlja iz položaja »nastajati«, kajti »biti« pomeni v pripovednem delu izražati subjektivno, »nastajanje« pa je nujno izražati tudi z objektivno snovjo iz okolja, v katerem človek nastaja. Iz tega pa sledi, da je objektivna epika veliko skladnejša in veliko bolj ustreza estetski zvrsti, ki se imenuje pripoved, pripovedovanje, pripovedništvo, kakor pa ji ustreza lirizirana epika oziroma kot ji ustreza pripovedovati »o samem sebi z dogodki iz lastnega življenja«.

Poleg tega, da se je vpraševal, ali si je pisatelj izbral svojemu talentu ustrezno zvrst, se je tudi vpraševal, kako se ujemata ali si nasprotujeta pisateljev duh in življenjska snov, ali je bil pripovednik »pravi medij« tiste »condition humain«, ki jo je oblikoval, in ali je svojo snov dobro spoznal. Vraščenost v življenjsko snov, povezanost z njo in poznanje snovi je imel za pogoj pravega ustvarjalnega, umetniškega dejanja.

V kritikah je uporabljal tudi izraz »kristalizacija«. Z njim je označeval takšno epsko in dramsko osebo, »ki je popolnoma individualni pojav, ki pa je hkrati nosilka izrazitega življenjskega načela, izrazite življenjske moči«. Antigona je npr. osebni, torej enkratni značaj in hkrati tudi princip osebne etične volje, Kreon je osebni značaj in hkrati nakopičen princip državne moči. Zakonitost umetniškega »kristala« naj bi izhajala iz širšega umetniškega načela, iz tega namreč, da »umetnost

⁶⁸ J. V., Oskar Wilde: Pravljičice,

ni obnavljanje narave in življenja, ni posnemanje, marveč stopnjevanje ali poglobljanje, smotrno pretvarjanje in poenostavljanje življenja, poenostavljanje, ki je polno smisla in višje skladnosti z zakonom življenja in človeške duše. Umetnost je kristalizacija življenja«. Vidmarjevega pojmovanja kristalizacije seveda ni moč enačiti s tistim členom marksistične estetike, ki govori o tem, da se v individualnem pojavlja tipično, v tipičnem pa individualno, Vidmarja ni zanimala historična motivacija individualnega pojava, ne motivacija življenjskega principa, ampak le umetniška uresničitev tega principa. Še bolj opazno je, da je pojem kristalizacija postavljal proti »posnemanju«, proti mimetični estetiki, ki lahko pripelje v slepo ulico enkratnosti, izgubi pa absolutni prilastek življenja.⁶⁹

V zvezi s kristalizacijskim postopkom je moč tudi omeniti, da je Vidmar ločeval med ideološkim in stvarniškim tipom umetnika ravno v točki njune sposobnosti za kristalizacijo. Dostojevski npr. epskih oseb ne zna predstaviti jasno, nazorno, živo in jih psihološko razbira tako dolgo, da se mu naposled izgubijo, Goethe pa je »tipično stvarniški tip«, ki z dvema, tremi potezami osebo oživi in ta poslej živi, ne da bi potrebovala še kakšne razlage. Ločnica med ideološko in stvarniško naravo mu je pomenila torej tudi ločnico med dvema estetskima močema in posledicama. Ideolog ne obvlada kristalizacije, nima nagona po eni najmočnejših sil, ki urejajo umetniško oblikovanje, nima volje »do ustvarjanja nadresničnega, prozornega in prečiščenega življenja«. Ideolog temu nagonu ni poslušen, zato tudi ne more biti npr. dober dramatik, kajti dramatika dosega kristalizacijsko načelo že na prvi stopnji, ko iz dialoga izločuje vse nesmotrno.

Vidmar je pisal še o eni vrsti kristalizacije. Senecov aforizem »beseda je obleka duše« je uporabil namreč za iztočnico trditve, da je pri vsakem umetniku moč najti izrazno središče, os njegove biti in zato tudi njegove literature. Konstanta pesnikove osebnosti in dejavnosti je zgoščena v nekaj besed, ki se vračajo v ključnih položajih njegovega dela. To nesporno umetniško posebnost je dokazal na Cankarjevi in Goethejevi literaturi. Pri Ivanu Cankarju sta osrednji besedi »sanje« in »hrepenenje«, pri Goetheju »Streben« in »Einsicht«. Besedna para razkrivata dva človeška tipa: prvi se obrača v človeka, drugi v skrivnost sveta, prvi je »romar«, drugi Prometej. To sta besedna para, v katerih sta umetnika »strnila največje komplekse svojih osebnosti. Duh teh dveh

⁶⁹ Kot pod 66.

besed preveva vse njuno življenje in delo.⁷⁰ Vidmar je potemtakem tudi v jezikovno semantičnem jedru nekega literarnega opusa srečal tisto moč, ki je enkratno položena v umetnika in zoper katero ta ne more ukreniti ničesar, ampak ji lahko le služi (imperativ, ki ga je že v dvajsetih letih dokazoval tudi z umetniškim nazorem Ivana Cankarja).

Rad je ločeval tudi umetnika od literata, ločeval ju je s stališča obdelave snovi. Literat je običajno polemičen, kritičen, satiričen, ima agresiven odnos do življenja, je »javni glasnik, čigar delo ima svoj očitni smoter v ustvarjanju javne zavesti, javnega okusa in javne morale, medtem ko ima pesniško ustvarjanje svoj očitni smoter v izpovedovanju osebne bitnosti in skriti smoter v očarovanju, katerega smisel je neopredeljiv in skrivnosten.«⁷¹ Strpneje je obravnaval literata in satiro ob Župančiču in omahoval, ali naj satiro šteje v umetnost ali ne; tu je zapisal: »literatstvo lahko prehaja v umetnost in umetnost v literatstvo, tako da lahko eksistirata drug ob drugem in drug v drugem. Možni sta i umetnost literata i literatstvo umetnika in med umetnostjo in literatstvom lahko živi nešteto dragocenih mešovin teh dveh človeških udejstvovanj.«⁷² Zato je ločil tudi med komedijo višje in nižje vrste: satirična se posmehuje času, komedija pa večno človeškim stvarjem.⁷³ Seveda je karakterna komika zato višja in estetsko vrednejša kot besedna in položajna komika.

Stila ni štel med odločilne prvine umetnosti, zato ga stilna vprašanja načelno niso posebno zanimala. Nekajkrat pa je vendarle pisal tudi o njih. Kako je temeljna literarna stila, realizem in romantiko, razlagal psihološko, smo že povedali.¹⁶ Ko je med vojnama uvidel, da evropsko in slovensko slikarstvo že lep čas hlastno išče nov stil, je načelno le spregovoril tudi o njem, zlasti o tako imenovanem neosebnem ali časovnem stilu, ki bi bil »sodoben«, se pravi, da bi izražal duha celotne dobe in evropske kulture XX. stoletja. Menil je, da časovni stil lahko zraste le iz enotnega življenjskega čustva, ki zajema narode in ozemlja. Če umetnik išče le obliko in sodobni predmet, nima pa posluha za to generalno čustvo, se vanj ne vraste in ne ustvarja iz njega, potem ne more sodelovati pri stilu dobe. Novi stil bi po Vidmarju bilo tedaj moč zgraditi iz boja dveh moči, ki ju je imenoval »dve socialni volji«, tudi »dve življenjski volji«, ki sta se spopadali. Iz sobesedila je razvidno, da je mislil na socializem in fašistično obliko kapitalizma. Kdor bi se opre-

⁷⁰ J. V., Beseda in osebnost, Sod. 1953. V knjigi Meditacije ima esej naslov Osrednje besede.

⁷¹ J. V., Franceta Levstika literarna kritika, l. c.

⁷² J. V., Oton Župančič, Stvarstvo, Ljubljana 1954.

⁷³ J. V., N. V. Gogolj, Zenitev, GL 1957—1958.

delil za to ali za ono moč le idejno, bi ne ustvaril velikega stila, ustvaril pa bi ga, kdor bi sprejel bojni prizor vase, sprejel »patos dogodkov, sveto voljo sveta in njegovo junaško voljo do čistega, zdravega življenja brez nezaslišanih krivic in brez polovičarske medlosti«. Sprejeti bi moral vase »odločnost in pogum, ki snujeta v teh bojih, in ogromno življenjsko radost, ki jo kaže stara Evropa v svojem novem preporodu«. ⁷⁴ Zaradi protiideološkega stališča je Vidmarja zanimala le umetnikova ideološko neobarvana zavzetost za socialni pojav in samo takšna zavzetost bi jamčila rojstvo novega stila. Vernik v elementarni etos ali v apriorni vzgon življenja k popolnemu, dobremu človeku je polagal v osnovo vsakega in tudi novega časovnega stila velika čustva, veliki patos, pogum, odločnost, torej same neracionalne, nenazorske moči.

Potem ko je objavil daljši študiji o Levstikovi kritiki in pripovedni prozi ter o pisateljskih začetkih in nazoru Ivana Cankarja, ⁷⁵ je leta 1934 objavil svojo najdaljšo »kritično portretno študijo« *Oton Župančič* ⁷⁶ in v njej izčrpno uveljavil svoje kritične kriterije pa tudi nazor, kako je treba pisati o umetnikih in njihovem delu. Eksplicitno in praktično se je razšel s tedanjo literarno zgodovino, ji postavil nasproti kritični portret pesnika, njegovo pesniško osebnost, v »pesmih izpovedano človečnost«, skoraj nič pa ga niso zanimali »časovni duh« ali doba ter zunanja biografija. Raziskoval je to, kar učinkuje na bralca tako, kot učinek označujeje esejistični pojmi »notranja podoba«, »osebna narava«, »duhovna struktura«, iskal »pesnikovo osebnost in njen izpovedovani osnovni značaj«, se vpraševal po njeni človečnosti, vse to pa zgolj in samo na podlagi pesniškega gradiva, ki mu je edino jamčilo tudi pristno podobo lirikove življenjske poti. Portret je pisal kot psihološki, etični in artistski kritik. Preiskal je odtenke ljubezenskega motiva, pesnikove duhovno filozofske razpone, njegov vitalizem in vesoljski optimizem, pregledal motiv umetništva kot poseben eksistencialni problem ter pesnikovo koncepcijo domovinske lirike, nato pa razčlenil še »stvarstvo«, kot je imenoval Župančičevo poetiko, in vrsto duševne moči, ki je posamezne teme umetniško uresničila. Pri tem je ugotovil, da je bil Župančič velik izpovedovalec, a še večji oblikovalec.

Tako zasnovana in izvedena študija je odmevala dvakrat polemično. Literarno vedo je pozivala, naj zapusti periferijo in se odpravi razisko-

⁷⁴ J. V., O stilu, Sod. 1936. V knjigi Meditacije ima esej naslov O novem stilu.

⁷⁵ J. V., Delo Ivana Cankarja, LZ 1931. — Isti, Vprašanje Cankarjevega nazora, LZ 1932. — Isti, Ivana Cankarja pisateljski početki, LZ 1929.

⁷⁶ J. V., kot pod 33.

vat središče, pravi vzrok in predmet svojega razpravljanja sploh, torej osebnost in literaturo, umetnino, obenem pa naj o umetniku govori tako, da ne grmadi biografskih podatkov in ne kopiči miljejskih in zgodovinskih faktov. Iz tedanje literarne kritike pa je študija odrivala ideološki kriterij, saj je pojmovala literaturo kot posledico ali izraz enkratne narave in njene nerazložljive moči, ki je in ostane »Skrivnost« umetniškega navdiha. Korak v novo raziskovalno smer se je ujemal z Vidmarjevim psihološko kritičnim izhodiščem, bil pa je vendarle samo polovičen korak. Pisec je k središču, k umetnini pozival zato, da bi prek nje odkrivali pesnikovo dragoceno osebnost pa človečnost tega, kar izpoveduje. Takšen poziv še ni vodil k umetnini kot predmetu, ki se je odtrgal od osebe in živi zdaj svoje samostojno življenje ter z njim učinkuje na človeka. Nova naloga se ni glasila: spoznavaj umetniško delo, ampak spoznavaj ga, da boš odkril dragoceno človeško osebnost, njene duhovne moči in vrednote, njeno etično človečnost; terjala je spoznanje, vendar bolj moralni učinek spoznanja kot umetniško estetskega, saj je Vidmar tudi kot sistematični raziskovalec literarnega opusa vztrajal pri načelu, da je umetnost humanistična dejavnost.

Oblikovalec

Kot je Vidmar originalen kritični duh, je tudi skrben in natančen oblikovalec in stilist. In kakor se po vojni ni zadovoljil z eno ali dvema oblikama, je tudi do leta 1941 pisal več proznih vrst, kot so literarni in kulturnopolitični esej, krajši in daljši literarno kritični portret, meditacija, dramaturška improvizacija in literarna kritika.

Začel je z dramsko kritiko in jo v reviji *Kritika* ločil na literarni in gledališki del, na kritiko dramskega besedila in kritiko gledališke postavitve besedila. Da bi discipliniral slovensko »gledališko kritiko«, je v kazalu *Kritike* tudi formalno razložil obe vrsti kritike: v rubriko »književne kritike« je uvrstil analizo besedila,⁷⁷ v rubriko »gledališke kritike« pa spise ali dele spisov, v katerih je vrednotil režiserjevo delo in stvaritve igralcev.⁷⁸ Ves zapis pa je vzel med gledališke kritike tedaj, kadar je le bežno označil idejo oziroma problematiko tujega dramskega besedila.⁷⁹

⁷⁷ J. V., O Cankarjevem »Pohujšanju«, *Kritika* 1925.

⁷⁸ J. V., Ivan Cankar, Pohujšanje v dolini šentflorjanski. *Kritika* 1925. — Isti, Aristofanes, Lyzistrata, *Kritika* 1925.

⁷⁹ J. V., Luigi Pirandello, Henrik IV. *Kritika* 1926.

V gledališki kritiki je pazil zlasti na delež, ki ga je opravil režiser. Vedel je, da ta besedilo ali razume ali pa pokvari, zna idejo in njene prizorske detajle izdelati nazorno, prav tako posamezne dramske osebe, ali pa zbegano razdrobi oboje, idejo in likovno interpretacijo. V kritiki igralca je pazil na to, ali se je njegova interpretacija ujemala s pisateljevim načrtom karakterja, največkrat pa očital in odklanjal teatraličnost in patetičnost, kar je pomenilo, da se je boril proti tedanji ekspresionistični kretnji ter se zavzemal za neposredno, naravno, pristno življenjsko igro, za tisto živost, ki jo je tudi načelno iskal v umetnosti.

Za pisanje o posameznih pisateljih, zlasti tujih, si je izdelal tip portretnega eseja, ki nakratko seznanja z biografskimi, bibliografskimi, predvsem pa umetniškimi potezami tega in onega pisatelja. Za primer lahko služi esej *Oskar Wilde: Pravljice*.⁸⁰ V njem je nakratko označil pravljico, jo razmejil od germanske »sage«, zapisal, da se poleg velikih duševnih moči uveljavlja v njej »čista igra domišljije«, nato pa opozoril na Wildovo usmerjenost k fantastiki in eksotiki ter na njegov literarni nazor, tj. na njegov larpurlartistično pojmovanje umetnosti in priznavanje poezije »kot čiste in lepe igre duha«, torej na elemente, ki so temu avtorju še posebej omogočili pisati dobro pravljico. Šele po oznaki epske vrste in pisateljeve psihološke naravnosti je razčlenil vsebinsko jedro in artistične značilnosti njegovih pravljič. V portretu *Knut Hamsun* je najprej navedel odločilne sestavine pisateljeve biografije in jih postavil kot vzode, na katerih je lahko zrasla posebna Hamsunova literatura. Če naštejemo še sintetične oznake, kot so: ljubezen in odnos do narave določata obsežno čustveno skalo, ki jo A. S. Puškin izpoveduje brez prikrivanja, samemu sebi zvest —, prva in najbolj čista lastnost Čehova je njegova »vrojena in globoka melanholija« —, bistvena sestavina literarnih del Leonida Andrejeva je groza —, in če dodamo, da je v portretih uporabljal svoja kritična merila (zvestoba samemu sebi, živost epskega in dramskega lika, redukcija snovi do prosojnosti, stopnja etične in artistične strasti), potem je zanje značilna tehrička pisanja, v kateri avtor upošteva osnovno duševno in artistično posebnost, poišče glavno duševno moč in pisateljevo literarno naravo, biografsko metodo pa smotrno omeji na odločilne, »pregibne« člene v pisateljevem življenju

⁸⁰ Med »drobne eseje« je Vidmar uvrstil tele portretne zapise: A. S. Puškin, Walter Scott, F. M. Dostojevski, F. M. Dostojevski: »Bedni ljudje«, R. L. B. Stevenson, Oskar Wilde: Pravljice, Knut Hamsun, A. P. Čehov, John Galsworthy, Leonid Andrejev, Thomas Mann, Ob Napoleonu E. Ludwiga, Aleksej Tolstoj: Peter Veliki, Richard Wright, Rabindranat Tagore v Jugoslaviji, Ob proslavi Iva Andrića, Obisk pri Thomasu Mannu. — Objavljeni so v knjigi *Drobni eseji*, Maribor 1962.

in delu. Vse portretne eseje odlikuje tudi jasna in zgoščena sporočilnost. Dodati je moč, da so na Vidmarjev portretni esej najbrž učinkovali tudi pisateljski načini, ki so jih o velikih osebnostih literature, umetnosti in politike razvili psihologi in literarni biografi.

Položaj dramaturga v ljubljanskem narodnem gledališču od konca 1934. do začetka 1942. leta mu je zagotavljal spodbudne pogovore o umetnosti z Otonom Župančičem,⁸¹ ni pa ga pripravil za pisanje »ljubljske dramaturgije«. To sicer ne pomeni, da si ni ravno v teh letih do kraja izčistil pogleda na dramski organizem ali pa napisal blestečih razlag nekaterih Shakespearovih dram in Molièrovih komedij, dramatikov tedaj, ki zavzemata v njegovi klasifikaciji svetovne dramatike poleg Sofokleja najvišje mesto tako zaradi popolnosti umetniške zvrsti kot zaradi umetniških dosežkov znotraj zvrsti, pomeni pa, da je v Gledališkem listu objavljal bolj »tekoče«, premicram in krstnim predstavam ter gledališkim obiskovalcem namenjene improvizacije o življenjskih in artističnih posebnostih in razponih besedila, ki naj pravkar zaživi v gledališki interpretaciji, manj pa kritične analize, ki bi hotele kot nov dramsko-teoretski sistem vplivati na pisateljstvo slovenskih dramatikov. Dramaturških improvizacij je napisal blizu sto. Od njegovih literarnih kritik oziroma kritik dramskih besedil, ki niso tiskane v gledališkem listu, se ločijo zlasti po tem, da govorijo le o življenjsko in umetniško vrednih prvinah besedil in da so napisane v tonu, ki gledalca pripravi na pravilno doživljanje, dojemanje čustvenega in duhovnega sporočila drame, skratka, usmerjajo ga na bistveno v dramskem organizmu. Videti pa je tudi, da je Vidmar dramaturško improvizacijo pojmoval kot vrsto, v kateri je pisec dolžan enkratno tragedijsko ali komedijsko temo zagledati tudi v širokih življenjskih razponih ter kot posledico časa in okolja, obenem pa jo pokazati tudi v okviru artističnega tipa, kateremu dramsko delo pripada. O takšnem pojmovanju dramaturgove informacije priča npr. postopek, ko v reflektivnem uvodnem odstavku govori o življenjskih tipih, od tu se razgleda po predloženem dramskem »tipskem paru« in zaključi, da konkretni dramski spopad sloni na objektivni in široki človeški problematiki,⁸² ali pa primer, ko najprej govori o nastanku in položaju evropske politične in socialne satirične komedije, nato pa predstavi konkretno besedilo.⁸³ S kratkim, a nazornim razgledom po dramski vrsti je gledalcu pomagal položiti dramski ali komedijski zaplet v širši življenjski in artistični prostor. Besedilo in avtorja

⁸¹ J. V., Odgovori, 30.

⁸² J. V., Pavel Golia, Bratomor na Metavi, GL 1935—1936.

⁸³ Kot pod 73.

je včasih situiral tudi literarnozgodovinsko, a slog besedila v smislu literarnozgodovinskih slogov mu je bil tudi v tej prozni vrsti drugotna, nekarakteristična zadeva. Improvizacije tudi povejo, da je skrbno obravnaval tudi avtorje stranskega pomena, zapisi o dramatiki Shakespeara, Molièra, Gogolja, Čehova, Strindberga in Pirandella⁸⁴ pa predstavljajo tip zahtevne estetske analize umetniškega besedila.

Vsa trideseta leta je pisal tudi v obliki, ki jo je imenoval »meditacija«. Snov te prozne vrste so poleg »umetnosti in nazora« nekatera vrhunska dela in stvaritve literarne, igralske, plesne in arhitekturne umetnosti, nastale pa so kot iskanje čim trdnejšega odgovora na vprašanje, kaj je umetnost in kaj njen smoter, če sploh ima kakšnega. So pa tudi intelektualna igra kritičnega duha, ki se ni zaustavil tudi pred najvišjimi umetninami, da bi odkril v njih ali popolnost umetniškega kristala ali potezo umetnikove poraženosti. V nekaterih meditacijah se je Vidmarjeva oblikovalna moč povzpela do višine, kot jo je dosegal v najboljših kritičnih analizah romanov in dram ter iz njih izluščil dramske in epske osebe z nazornostjo, da zaživijo pred bralcem ostreje, kot če bi jih doživljal neposredno z branjem. Iz estetskega spomina je izoblikoval silovit likovni vtis kremeljske cerkve, milanske katedrale in pariške Nôtre Dame,⁸⁵ pa plesni lik oziroma »karakter« baletne umetnice,⁸⁶ igralčev telesni gib, v katerem se pojavi karakter mogočne osebnosti, ali pa njegov umirajoči pogled, ki z zadnjim leskom osvetli bistvo življenja.⁸⁷ V oblikovanju pregibov, likovnih izrazov in refleksov, ki postavijo življenje »v popolni preprostosti in kristalni jasnosti ter preglednosti«, v nazornih reprodukcijah umetniških učinkov je potrdil izjemno oblikovalno nadarjenost in moč.

V meditacijah se je često poslužil tipološkega vzporejanja, podobnosti ali nasprotja dveh pojavov, dveh pisateljev. Izrazit primer je meditacija *Dve smrti*,⁸⁸ kjer je poiskal skupne poteze in razločke v motivu smrti pri Tolstoju in Stendhalu, ko »se razodevajo nekatere vesoljne zakonitosti človeških duš, pa tudi razlike, za katerimi je določno slutiti osebne ali celo narodne ali rasne posebnosti obeh romanopiscev«, ali pa meditacija o »velikem tekstu«,⁸⁹ v kateri je primerjal *Čarobne gore* Thomasa

⁸⁴ J. V., Dramaturški listki. Ljubljana 1962.

⁸⁵ J. V., Pota in podobe, MP 1930—1931. — V knjigi Meditacije ima esej naslov Nekaj stavb.

⁸⁶ J. V., Ana Pavlova, MP 1930—1931.

⁸⁷ J. V., Za odrskimi sencami (Ob 25-letnici Levarjevega gledališkega dela). GL 1936—1937. — V knjigi Meditacije ima članek naslov Ivan Levar.

⁸⁸ J. V., Dve smrti, Sod. 1935.

⁸⁹ J. V., O velikem tekstu, Sod. 1938. — V knjigi Meditacije ima esej naslov Veliki tekst.

Manna z romanom *Arrowsmith* S. Lewisa, klical vstran od evropske romanopisne abstraktnosti in metafizike in po zgledu ameriškega pisatelja, ki slika realnost, konkretnost in duševno ubožstvo, priporočal tudi slovenskim pisateljem, naj začnejo s kritiko »džungle, te naše zaostale in omejene duhovnosti«, kajti samo takšen roman bi utegnil prebuditi Slovenijo in postati njen resnični veliki tekst.

Mojstrovini njegovih tipoloških vzporejanj in esejev pa sta študiji o poeziji Alojza Gradnika in pripovedni prozi Lovra Kuharja-Prežihovega Voranca. V študiji *Svetle samote*⁹⁰ je do kraja razvil svoj klasifikacijski instrument o umetniških tipih: o prvenstveno izpovedovalnem in prvenstveno oblikovalnem, ki pa se v velikem umetniku vselej združita. Tipologija pa sega še dalje v psihologijo osebnosti in razlikuje nagonski in duhovni tip pesnika, a tudi tokrat gre spet le za razmerje med prvinama pri istem pesniku. K izpovedovalnemu in nagonskemu tipu je prištel Alojza Gradnika, k oblikovalnemu in duhovnemu pa Otona Župančiča, kajpada oba le v duhu opaznega prevladovanja enega ali drugega elementa. V eseju *Samorastniki*⁹¹ je najprej omenil dognanja novejšje psihologije, po kateri so za oblikovanje osebne duševnosti odločilna otroška leta, nato pa sklepal, da je Prežihovo osnovno otroško čustvo »borba«, ki je zato nujno postalo temeljni kamen njegovega pisateljstva, saj kar naprej »ogreva njegovo misel in voljo«, Prežiha je pomeril z Miškom Kranjcem, oba imel za samonikli in jasni umetniški naravi, ki se ločita po tem, da Prežih gleda svet, a vidi z njim duše, Kranjec pa gleda navznoter, pa vidi tudi stvarnost (klasificiral ju je po modelu, ki ga je uporabil za Goetheja in Ivana Cankarja v eseju *Beseda in osebnost*). Prvi je zato plastičen in monumentalen epik, drugi liričen pripovednik, Prežih je sila, Kranjec je poezija.

Vidmarjeva tipologija pisateljev je potemtakem dvosmerna oziroma psihološka in kreativno vrstna: razporeja jih namreč po tem, ali je kdo večji lirik, epik ali dramatik, ter ali je večji izpovedovalec ali je večji oblikovalec. Začela se je ob *Dveh zgodovinskih povestih* (1925), se razpela do *Samorastnikov* (1940), obsegla pa tele opaznejše dvojice: Pregelj — Tavčar, Gradnik — Župančič, Cankar — Goethe, Thomas Mann — Sinclair Lewis ter Prežih — Kranjec. Ta tipologija dvojic je v osnovi podobna oni, ki jo je v dvajsetih in tridesetih letih gojil Janko Lavrin, od nje pa se vidno loči z dvema odlikama: z lapidarno kračino in logično izvedbo.

⁹⁰ Alojz Gradnik, *Svetle samote*. Spremnno študijo napisal Josip Vidmar. Ljubljana 1932.

⁹¹ Prežihov Voranc — Lovro Kuhar, *Samorastniki*. Spremnno študijo napisal Josip Vidmar. Ljubljana 1940.

Oba pa sta našla pobude tudi v evropskih romansiranih biografijah, le da je Vidmarja komaj zanimala tipologija življenjskih, zato pa toliko bolj umetniških struktur.

Narodnostno in kulturnopolitični mislec

Že ob prvem razcvetu svoje literarne miselnosti se je Vidmar vpraševal tudi o kulturnih problemih na Slovenskem in poskušal opisati poglavitne lastnosti, ki določajo narod in narodnost. Leta 1925 mu je bila »narodnost osebnost višje vrste«. V tej definiciji skoraj še ni videti drugega kot soglasje z Župančičevo idejo, izrečeno ob Kettejevih *Poezijah*,⁹² da je namreč pesnikova individualnost podrejena višji, narodni individualnosti. Tega leta je prvič izpovedal tudi optimizem o kulturni vlogi malega naroda in dejal, da je zgodovinski poklic malega naroda bil in ostane »izvrševanje velikih duhovnih nalog in odkrivanje resnic, ki so poslednja gibala sveta.«⁹³ Narodnokulturni nazor je leta 1927 preciziral tako, da imajo mali narodi »velike duhovne, to je kulturne naloge«, veliki pa »velike politične, se pravi civilizatorične naloge«. Zoper tedanje slovensko malodušje pa je usmeril izjavo, da je ravno kulturna naloga Slovencev »izredno velika.«⁹⁴

Vprašanje o narodu in njegovi kulturi je postalo pereče zlasti v letih kraljevske diktature (1929—1934). Zdaj je Vidmar premagoval narodnokulturno filozofijo slovenskega katolištva in ideologijo integralnih Jugoslovanov (ostankov slovenskega liberalizma). Integralstvo je zavračal z opisom moči, ki oblikujejo narod in ki jih ni moč odpraviti. Narod je namreč »posebni ustroj duševnosti... posebna urejenost in organiziranost duha neke skupine ljudi«, jezik pa samo posledica te urejenosti. Kdor se torej odpove svojemu jeziku, še ni nehal biti pripadnik naroda.⁹⁵ Leto poprej je dokazoval, da slovenska narodna bit ni katoliška, kakor so trdili katoliški kulturni delavci, nato pa leta 1932 v knjigi *Kulturni problem slovenstva* sam definiriral narodno bit s kategorijama skupna usoda in skupen jezik ter z nekaj romantičnimi sintagmami, kot so »narodni značaj«, »čista čud« in »apriorna bitnost«. Knjigo je napisal predvsem zoper narodno malodušnost, zoper »dediščino naše tisočletne odvisnosti« in še z namenom, da utrdi v Slovencih pojem o kulturnem poslanstvu malega naroda. Potem ko je za narod uporabil še sintagmo

⁹² Oton Župančič, *Misli o Kettejevih Poezijah*, LZ 1900.

⁹³ J. V., »Narodnost je posebna notranja urejenost...«, *Kritika* 1925, 65.

⁹⁴ Kot pod 55.

⁹⁵ J. V., *O narodnosti*, *Kritika* 1925.

»kulturnotvorna naravna ustanova« in kulturo povzdignil v odločilno moč v boju med narodi, je dodal, da Slovenec, še zlasti »Prešernov pojav, opredeljuje kot narod z izrazito umetniško kulturno misijo«.

Dasi je neizčiščen pogled na narod moral doživeti znanstveno kritiko,⁹⁶ je bila ta romantika vendarle izraz upornega pripadnika naroda, ki je bil politično in gospodarsko še zmerom nesvoboden in kulturno ogrožen, pa bi se zdaj mogel in tudi moral postaviti samo z novo visoko kulturo. Iz ideje o narodnokulturnem poslanstvu je moč šele pravilno zagledati in vrednotiti tudi Vidmarjevo zavzetost za avtonomno, osvobodeno osebnost, za zvestobo osebno spoznani resnici, za dejavnike tedaj, ki po njegovem nazoru pogojujejo pravo kulturo in umetnost. Osebna svoboda in nazorsko neovirano ustvarjanje ne pogojujeta le umetnosti, ampak tudi kulturno vrednost ali mednarodni pomen malega naroda,⁹⁷ in kakor duhovna svoboda jamči pravo umetnost, jamči tudi mednarodno veljavo slovenske kulture.

Ko je zdaj tudi narodno kulturo pogojeval predvsem s svobodoumjem, je moral katoliškim polemikom dokazovati, da svobodoumnost ni nazor, ampak le stališče pameti, da si sama išče resnico, da je strpna do človekove misli, da dopušča vstop v kulturo samo osebnim izjavam, zavrača pa takšne, za katerimi je zbrana ortodoksna, dogmatična miselnost.⁹⁸ In ker nazorske zožitve ničesar ne prispevajo k spoznavanju resnice, h kulturi in umetnosti,⁹⁹ bi Slovenci morali dobiti npr. takšno revijo, v kateri bi lahko sodelovali vsi kvalitetni umetniki, ki bi izpolnjevali en sam pogoj: notranjo svobodo in pripravljenost ustvarjati lastno resnico o življenju in svetu. Sicer pa je vlogo slovenskega umetnika in narodne kulture vtikal v splošni vzgon človeštva k »človeškemu idealu«. Kulturni delavec bi moral biti brezkompromisno v tej službi človekovega, narodnega in vsečloveškega etičnega vzgona. Z Vidmarjevim svobodoumnim stališčem se kajpada nista strinjali katoliška in liberalna kulturna ideologija, zaradi česar je moč trditi, da je njegova miselnost nastajala kot ostra opozicija katoliškemu prilaščanju slovenske narodne biti in kulture in liberalnemu izdajanju te biti v obliki jugoslovanskega integralstva.

V spopadu s slovenskimi vladajočimi kulturno ideološkimi strukturami je Vidmar z ene strani vztrajal pri Cankarjevi definiciji položaja slovenskega naroda v jugoslovanski državi: pri kulturni avtonomnosti in

⁹⁶ Edvard Kardelj, Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje, Književnost 1953.

⁹⁷ Kot pod 56.

⁹⁸ J. V., Vprašanje Cankarjevega nazora, LZ 1932.

⁹⁹ J. V., Idejni temelji sodobne svobodne revije, LZ 1930.

politični avtonomiji znotraj jugoslovanske države.¹⁰⁰ Notranjo vrednoto slovenstva in avtonomnost njegove kulture, vero v narodovo radoživost in odpornost, njegov ustvarjalni potencial pa je izražal tudi v polemiki s pomembnimi pisatelji, kot sta Louis Adamič¹⁰¹ in Oton Župančič. Ugovarjal je zlasti Župančiču, ker je v zgodovinsko neprimernem trenutku izražal svojo vero v slovenstvo tako, da je polemiziral s »stražarji notranjega slovenstva«¹⁰² in pri tem menda mislil ravno na Vidmarja, Ferda Kozaka, Frana Albrehta in še koga, ki so se prav zaradi svojih odločnih narodnih stališč kmalu odcepili od Ljubljanskega zvona in ustanovili revijo *Sodobnost* (1933). Vendar je Župančičevo kritiko notranjega stražarstva bilo moč raztegniti na vso tradicionalno ideologijo domačijstva, ki je od Mahniča naprej oviralo svoboden razmah besedne umetnosti v imenu dozdevne katoliške biti slovenskega naroda, se šla navidez kulturno avtarkijo in ubijala tudi slovenski smeh, se pravi človekovo notranjo osvobojenost. Vidmar je tudi sam opozoril na možnost za takšno razlago Župančičeve kritike stražarstva, to pa toliko bolj upravičeno, ker je v istem času tudi sam zmanjševal pomen konservativno pojmovane slovenske narodne biti, domačijstva in podobnih provincializmov. Vzporedno je Vidmar polemiziral tudi zoper stransko, srbsko-hrvatsko vejo glasnikov integralstva in zoper notranje likvidatorje slovenstva pa tudi zoper tiste pisatelje, ki niso priznali, da so pri Ljubljanskem zvonu le še uradniki »naprednega izobraženstva«.¹⁰³

S katoliško kulturno fronto pa je polemiziral vsa trideseta leta. V članku *Kultura in svoboda* se je oprl tudi na Župančiča in trdil, da katoliški kulturni delavci niso sposobni dajati osebnih odgovorov, ker so odvisni od nazorov (Župančič: »ti sam si odgovore dajaj«). Njihovo odvisnost mu je zdaj potrjevalo tudi dejstvo, da je v literarni kritiki mladih še naprej vladala enaka pristranost, kot sta jo v novejšem času zastopala Izidor Cankar in France Koblar.¹⁰⁴ Zlasti ob Brošuri *Dom in svet v letu 1937* se je po njegovem razkrilo, da so pri tej reviji teologi presojali »kočljivejša mesta«, da so pisateljsko svobodo torej že itak omejevali. zdaj pa so poleg dogmatske uvedli še politično cenzuro. Tako je cela kulturna fronta literarno resnico spreminjala v »stroko«, namesto da bi končno prodrla na mejo spoznanja, da je pisateljsko delo »izpoved,

¹⁰⁰ J. V., *Drugi predlog*, LZ 1932.

¹⁰¹ J. V., *Veliko vprašanje*, Sod. 1933.

¹⁰² J. V., *Župančič in slovenstvo*. Kriza Ljubljanskega zvona, str. 26. Ljubljana 1932. (Polemika s člankom: Oton Župančič, Adamič in slovenstvo, LZ 1932.)

¹⁰³ J. V., »Jedinstvo sa Slovincima«, Sod. 1933. — Isti, »Stvaranje jezičskog jedinstva našega naroda«, prav tam. — Isti, *Inteligenca v farsii*, prav tam.

¹⁰⁴ J. V., *Katoliška mladina*,

ki more biti iskrena ali neiskrena in samo v tem smislu resnična ali neresnična.¹⁰⁵ Najodločneje se je uprl, ko so na katoliški strani vnesli v kulturo surov politični kriterij, denuncirali Prežihovega Voranca in tiste, ki so mu leta 1940 prisodili nagrado za roman *Požganica*.¹⁰⁶

V tridesetih letih je Vidmar napravil sorazmerno velik miselni razvoj. Če bi natanko analizirali nekatera njegova načela okrog leta 1930, bi morali ugotoviti nazorsko ozadje, ki v sebi ni preveč trdno in je bolj miselni esteticizem kot znanstveno poglobljeno stališče. Kajti eno je svobodoumni duh, drugo pa vprašanje, ali npr. umetnika vendarle ne sodoloča tudi okolje, objektivno življenje, ali ni tudi vključen v prostor in čas, v narodno skupnost ter ali ni od vsega tega močno odvisen. Okrog leta 1930 je Vidmar še odločno odklanjal »družbeno tendenco« v literaturi in bil prepričan, da je v Sloveniji nastala le »iz doktrine«, medtem ko je bila narodna tendenca v literaturi zmerom pristno slovenska, nekaj organskega. »Razredna tendenca« naj bi bila prinesena od zunaj, marksistična kulturna ideologija pa naj bi bila enako dogmatična kot katoliška. Vidmar se je leta 1930 hudoval na Cankarjeve outsiderje, boheme, izobčence, na »žrtve življenja«, češ da so tvorbe fantazije, da so nenormalni in posledice pisatelja, ki preveč blodi v sanjarijah in je zato krivičen do življenja. Tudi osebe iz komedije *Za narodov blagor* naj bi bile potvorbe, ne pa »pojavi prirodnih življenjskih osnov«.

V drugi polovici tridesetih let pa je »sociološka« komponenta njegovega umetnostnega nazora in kritike začela dobivati zmernejšo in objektivnejšo vsebino, njegov družbenopolitični interes se je znatno povečal, obramba svobodoumnštva je ostala le še za strogo umetniške stvari. Tako npr. za vprašanje novega stila v likovni umetnosti, ki ga je Slovenija in vsa Evropa tedaj zaman čakala. Nastanek novega stila je zdaj pogojeval z velikim družbenim dogajanjem, vendar še zmerom s poudarkom na umetnikovi »nezainteresiranosti« za velika dogajanja v Evropi. Takoj pa je treba dodati, da poziv k nezainteresiranosti zdaj ni bil več tako trden kot sredi dvajsetih let. Dokaz za premik je najti v meditaciji *Klavrna bilanca*¹⁰⁷ iz istega leta (1937), v kateri govori Vidmar o spopadu med pokvarjenim svetom liberalizma in fašizma ter med demokracijo in socializmom, torej o spopadanju velikih idej, za katere se tam zunaj žrtvujejo možje in »skušajo ustvariti nov in pravičnejši

¹⁰⁵ J. V., *Dom in svet* v letu 1937, Sod. 1938.

¹⁰⁶ Anonim: Pripombe k podelitvi mestnih knjižnih nagrad. Slovenski dom, 9. febr. 1940. — J. V., *Mestne književne nagrade*, Sod. 1940.

¹⁰⁷ J. V., *Klavrna bilanca*, Sod. 1937.

svet, lepšega in ponosnejšega človeka«, medtem ko Slovenija ne premore drugega kot bedno spopadanje med konservativnim katolištvom in sokolstvom, ob veliki svetovni antitezi le »obupno karikaturu življenja«, »Veliki tekst« in »novi stil« v Sloveniji torej nista mogla zrasti zaradi klavnih duhovnih razmer. Oba eseja iz leta 1937 dokazujeta, da so kritika in kulturnega ideologa prizadevale notranje razprtije, izdajstva in nemoč liberalnega razumništva, klerikalna gorečnost, splošna kulturnopolitična razdvojenost, »moč tam zunaj« pa je zato čutil podobno kot Ivan Cankar leta 1899 (Vinjete).

Nič ne preseneča, da je kot dramaturg skupaj z upravnikom Otonom Župančičem in ravnateljem Pavlom Golio proti koncu tridesetih let dal uprizarjati ruska dela, socialno, revolucionarno dramatično in da je vsak od njih »instinktivno delal v to smer«. ¹⁰⁸ Ta instinkt je usmerjala njegova družbena in kulturnopolitična izkušnja. Pa še nekaj se je zgodilo v Vidmarjevem razvoju, še nekaj važnega je moral začeti vrednotiti na nov način. Romunski komediograf Eftimiu mu je odkril namreč »novega človeka« v evropski in slovenski literaturi, tistega, ki ga je okrog leta 1930 še vrednotil kot potvorbo sanjarij. Ta novi človek v literaturi je namreč spet potepuh, romar, outsider, vendar je zdaj pozitivna, človeško globoka figura, »nosilec višje človečnosti«, ki redoma živi »izven družbe«, tudi v delih Anatola Francea, Knuta Hamsuna in Johna Galsworthyja. ¹⁰⁹ To pa seveda pomeni, da so takšne figure v resnici nosilci in glasniki pisateljeve družbene kritike, saj opozarjajo, v kakšni negativni družbi živijo in kakšna je kulturna vrednost strukture, ki jih je izobčila.

V prevrednotenju družbeno kritičnega literarnega tipa je Vidmar vtikal tudi svoje družbeno nazorsko prebujenje, vizijo o družbi »z odpravo privatne lastnine«, privid, da si bo človek spodrezal korenine sebičnosti in postal »lahek, svoboden«. Ob literaturi tedaj rojstvo socialne utopije in že kar nekakšna družbenopolitična deklaracija, v kateri je bivši svobodoumnik pristajal na nov družbeni program, na socializem. In če je prej obračunal z liberalnim razumništvom kot narodnokulturno mrtvim slojem, se je odločni svobodoumnik z izjavo, da »bo svetu zavladal red, h kateremu danes zavedno ali nezavedno že stremi vse zdravo človeštvo«, zdaj obračal tudi že od svobodoumnitva, saj je bilo le še odvečni okras slovenskega mrtvega političnega liberalizma. Zato je bilo le naravno, da sta konec leta 1939 ali v začetku 1940 Vidmarja ob-

¹⁰⁸ J. V., Odgovori. 29.

¹⁰⁹ J. V., Novi človek. — — —. Glej tudi: J. V., V. Eftimiu, Človek, ki je videl smrt, GL 1941—1942.

iskala komunista Boris Kidrič in Boris Zihlerl;¹¹⁰ s pogledi na kulturo, narod, svobodno umetnost in s svojo protidogmatsko miselnostjo je bil že resnični demokrat. Prej se je dve desetletji držal nad strankami, zdaj se vključil v politično delo. S podpisu slovenskega »Društva prijateljev Sovjetske zveze« je obiskal sovjetsko ambasado v Beogradu in vzdrževal stike z njo do fašističnega napada na Jugoslavijo.¹¹¹ Še bolj logično je bilo, da je takoj po fašistični okupaciji Slovenije leta 1941 pomagal organizirati narodni odpor, dne 27. aprila 1941 v svoji hiši v Ljubljani doživel ustanovni sestanek Antifašistične fronte slovenskega naroda in vstopil v njeno vodstvo.

(Se bo nadaljevalo)

¹¹⁰ J. V., Srečanje z zgodovino. Predgovor, 13. Maribor 1965.

¹¹¹ Prav tam, 14.

Razen za poglavje »Ob ruski literaturi« je gradivo v glavnem dosegljivo v reviji *Kritika* in naslednjih Vidmarjevih knjigah: *Kulturni problem slovenstva*, Ljubljana 1952; *Oton Župančič*, Lj., 1954; *Literarne kritike*, Lj. 1951; *Meditacije*, Lj. 1954; *Dramaturški listki*, Lj. 1962; *Drobni eseji*, Maribor 1962; *Polemike*, Lj. 1963; *Srečanje z zgodovino*, Maribor 1963 in *Odgovori*, Ljubljana 1970.

FORMANTI SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Samoglasniki, zvočniki in nezvočniki kot trije veliki distribucijski razredi glasov slovenskega jezika kažejo to svojo trojnost v sonografski analizi v izraziti, manj izraziti in neznatni formantni strukturi. Vse tri skupine glasov razčlenjujejo nasprotja strnjeno — razpršeno, strnjeno — nestrjneno, razpršeno — nerazpršeno, visoko — nizko, trajno — netrajno, pretrgano — nepretrgano, ustno — nosno in samoglasniško — drsno. Med posameznimi izgovarjalci sicer dokaj enotnim izgovorom so deloma le precejšnje razlike razločevalnih akustičnih lastnosti.

As three large distributional classes of the sounds of Slovene vowels, sonants and nonsonants display their triadism also in a sonographic analysis by a strongly shaped, less strongly shaped and minimal formant structure. All the three groups of sounds are analyzable in terms of the following oppositions: compact — diffuse, compact — non-compact, diffuse — nondiffuse, acute — grave, continuant — noncontinuant, interrupted — noninterrupted, oral — nasal, vocalic — nonvocalic. With individual speakers who have a fairly uniform pronunciation there are in fact in part considerable differences as regards distinctive acoustic facts.

O formantih slovenskega knjižnega jezika je doslej bolj malo znanega. Leta 1961 je Ilse Lehiste sicer objavila študijo *The Phonemes of Slovene*,¹ vendar izgovor njene diktorice (dalje izgovarjalke), izhajajoče z obrobne slovenskega jezikovnega območja, ni bil posebno primeren za zanesljivo sklepanje o slovenskem knjižnem jeziku.²

Mogoče so bili tudi kakšni sonagrami slovenskih glasov podlaga za označitev slovenskega knjižnega vokalizma z izrazi za ločevalne značilnosti (lastnosti, distinctive features) pri Radu Lenčku v njegovi knjigi

¹ *Intrnational Journal of Slavic Linguistics and Poetics*, 48—66.

² Dejansko so obdelani samo samoglasniki. Končni njeni povprečki so:

	F 1	F 2		F 1	F 2
i	225—350	2050—2850	ɔ	500—850	750—1450
ĩ	200—400	2400—2900	ò	450—650	700—1300
è	300—650	1700—2550	ó	300—650	600—1150
é/ē	400—600	2450—2800	ú/u	250—400	450—650
ě/ě	500—750	2100—2450			
á	650—1000	1300—1900	à	450—850	1350—1900
â	650—1000	1400—1950	ã	450—750	1500—2200

Samoglasniki z grškim cirkumfleksom ji pomenijo dvovršnost. Ni primerov, iz katerih bi bilo vidno, pod katerimi pogoji se pojavlja dvovršnost; verjetno gre samo za slučajno fonetično izoblikovanost (prim. moje pripombe k dvovršnosti v razpravi *Pojmovanje tonemičnosti slovenskega jezika*, SR 1967). Nenačlašeni *e* (in tudi *o*) ji je nevtralen (v skladu s Šolarjevim pojmovanjem pri nas, seveda pa L. nič ne citira); moje mnenje je, da gre za široka *e* in *o*.

The Verb Pattern of Contemporary Standard Slovene... iz leta 1966,³ ko je slovenske samoglasnike določil z izrazi dolgosti, strnjenosti, razpršenosti, nizko- in visokotonalnosti ter napetosti.⁴

To bi bilo po moji vednosti vse, kar je znanega o slušnih značilnostih slovenskih knjižnih glasov. Treba bi bilo dodati še nekaj pripomb k slušnim vtisom posameznih slovenskih glasov (npr. *k* pred prednjejezičnimi samoglasniki) v Orisu slovenskega knjižnega izgovora Frana Bezlaja, vendar le-te niso podane na podlagi spektrogramске analize. — Sam sem ob raziskovanju tonemskosti slovenskega knj. jezika v štud. letih 1962/63 v Fonetičnem inštitutu v Hamburgu sklenil raziskati tudi slušne značilnosti slovenskih knjižnih samoglasnikov nosilcev tonemskosti, vendar sem tam utegnil napraviti le nekaj analiz na Brühl-Kjörövom aparatu, ne da bi bil izsledke kdaj objavil. V Ljubljani vse do najnovejšega časa ni bilo sonagrafa, zato sem poskušal slovenske knjižne glasove analizirati s sonagrafom Inštituta za fonetiko v Zagrebu (filozofska fakulteta), deloma že v drugi polovici 60-ih let, dokončno pa se mi je to v večji meri (težave z vodenjem izgovarjalcev v Zagreb) posrečilo v letu 1971, ko sem od Kidričevega sklada dobil za to majhno finančno pomoč.

Ti podatki iz Zagreba so mi glavni raziskovalni korpus; poleg tega so še sonagrami, ki sem jih v zgodnji pomladi 1968 napravil v glavnem na univerzi v Bloomingtonu (s posredovanjem prof. dr. Johna Beebeja), deloma pa na pensilvanijski univerzi v University Parku (s posredovanjem prof. dr. Jožeta Paternosta). Imenovanim ljudem in ustanovam dolgujem veliko zahvalo.

Korpus sonagrafskih posnetkov je številčno še zmeraj dovolj skromen; upal sem ga povečati, ko bi dobil sonagraf v Ljubljano, vendar me okoliščine tehnične narave silijo k objavi izsledkov; kljub temu

³ Rado L. Lenček, *The Verb Pattern of Contemporary Standard Slovene with an Attempt at a Generative Description of the Slovene Verb* by Horace Lunt. 1966. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.

⁴ Lenčkova preglednica na str. 7 ima naslednjo podobo (slovenska poimenovanja po J. Toporišiču):

	ə	a	á	i	í	u	ú	e	ê	é	o	ô	ó	
DOLG	—	—	+	—	+	—	+	—	+	+	—	+	+	LONG
STRNJEN	—	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	COMPACT
RAZPRŠEN	—	—	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	DIFFUSE
GRAVIŠEN	—	—	—	—	—	+	+	—	—	—	+	+	+	GRAVE
AKUTSKI								+	+	+	—	—	—	ACUTE
NAPET								—	+	—	—	+	+	TENSE

Sodeč po položaju nenaglašeni e in o, je misliti, da Lenček sprejema poimovanje teh samoglasnikov kot širokih (Toporišičeva teza). Na str. 140 H. Lunt te Lenčkove oznake popravlja v tem smislu, da mu ozka e in o nista napeta, temveč prej nestrnjena.

upam, da bo razprava (zaradi dokaj skrbne izbire izgovarjalcev — ta pa bi bila seveda boljša, ko bi bili že takrat imeli aparat v Ljubljani) vendarle dala rezultate, ki jih bodo poznejše raziskave lahko spopolnjevale, ne pa — v okviru obravnavane problematike — tudi bistveno pridrugačile. Sonagrafski posnetki in njihov opis pa bodo, o tem sem prepričan, dobrodošlo učilo fonetike za vse tiste, ki se zanimajo za slušne značilnosti našega glasovja.⁵

Naj najprej predstavim izgovarjalce besedila in njegovih sonagramov:

TOP: Jože Toporišič, rojen 1926, profesor; do 12. leta živel v rojstnem kraju (Mostec, Brežice), nato delal gimnazijo v Mariboru (s prekinitvijo 1941—1945, ko je bil v taborišču v Šleziji; tu je bil hišni jezik taborišča slovensko narečje), nato pa študiral v Ljubljani (1947—1952), kamor se je za stalno vrnil leta 1965, sicer pa bil 1952/1953 v Beogradu (vojaki), 1953/54 v Novem mestu, 1954—1965 pa v Zagrebu, vendar zlasti v letih 1955 do 1959 v tesnem stiku s svojim narečnim jezikom, od 1959 do 1965 pa tudi z ljubljanskim govorom. Njegova knjižna izgovarjava ni narečna, naglaševanje je jakostno, netonemsko (čeprav sicer izgovarjalec lahko naglašuje tudi tonemsko, in sicer bodisi slovensko bodisi srbohrvatsko — v nekaterh sonogramih je sled takega naglaševanja).

FAG: Jože Faganel, rojen 1947 v Ljubljani, živel ves čas v Ljubljani; Ljubljančana sta tudi oba starša, ki sta prav tako ves čas živela v Ljubljani. Jože Faganel je kot izgovarjalec leta 1971 bil študent absolvent slovenščine in francoščine. Naglas tonemski.

BOŽ: L. Božič, rojen 1949 v Ljubljani, njegov oče iz Ljubljane, mati iz Ribnice na Dolenjskem. V Ljubljani živel od 15. leta. Kot izgovarjalec za sonagraf leta 1971 študent.

NAR: Vlado Nartnik, rojen 28. IV. 1941 v Vnanjih Goricah, v času izgovorjave za sonagraf leta 1971 lektor slovenskega jezika na filozofski fakulteti v Zagrebu. Knjižni izgovor ima brez posebnosti, naglaševanje tonemsko.

TER: Marko Terseglav, rojen 1947 v Ljubljani, živel prvih 15 let na Jesenicah na Gorenjskem, za tem v Ljubljani; oče Ljubljančan, mati Jeseničanka; v času izgovarjanja za sonagraf študent absolvent slavistike; naglaševanje tonemsko.

FID: Ivan Fidler, rojen 1947 v Gradcu, že od 2. leta stalno v Ljubljani; oče Celjan, vendar od svojega 20. leta v Ljubljani, mati iz Železni-

⁵ Pravkar predstavljeni sonagrami so mi služili v štud. letih 1972/73 in 1973/74 že za predavanja na filozofski fakulteti v Ljubljani, enkrat pa tudi na AGRFT prav tam, tako da je to in ono iz te razprave že znano mojim slušateljem.

kov in od 20. leta prav tako v Ljubljani; v času izgovarjanja za sonagraf študent; naglaševanje tonemsko.

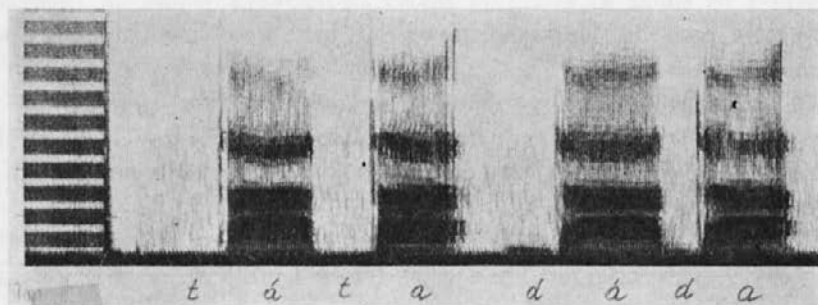
PAT: Jože Paternost, rojen okrog leta 1930 na Dolenjskem (Lašče), od 1945 v Ameriki, prof. na univerzi v University Parku (Pensilvanija); naglaševanje tonemsko, nezanesljiva kvaliteta o-jev (nima širokega).

Opis posnetega gradiva.

Osnovno gradivo je iz Zagreba. Obsega posamezne soglasnike slovenskega knjižnega jezika v položaju pred polglasnikom, in sicer načeloma v skupinah po nezvenečnosti oz. zvenečnosti, zvočnosti ipd. Soglasniki so nato še v položaju pred naglašnim ozkim *e* in deloma pred nenaglašnim *a*. Samoglasniki so podani v izoliranem izgovoru (npr. *á é é í*) (imamo jih lahko za dolge), nato pa v zvezi s soglasniki, in sicer dolgi v identičnem glasovnem okolju (prim. *páti pôti póti*), kolikor je seveda šlo; podane so tudi njihove najvažnejše položajne variante (*e* pred *j*, ki je sam na koncu besede ali pred soglasnikom — v preglednicah zaznamovan kot *ejC*, *o* pred *u* — v preglednicah *ovC*); pri kratkih samoglasnikih, naglašnih ali ne, take idealne opozicije v slovenščini skoraj niso mogoče.

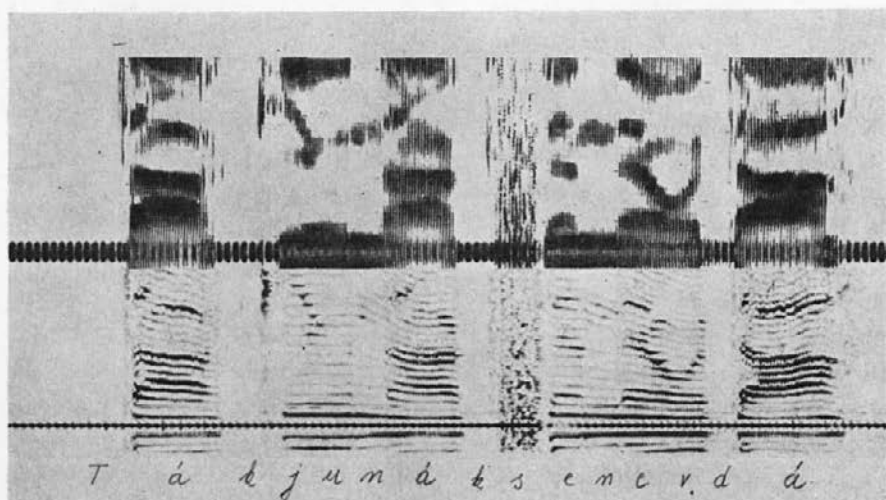
Besedila

Po zaporednih številkah se pri vsakem izgovarjalcu navajajo besedila posameznih sonagramov. Sonagrami so načeloma širokofiltrski, dvojni (tj. široko- in ozkofiltrski) ter ozkofiltrski so zaznamovani z *dvf* oz. *of* v oklepaju na koncu ustreznega sonagramskega besedila.^{5a} V okviru posameznega sonagramskega besedila se v večji ali manjši meri uveljav-

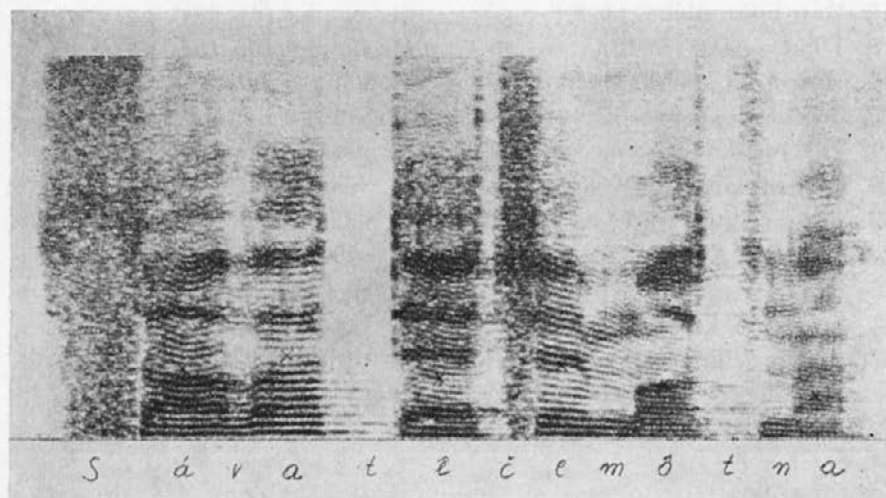

1. Širokofiltrska analiza s kalibracijo

^{5a} Prim. podobe 1, 2, 3.

2. Siroko- in ozkofiltrska analiza

3. Ozkofiltrska analiza z zaznamovano 10. harmonično

lja stavčna fonetika tudi pri naštevalnem gradivu, čeprav so izgovarjalci dobili instrukcijo, da bi izgovarjali vsako enoto popolnoma samostojno. Posamezne besede in zlogi so vendarle načeloma pisani nestavčnofonetično, tj. brez ločil in velike začetnice. — Naslednje liste posnetega gradiva dajejo na sploh informacije o glasovnem okolju posameznih raziskovalnih glasov in olajšujejo orientacijo in primerjanje.

TOP

1. páti pōti pōti pūti	28. pà tò kò ⁹ (of)
2. ... ti ⁶ péti pēti	29. pə tə kə
3. pápa bába máma	30. kə cə čə džə sə
4. fára vára vsák	31. džə sə šə hə bə
5. táta dáda nána	32. džə bə də gə
6. səm vèn zrn	33. džə bə də gə
7. ráca ráta ráda rána	34. hə fə sə šə
8. šè čéz džéz zé	35. və zə žə jə
9. zída žída džída ⁷	36. va za ža ja
10. síka cíka tíka číka	37. mə nə rə lə
11. káka gága hám máha	38. jə və ɥə
12. njéna njéga sánje sána	39. á ê é í
13. ... ljána, ⁸ lúka, ljúlka ⁷	40. á ê é í
14. šušljáti žužnjáti	41. á ô ó ú
15. Stárček čáka pomládi.	42. ê è ê ô
16. Kráva se páse po trávi.	43. â ü ö œ
17. Máti hóce mléka. (dvf)	44. sít glèj čèp čàs
18. Tíha vōda si. (dvf)	45. sít glèj čèp čàs
19. Múha, dàj krúha. (dvf)	46. kòl kòp kùp kès
20. Prósím, lepó prósim. (dvf)	47. vdéti tál v tēbi
21. Ták junák se ne vdá. (dvf)	48. péša béta méda féba ⁷
22. Dóm je mój. (dvf)	49. véda péša téga déka
23. páti pōti pōti pūti (dvf)	50. néha céna čéha džéza
24. píti péti pēti páti (dvf)	51. séfa zéva šéta žéla
25. Kráva se páse po lépi trávi. (dvf)	52. rēja léna jéza
26. Stárček čáka zdráve pomládi. (dvf)	53. képa géma ⁷ héda ⁷ méra
27. Zvečér príde tēta k nám. (dvf)	54. píti péti pēti páti

FAG

1. p t k c ě	6. v z ž j
2. k t ě dž s	7. m n r l
3. dž s š h b	8. j v ɥ
4. ž h d g	9. á ê é í
5. h f s š	10. á ô ó ú

⁶ Odrezano spredaj *pí-*.

⁷ Opozicijski konstrukt, sicer pa lahko lastno ime, redko tudi občno (manj znana beseda).

⁸ Spredaj odrezano *Ljub-*.

⁹ Iz tehničnih razlogov na polglasniku ni zaznamovan naglas; torej gre vse te primere obravnavati kot naglašene (tako pri vseh izgovorjalcih).

11. ê ò êj¹⁰ ôv¹⁰
12. glèj sit ščèp chèp
13. čas kòl kòp
14. kùp kès dnò lè
15. vsák vzéti tál
16. pésa béta méda fésa
17. véda péša téga déka
18. néha céna čéha džéza

BOŽ

1. pə tə kə cə čə⁹
2. tə cə čə sə džə
3. džə bə də gə
4. hə fə sə šə
5. və zə žə jə
6. mə nə rə lə
7. jə və ŋə
8. á ê é í
9. á ô ó ú
10. ê ò êj¹⁰ ôv¹⁰
11. glèj sit ščèp chèp
12. čas kòl kòp
13. kùp kès dnò lè

NAR

1. pə tə kə cə čə⁹
2. džə sə šə hə
3. bə də gə fə zə
4. bə də gə fə
5. zə žə mə nə
6. nə rə lə jə və
7. á ê é í
8. í ô ó ú
9. ó ú ê ô
10. píti péte
11. pêto pátu pôti
12. póta pút pès
13. presìt poglèj
14. počèp prikàz
15. po kòl prekòp

19. séfa séva šéta žéla
20. rêja¹⁰ léna jéza jéza
21. képa géma⁷ héda⁷ méra
22. píti péte pêjmo pès
23. pêto pátu pôti
24. pôlti¹⁰ póti pút
25. vsák sávski sinôv¹⁰

14. sák vzéti vsák
15. pésa béta méda féba⁷
16. véda péša téga déka
17. néha céna čéha džéza
18. séfa zéva šéta žéla
19. rêja léna jéza jéza
20. képa géma⁷ héda⁷ méra
21. píti péte sèjte pès
22. pêto pátu pôti
23. pôlti pót pút
24. sávski Tánja Ánka ángel
25. Sáva tèche môtna. (of)
26. Tánja réže péso. (of)
16. na kùp bezèg
17. sinôv¹⁰ glèjmo¹⁰
18. pésa béta
19. méda féfa⁷ véda
20. pésa téga
21. déka néha
22. céna čéha
23. džéza séfa
24. Sáva tèche môtna. (of)
25. Tánja réže péso. (of)
26. džéza séfa zéva šéta (of)
27. džéza séfa zéva šéta
28. žéla rêja
29. léna jéza
30. képa géma⁷
31. héda⁷ méra

¹⁰ T. i. srednji *o* ali *e* je na dolgem zlogu zmeraj zaznamovan s strešico.

TER

1. pə tə kə ⁹	13. sít glèj çèp chàs
2. kə cə čə džə sə	14. kòl kòp kùp kès
3. džə sə šə hə bə	15. vzéti sávski vsák
4. džə bə də gə	16. pésa béta méda féba ⁷
5. hə fə sə šə	17. véda péša téga déka
6. və zə žə jə	18. néha céna čéha džéza
7. mə nə rə lə	19. séfa zéfa ⁷ šéta žéla
8. mə nə rə lə	20. rêja léna jéza jéza
9. jə və ʋə	21. képa géma ⁷ héda ⁷ méra
10. pát pət pət ¹¹ pít	22. píti péte pèto pátu
11. á ô ó ú	23. pôti póta pút pès
12. ê ê ê ê	24. vsák sinôv ¹⁰ sávski

FID

1. gə tə kə bə də ⁹	7. tál Tánja Ánka ángel
2. gə hə və jə fə	8. kreácija sociálna higijéna
3. mə nə rə lə ʋə	9. Sáva tèche môtna.
4. á ê é í	10. Tánja réže péso.
5. a vóda ó ú	11. Fànt zná vsè.
6. njéna jénja pólja želja	12. Ták dá ključ.

PAT

1. íti ¹² péti pèti páti	2. páti póti póti púti

Analiza sonagramov za samoglasnike

Metoda

Najprej so analizirani posamezni samoglasniki vseh izgovorjalcev po zaporedju TOP, FAG, BOŽ, NAR, TER, FID in PAT; na vrsti so najprej dolgi naglašeni samoglasniki, nato kratki naglašeni in na koncu nenaglašeni (kolikor seveda vse to obstaja, ko vemo, da sta ozka *e* in *o* vedno dolga in tudi naglašena, polglasnik pa vedno kratek, pa lahko naglašen ali nenaglašen); ob širokih *e* in *o* so podane tudi njihove položajne variante.

Zaporedje obravnavanih samoglasnikov (*i e ε a o u* in *ə*) narekuje z ene strani tvorbeno načelo ločevalne udeležnosti jezikovne ploskve od spredaj proti zadnjemu delu; akustični ustreznik temu (ob hkrat-

¹¹ Izgovorjen verjetno nekak srednji *e*.

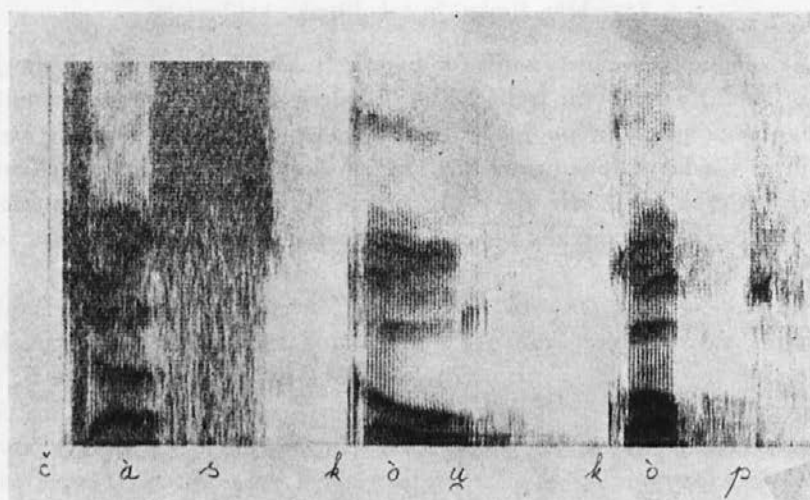
¹² Spredaj odrezan *p* in del *i*-ja.

nem večanju razdalje obelch artikulacijskih ploskev od zgoraj navzdol, kolikor gre za tvorbo glasov *i* do *a*, in od spodaj navzgor pri glasovih *a* do *u*) je navidezni potek vrednosti F 1 od *i* do *a* navzgor, od *a* do *u* pa navzdol, pri F 2 pa gre potek od *i* do *u* navzdol.¹³ Polglasnik je iz tega kot edini »nadstropni« sam. izločen, obravnavan je na koncu vokalizma.

Preglednice je treba brati tako:

Kot nekak naslov odstavka je zgoraj v naslovu naveden obravnavani slovenski glas v običajnem slovenskem zapisu, v fonetičnem oklepaju pa je podan mednarodni identifikacijski zapis; spodaj številka zaznamuje zaporedno številko sonagrama ustreznega izgovorjalca, za njo v desno pa sledi minimalni odrezek besedila, v katerem je raziskovani glas, in vrednosti (v Hz) za prve štiri formante, tj. F 1, F 2, F 3 in F 4. Kadar za kak formant ni podatka, to pomeni, da ga s sonagrama ni bilo mogoče zanesljivo odbrati; pod črto je polkrepko podano najprej število opisovanih enot, nato pa desno povprečki posameznih formantov.

V preglednicah navedene vrednosti formantov veljajo za časovno sredino ustaljenega dela formanta, tj. za tisti del, ki ni vplivan ne od levega ne od desnega formantnega prehoda; če takega obstojnega dela ni, se vrednost nanaša na sredino formanta.¹⁴ — Formant si je seveda treba predstavljati ne kot tanko črto, temveč kot pas, ki obsega povprečno

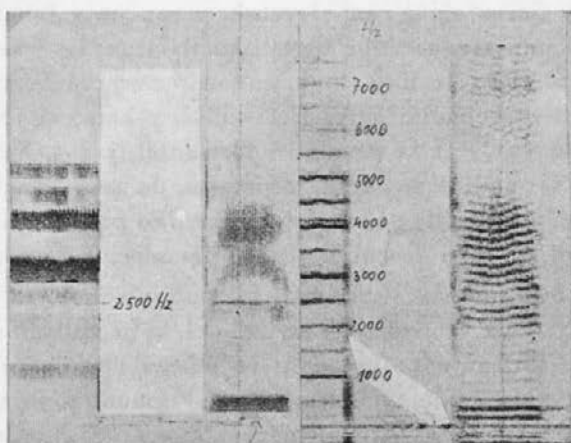
4. Nemirni formantni prehodi

¹³ Prim. podobe 18 (str. 194) ter 19–21 (str. 195–196). (Vendar je F 2 večsilih pri ozkem *e* višji kot pri *i*.)

¹⁴ Prim. podobi 2 in 4.

okrog 500 Hz (ožji je rad le F 1, dobijo pa se tudi širši od 500 Hz). V preglednici navedene vrednosti v Hz veljajo torej le za to višinsko srednjo točko ali črto formantnega pasu.

Morda dela zagrebški sonagraf pri širokofiltrskem zapisu napako: zapisi se namreč začnejo brez zapisa spodnje kalibracijske črte, ki bi bila v višini 0 Hz; to je treba pri izmeri upoštevati (pri razmerju 1 mm višine sonagramskega zapisa (= 78 Hz) znaša ta pribitek 234 Hz).¹⁵ Žal je

5. Zagrebška široko- in ozkofiltrska kalibracija

zaradi začetne odsotnosti zapisa v nizkih frekvenčnih področjih merjenje F 1 manj zanesljivo; treba bi bilo namreč meriti na višinski sredini formantnega pasu, ki pa jo je treba šele vzpostavljati. V naših vrednostih je vendarle upoštevana kar sredina dejansko zapisanega. (Morda je naš pribitek za 160 Hz previsok; potem bi se v preglednicah podane vrednosti za toliko znižale, ker sonagraf zapisuje akustiko glasovja šele pri 85 Hz.)

Po prikazu podatkov za posamezne foneme (in njihove variante) različnih izgovarjalcev sledi preglednica povprečkov dane raziskovalne enote vseh izgovarjalcev (prim. npr. str. 166—167 za samoglasnike *i*); na ta način pridemo do povprečka za domnevni splošni slovenski knjižni samoglasnik, neodvisen od posameznega izgovarjalca. Za veliko zanesljivost tega povprečka je izgovarjalcev zlasti za nekatere glasove premalo, in ga bodo morale potrditi nadaljnje raziskave.

Na koncu so včasih (prim. str. 176 za široki *e*) še preglednice formantnih vrednosti variant samoglasniških fonemov posameznih izgovarjalcev.

¹⁵ Prim. podobo 5.

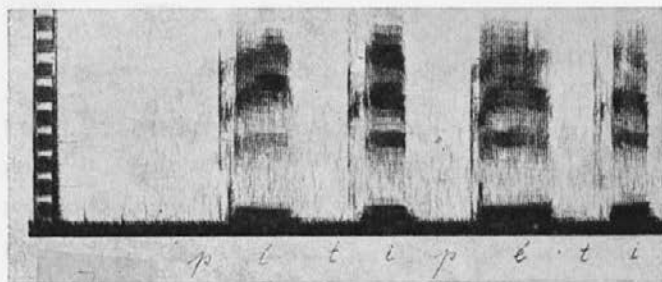
Samoglasnik *i* ([i:], [i], [i])

TOP

<i>i</i>				
18. Tíha	580	2090	3255	3950
10. síka	400	1610	2830	3180
cíka	430	1960	2945	3640
tíka	410	1920	2985	3605
číka	440	—	2635	3255
9. zída	390	1980	2830	3680
žída	430	1860	3070	3640
džída	370	1840	2635	3490
39. í	590	2110	3200	3900
40. í	350	2185	3200	3980
10	415¹⁶	1950	2959	3632

<i>ì</i>				
44. sìt		2110	2810	3820

<i>i</i>				
1. páti	390	1980	2710	3640
17. Máti	195 (?)	2170	2868	3640
18. sí	430	1860	3020	3840
20. Prósim	465	1590	2170	3490
prósim	540	1500	2290	3490
23. páti	290	2100	3020	3800
pôti	350	1980	2440	3800
póti	370	1610	2680	3720
púti	360	2050	2770	3640
9	376	1871	2662	3673

6. Akutska samoglasnika: razpršeni *i* — nerazpršeni *é*¹⁶ Povpreček na podlagi neupoštevanja enot 18 in 39.

FAG

i

9. í	350	2574	3200	3670
22. póti	350	2420	3040	3820
2	350	2497	3120	3745

ì

12. sìt	350	2340	2890	3710

i

22. píti	350	2340	2890	3900
23. pôti	390	2300	2810	3980
24. póti	310	2180	2810	3590
25. sávski	350	2260	2690	3980
sinóv	350	2110	2650	3980
5	350	2338	2770	3886

BOŽ

i

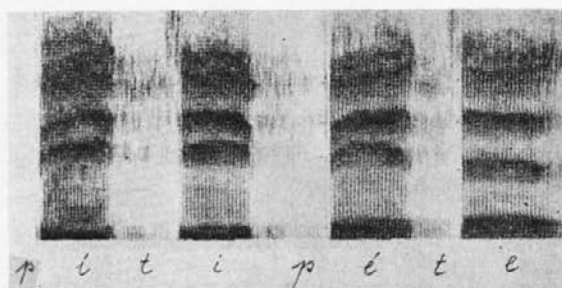
8. í	390	2105	2810	3355
21. píti	350	2030	2650	3355
2	370	2068	2730	3355

ì

11. sìt	430	2185	2575	3315

i

14. vzéti	390	1870	2575	3355
21. píti	370	1990	2690	3395
22. póti	360	1950	2575	3355
23. pôlti	390	1870	2575	3395
24. sávski	350	1910	2495	3510
5	372	1918	2582	3402

7. Akutska samoglasnika: razpršeni *i* — nerazpršeni *é* (nestrujeni *e*)

NAR

i

8. í	390	1950	2730	3355
10. píti	390	1950	2690	3355
2	390	1950	2710	3355

ì

13. presit	390	1950	2650	3390

i

10. píti	390	1950	2615	3430
11. pòti	390	1910	2575	3510
14. prikàz	390	1795	2575	3355
17. sinôv	350	1830	2610	3355
4	380	1871	2593	3412

Povprečki vseh treh i-jev:

	384	1905	2635	3393

TER

i

10. píti	350	2185	2810	3355
22. píti	440	2185	3040	3665
2	390	2185	2925	3510

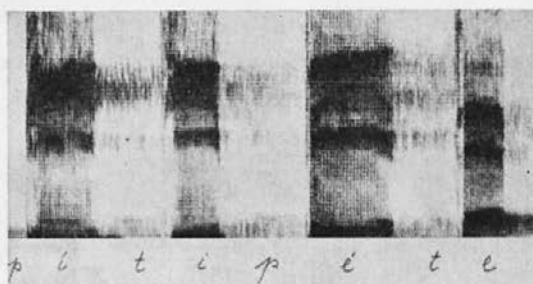
i

13. sít	390	2105	2770	3355

i

15. sávski	350	2185	2965	—

22. píti	350	2260	3040	3745
23. póti	350	2260	3040	4135
24. sávski	390	2185	2810	3980
4	360	2222	2963	3953
Povprečki vseh treh i-jev:				
	373	2195	2925	3705

8. Akutska samoglasnika: razpršeni *í* — nerazpršeni *é* (nestrnjeni *e*)

FID

í

4. <i>í</i>	370	2030	2885	3355

i

8. kreácija	350	1795	2535	3560
sociálna	390	1795	2575	3510
higiéna	350	2105	2575	3590
	350	2105	2905	3510

4	360	1950	2662	3542

Povprečki obeh i-jev:

	361	1959	2680	3521

PAT

Edina primera za dolgi naglašeni in za nenaglašeni *i* sta podana kar v preglednici povprečkov vseh izgovarjalcev. Povprečki obeh i-jev: 400 2185 2625 3720.

Preglednica povprečkov vseh izgovarjalcev:

í

TOP 10	415	1950	2959	3632
FAG 2	350	2497	3120	3745

BOŽ	2	370	2068	2730	3355
NAR	2	390	1950	2710	3355
TER	2	390	2185	2925	3510
FID	5	362	1966	2695	3505
PAT	1	400	2200	2440	3760
?	23	382	2116	2797	3551

i

TOP	1	—	2110	2820	3820
FAG	1	350	2340	2890	3710
BOŽ	1	430	2185	2575	3315
NAR	1	390	1950	2690	3366
TER	1	390	2105	2770	3355
5	5	390	2138	2749	3513

i

TOP	9	376	1871	2662	3673
FAG	5	350	2238	2770	3886
BOŽ	5	372	1918	2582	3402
NAR	4	380	1871	2593	3412
TER	7	360	2222	2963	3953
FID	4	360	1950	2662	3542
PAT	1	400	2170	2810	3680
?	38	371	2034	2720	3649

Razlike med posameznimi izgovarjalci se najbolj kažejo v primerjavi s povprečkom. Pri *i* znaša ta razlika za F 1 +33 in -32, za F 2 pa +381 in -166. Posebne važnosti so razlike v F 2 (prim. FAG in TER višje od TOP).

Samoglasnik *é* (['ɛ:])

TOP

é

2. péti	445	1980	2770	3490
8. čéz	465	1430	2560	3410
džéz	465	1780	2480	3310
žé	465	1745	2600	3330
17. mléka	310	1940	2870	3490
24. péti	390	1630	3140	3880

25. lépi	310	1920	2980	3720
27. zvečér	580	1860	2560	3980
39. é	—	2150	3080	3785
40. é	410	2120	2890	3820
48. pésa	430	2185	2965	3980
béta	430	2225	2965	3900
méda	390	2340	3160	3980
féba	420	2185	2965	3745
14	424	1963	2856	3417

FAG

é

9. é	430	2530	3120	4050
16. pésa	430	2340	2890	3740
béta	390	2340	2850	3790
méda	350	2460	2930	3740
fésa	390	2340	2890	3740
18. néha	390	2340	2670	3900
céna	390	2340	2810	3900
čéha	350	2180	2650	3430
džéza	350	2180	2610	3350
22. péti	390	2260	2730	3740
10	386	2331	2815	3738

BOŽ

é

8. é	350	2145	2920	3510
15. pésa	430	1830	2530	3390
16. véda	430	1870	2610	3350
17. néha	470	2030	2730	3430
18. séfa	430	2180	2530	3430
19. léna	430	1950	2650	3510
20. méra	430	2030	2650	3350
21. péte	470	1950	2610	3390
26. réže	545	2105	2770	3590
péso	545	2105	2730	3510
10	453	2019	2673	3446

NAR

é

7. é		1795	2495	3510
10. péte	470	2100	2730	3510
18. pésa	390	2185	2810	3355
19. méda		1795	2730	3590
21. déka		2145	2730	3510
23. džéza	310	1795	2650	3510
31. méra	310	1795	2810	3590
7	370	1944	2708	3510

TER

é

10. pét	410	2105	2770	3355
16. pésa	410	2105	2730	3315
17. péša	390	2185	2885	—
déka	390	2030	2835	4055
20. léna	390	2145	2770	4055
21. képa	440	2240	3000	3900
méra	390	2030	2965	3665
22. péte	390	2300	2965	3745
8	401	2142	2865	3737

FID

é

4. é	390	2030	2770	3385
6. njéna	430	1680	2730	3200
jénja	390	1745	2650	3315
8. higiéna	410	2070	2730	3590
4	405	1881	2720	3372

PAT

Ustrezne vrednosti so navedene v preglednici povprečkov.

Preglednica povprečkov vseh izgovarjalcev:

é

TOP 14	424	1963	2856	3417
FAG 4	587	2185	2890	3880
BOŽ 10	453	2019	2673	3446

NAR	5	370	1944	2708	3510
TER	8	401	2142	2865	3727
FID	4	405	1881	2720	3372
PAT	1	520	1680	2640	3640
7	46	451	1973	2764	3570

V primeri z *i* ima *é* nekoliko višji F 1 in nižji F 2, lastnosti, ki sta — kot bomo še videli — relevantni, medtem ko sta F 3 in F 4 približno enako visoka.

Samoglasnik široki *e* ([*ɛ:*], [*ɛ*], [*ɛ*], [*e:*], [*e*])

TOP

ê

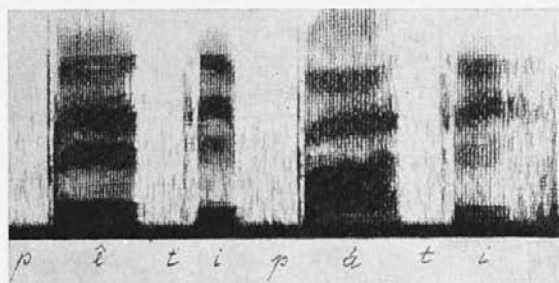
2. p ^ê ti	540	1670	2480	3370
24. p ^ê ti	430	1760	2520	3560
27. t ^ê ta	600	1730	2560	3800
39. <i>ê</i>	—	2050	2700	3415
40. <i>ê</i>	550	1950	2575	3750
42. <i>ê</i>	590	1910	2615	3790
6	543	1845	2575	3614

è

8. š ^è	570	1630	2400	3180
44. č ^è p		1795	2500	3590
2	570	1712	2450	3385

e

17. h ^ó če	310	2210	2560	3490
20. lep ^ó	465	1590	2325	3490
21. se	620	1670	2520	3720
ne	620	1630	2480	3650
22. je	660	2015	2560	3640
25. se	540	1700	2560	3680
páse	540	1700	2500	3680
27. zveč ^{ér}	620	1780	2600	3930
8	546	1786	2513	3660

9. Akutski nestrnjeni ê — strnjeni á

êjC				
42. ê	510	2150	2930	3820
èjC				
44. glèj		1870	2770	3630
FAG				
ê				
9. ê	620	2340	2890	4060
11. ê	590	2260	2890	3670
20. rêja ¹⁷	470	1950	2890	4050
23. pêto	670	2190	2890	3740
4	587	2185	2890	3880
è				
12. ščép	530	1950	2570	3350
čèp	510	1870	2570	3350
14. lè	590	1950	2850	
3	543	1923	2663	3350
e				
22. péte	529	2106	2769	4212
êjC				
10. êj	550	2150	2730	3670
22. pèjmo	470	2110	2650	3740
2	510	2130	2690	3705

¹⁷ Morda ozki e.

ějC

12. glěj	590	1950	2810	3670

BOŽ

ê

8. ê	625	1950	2730	3510

10. ê	700	1790	2650	3510

19. rêja	590	1790	2650	3430

22. pête	545	1870	2570	3350

25. têche	625	1870	2800	3665

5	617	1854	2680	3493

è

11. ščèp	590	1640	2570	3390

čèp	545	1715	2650	3350

2	567	1677	2610	3370

e

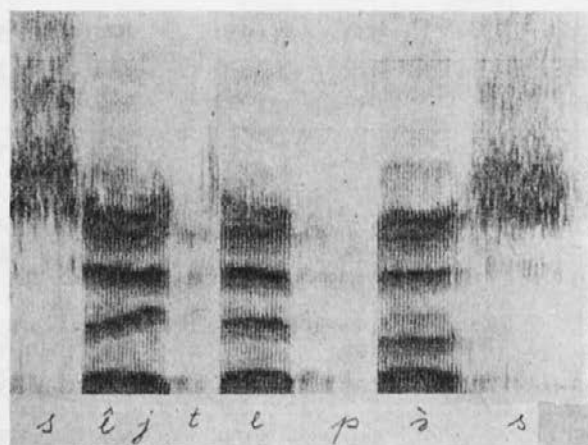
21. péte	470	1680	2610	3510

sêjte	545	1600	2610	3410

25. têche	780	1715	2810	3590

26. réze	545	1830	2500	3510

4	585	1706	2632	3505

10. Samoglasnik *e* pred *j*, ki je pred *C*, in polglasnik

êjC				
10. êj	545	1715	2570	3350
21. sêjte	470	1560	2610	3430
2	507	1637	2590	3390

èjC				
12. glèj	590	1560	2530	3350

Povpreček glasov ê, è in e: 569 1768 2650 3475;
povpreček obojnih ej: 535 1611 2570 3376.

NAR

ê				
7. ê	625	1835	2540	3510
11. pêto	700	1795	2575	3590
28. rêja	700	1715	2575	3430
3	675	1781	2563	3510

è				
14. počèp	780	1795	2650	3510

e				
10. péte	820	1795	2650	3430
15. prekòp	470	1560	2420	3350
2	645	1677	2535	3392

Povpreček glasov ê, è in e: 682 1749 2568 3470

êjC				
9. ê	780	1795	2650	3510
17. glêjmo	780	1795	2575	3430
2	780	1795	2612	3470

èjC				
13. poglèj	665	1640	2575	3430

Povpreček glasov ê in è: 741 1743 2600 3456

TER

ê				
10. pêt	590	1950	2730	3315
12. ê	590	1990	2690	3665

20. rêja	545	1795	2575	4135
22. pêto	545	2070	2730	3625
4	567	1951	2681	3685

11. Akutski nestrjnjeni ê — strjnjeni á

<i>è</i>				
13. çèp	510	1755	2495	
<i>e</i>				
22. pête	545	1870	2730	3665

Povpreček vseh treh glasov: 553 1867 2640 3681

<i>èjC</i>				
13. glèj	545	1640	2535	

FID

<i>ê</i>				
4. ê	545	1830	2420	3355
6. želja	470	1480	2420	3355
2	507	1655	2420	3355

PAT

Vrednosti ê-ja navedene v naslednji preglednici.

Preglednica povprečkov vseh izgovarjalcev:

<i>ê</i>				
TOP 6	545	1845	2575	3614
FAG 4	587	2185	2890	3880
BOŽ 5	617	1854	2680	3493

NAR	3	675	1795	2650	3510
TER	4	567	1951	2681	3685
FID	2	507	1655	2420	3355
PAT	1	600	1640	2440	3760

7	25	585	1849	2619	3614

è

TOP	2	570	1712	2450	3385
FAG	3	543	1923	2663	3350
BOŽ	2	567	1677	2610	3370
NAR	1	780	1795	2650	3510
TER	1	510	1755	2495	3685

5	9	594	1772	2573	3460

e

TOP	8	546	1786	2513	3660
FAG	1	529	2106	2769	4212
BOŽ	4	585	1706	2632	3505
NAR	2	645	1677	2535	3392
TER	1	545	1870	2730	3665

5	16	570	1829	2636	3687

ějC

TOP	1	510	2150	2930	3820
FAG	2	510	2130	2690	3705
BOŽ	2	507	1637	2590	3390
NAR	2	780	1795	2613	3470

4	7	576	1928	2706	3596

ējC

TOP	1		1870	2770	3630
FAG	1	590	1950	2810	3670
BOŽ	1	590	1560	2530	3350
NAR	1	665	1640	2575	3430
TER	1	545	1870	2730	3665

5	5	597	1778	2683	3549

Končne vrednosti:

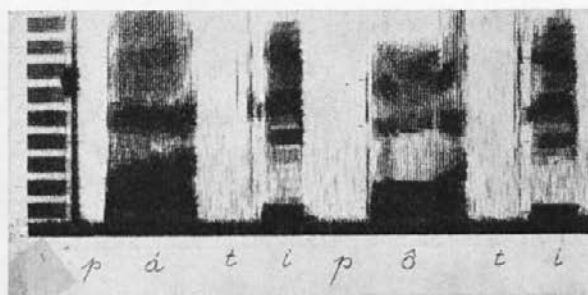
ê	7	25	585	1849	2619	3614
è	5	9	594	1772	2573	3460
e	5	16	570	1829	2636	3687
êjC	4	7	576	1928	2706	3596
èjC	5	5	597	1778	2683	3549

Primerjava med ê in é: široki e ima F 1 znatno višji kot ozki e, F 2 pa znatno nižji. F 3 ê je prav tako nižji kot pri é, zato pa je F 4 nekoliko višji (F 4 je višji še pri e, zlasti pa seveda pri êjC in èjC). — Razlike med ê, è in e pri F 1 praktično ni, preostali F pa so nekaj nižji kot pri kratkih. — Določena razlika je med ê in êjC, vendar je primerov malo.

Samoglasnik a ([ˈa:], [ˈa], [a])

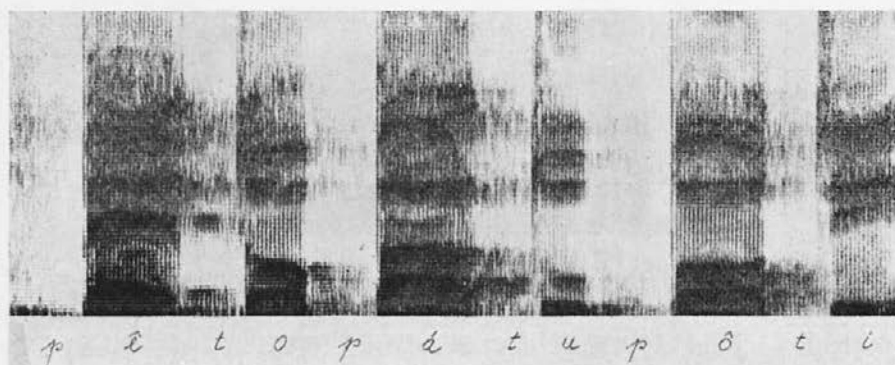
TOP

á				
1. páti	740	1200	2370	3640
3. pápa	755	1200	2360	3600
bába	710	1200	2360	3450
máma	775	1200	2520	3530
17. Máti	775	930	2710	3640
21. Ták	800	1360	2440	3800
junák	800	1510	2250	3720
vdá	775	1400	2440	3720
23. páti	775	1240	2340	3680
24. páti	745	1280	2325	3720
25. Kráva	775	1360	2290	3800
páse	775	1320	2400	3680
trávi	775	1440	2560	3560
26. Stárček	775	1430	2740	4015
čáka	775	1360	2480	3875
zdráve	815	1430	2365	3875
pomládi	775	1440	2560	3875
39. á	860	1260	2670	3460
40. á	820	1370	2540	3820
41. á	720	1170	2730	3940
20	775	1305	2472	3720

12. Strnjeni á — gravisni nestrnjeni ô

<i>â</i>				
19. dâj	660	1670	2980	
27. nâm	620	1855	2945	3640
44. čas		1405	2185	3590
3	640	1643	2703	3615
<i>a</i>				
17. mléka	660	1395	2480	3450
18. Tíha	775	1240	2400	3840
vôda	640	1470	2250	3875
19. Múha	620	1400	2250	
krúha	620	1320	2250	
25. Kráva	810	1360	2440	3840
26. čáka	700	1440	2130	3985
27. têta	500	1860	2635	3720
8	665	1435	2354	3785
FAG				
<i>á</i>				
9. á	820	1440	2570	4090
10. á	760	1290	2580	3980
15. vsák	800	1400	2610	4200
tál	820	1370	2600	3670
23. pátu	900	1550	2855	4140
25. vsák	750	1400	2570	4100
sávski	740	1400	2390	3940
7	795	1407	2596	4017

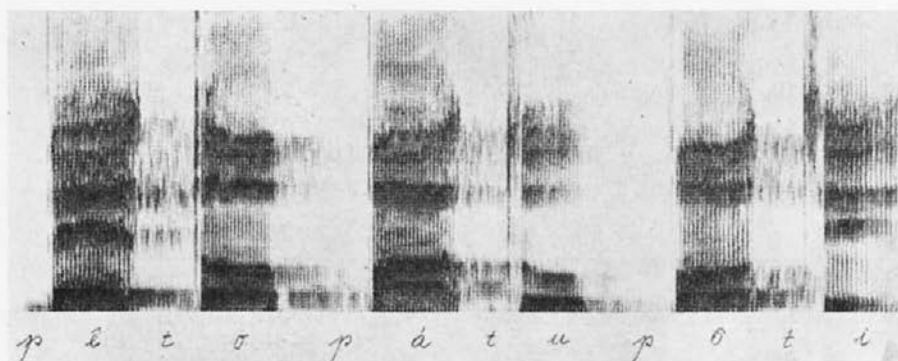

15. Strnjeni á — gravisni nestrjnjeni ó

a				
17. véda	780	1600	2460	4130
pěša	620	1560	2530	3740
téga	620	1560	2570	3980
déka	620	1560	2570	4130
19. séfa	660	1400	2810	3900
séva	660	1560	2770	4020
šéta	590	1650	2890	4130
žéla	700	1400	2500	3900
8	656	1536	2637	3991

BOŽ

á				
8. á	780	1220	2690	3700
9. á	730	1250	2650	3840
14. sák	700	1405	2350	3750
vsák	680	1390	2380	3630
22. pátu	730	1150	2650	3640
24. sávski	550	1130	2600	3590
Tánja	780	1350	2750	3710
Ánka	760	1230	2710	3710
áγγελ	740	1220	2620	3710
25. Sáva	740	1430	2810	3590
26. Tánja	960	1540	2920	3550
11	741	1299	2646	3674

14. Strnjeni á — gravisni nestrnjeni ó

à				
12. čas	600	820	2700	3470
a				
15. féba	650	1170	2370	3430
méda	625	1360	2690	3670
16. téga	625	1330	2440	3430
3	633	1286	2500	3510
NAR				
á				
7. á	700	1250	2570	3350
11. pátu	740	1290	2575	3350
2	720	1270	2572	3450
à				
14. prikáz	660	1404	2420	3430
a				
16. na kùp	620	1365	2500	3310
18. pésa	700	1400	2500	3275
béta	740	1560	2530	
19. méda	740	1400	2500	3275
féba	680	1365	2540	3390
21. déka	700	1365	2160	3355
néha	700	1325		3350
7	697	1397	2425	3325

Povpreček vseh treh a-jev: 698 1372 2457 3365.

TER

á

10. páť	780	1405	2730	3980
11. á	780	1405	2575	3590
22. páťu	700	1325	2610	3745
24. vsák	625	1405	2730	
sávski	625	1290	2650	3900
5	702	1366	2659	3803

a

16. péša	545	1480	2650	3430
béta	625	1480	2730	
féba	625	1405	2650	3430
17. péša	545	1560	2495	
téga	545	1640	2650	
18. céna	590	1560	2420	
20. réja	545	1640	2575	
léna	545	1715	2770	
21. méra	545	1520	2690	
9	568	1555	2625	

FID

á

4. á	700	1250	2460	3080
7. tál	665	1250	2380	3430
Tánja	700	1405	2420	3510
Ánka	740	1325	2420	3590
ángel	740	1290	2105	3040
8. kreácija	700	1365	2460	3235
sociálna	590	1325	2260	3200
7	690	1315	2357	3298

a

5. vóda	700	1365	2420	3275
6. njéna	700	1365	2340	3275
jénja	700	1325	2260	3275
pólja	665	1290	2240	3275
žélja	625	1325	2185	3275

7. Tánja	665	1405	2260	
Ánka	625	1325	2185	3275
8. kreácija	545	1405	2340	3315
sociálna	510	1405	2185	3200
9	657	1356	2268	3270

PAT

á

1. páti	680	1360	2320	3200
2. páti	640	1360	2320	3200
2	660	1360	2320	3200

Preglednica povprečkov vseh izgovarjalcev:

á

TOP 20	775	1305	2472	3720	
FAG 7	795	1407	2596	4017	
BOŽ 11	741	1299	2646	3674	
NAR 2	720	1270	2575	3450	
TER 5	702	1366	2659	3805	
FID 7	690	1315	2357	3298	
PAT 2	660	1360	3230	3200	
7	54	726	1332	2518	3594

à

TOP 3	640	1643	2703	3615	
BOŽ 1	600	820	2700	3470	
NAR 1	660	1414	2420	3430	
TER 1	700	1480	2500	3510	
4	6	650	1338	2581	3506

a

TOP 8	665	1435	2354	3785	
FAG 8	656	1536	2637	3991	
BOŽ 3	633	1286	2500	3510	
NAR 7	697	1397	2425	3325	
TER 9	568	1555	2615		
FID 9	637	1356	2268	3270	
6	44	643	1427	2466	3576

Primerjava a-ja z ê: á ima za 150 Hz višji F 1 in za skoraj 500 Hz nižji F 2 kakor ê; F 3 je pri á nižji samo za 100 Hz, F 4 pa komaj kaj. Podobna razmerja so tudi za à in a v primeri s soodnosnima e.

Primerjava á : à : a: F 1 pada od á preko à do a, vendar je med à in a komaj še razlika. F 2 raste, F 3 raste od á do à, nato pada; F 4 pada od á do à, nato raste od à do a.

Široki o ([^hɔ:], [^hɔ], [ɔ], [^ho:], [^ho])

TOP				
ò				
1. pôti	550	930	2230	3180
18. vòda	500	990	2480	3450
23. pôti	500	930	2440	3100
41. ô	530	860	2540	3320
4	520	927	2422	3262
ò				
46. kòp	500	970		
o				
15. pomládi	540	900	2100	3255
16. po	465	890	2100	3320
25. po	390	890	1810	3300
3	465	893	2067	3291
òvC				
42. ô	390	740	2340	3200
òvC				
46. kòl	465	810		
FAG				
ò				
10. ô	590	1010	2690	3670
ò				
14. dnò	620	1250	2930	3710
o				
22. pèjmo	550	980	2690	3510
25. pèto	590	1190	2810	3510
2	570	1085	2750	3510

ôvC

11. ôv	590	1170	2570	3350
25. sinôv	550	1250	2500	3670
2	570	1210	2535	3510

Povpreček vseh o-jev: 581 1141 2698 3570.

BOŽ

ô

9. ô	510	900	2650	3390

ò

12. kòp	545	1010	2570	3350
13. dnò	545	1010	2730	3510
2	545	1010	2650	3430

o

22. pèto	470	620	2730	3350

Povpreček vseh treh o-jev: 517 883 2670 3400.

ôvC

10. ôv	545	1090	2500	3120

òvC

12. kòl	545	970	2420	3315

Povpreček obeh o-jev: 545 1030 2460 3217.

NAR

ô

8. ô	585	1055	2575	3430
11. pôti	585	1055	2730	3510
2	585	1055	2653	3470

ò

15. prekòp	625	1170	2340	3355

o

14. počèp	470	970	2185	3355
15. po kòl	470	935	2420	3315
17. gléjmo	625	1090	2185	2650
3	521	998	2263	3106

òvC

9. ô	590	1090	2420	3510

òvC

15. po kòl	625	1170	2260	3430

Povpreček obeh: 607 1130 2340 3470.

TER

ô

11. ô	625	940	2690	3355

23. pôti	545	1015	2885	3510

2	585	977	2785	3432

ò

14. kòp	625	1170	2535	3120

o

22. pêto	585	1090	2575	3240

Povpreček vsch treh o-jev: 595 1053 2671 3306.

òvC

12. ô	440	780	2575	3040

24. sinòv	545	1170	2650	3430

2	495	975	2612	3235

òvC

14. kòl	545	1055	2495	3120

Povpreček obeh o-jev: 510 1002 2573 3197.

Povpreček sploh vsch o-jev: 566 1053 2355 3229.

FID

ô

5. vòda	590	1015	2420	3120

o

8. sociálna	440	1445	2340	3315

Povpreček obeh o-jev: 515 1230 2380 3217.

Preglednica povprečkov vseh izgovarjalcev:

δ					
TOP	4	520	927	2422	3262
FAG	1	590	1010	2690	3670
BOŽ	1	510	900	2650	3590
NAR	2	585	1055	2653	3470
TER	4	595	1053	2671	3506
FID	1	590	1015	2420	3120
6	13	565	993	2584	3370

δ					
TOP	1	500	970		
FAG	1	620	1250		
BOŽ	2	545	1010	2650	3430
NAR	1	625	1170	2340	3355
TER	1	625	1170	2535	3120
5	6	583	1114	2508	3301

o					
TOP	3	465	893	2067	3291
FAG	2	570	1085	2750	3510
BOŽ	1	470	620	2730	3350
NAR	3	521	998	2263	3106
TER	1	585	1090	2575	3240
FID	1	440	1445	2340	3315
6	11	508	1022	2454	3302

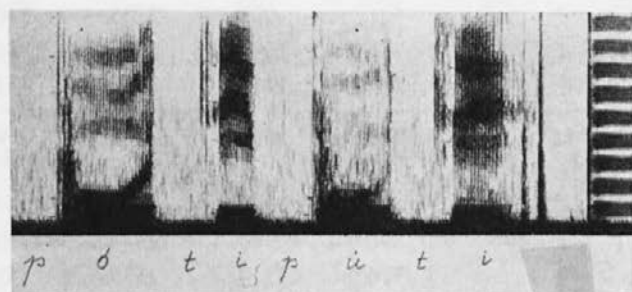
δvC					
TOP	1	390	740	2340	3200
FAG	2	570	1210	2535	3510
BOŽ	1	545	1090	2500	3120
NAR	1	590	1090	2420	3510
TER	3	510	1002	2573	3197
5	8	521	1026	2473	3307

δvC					
TOP	1	465	810		
BOŽ	1	545	970	2420	3315

NAR	1	625	1170	2260	3430
TER	1	545	1055	2495	3120
4	4	545	1001	2391	3288

Primerjava o-jev z a-ji: F 1 je pri vseh o-jih za približno 100 Hz nižji kot pri a-jih, F 2 pa za okrog 400 Hz. V F 3 ni prave razlike, pač pa je F 4 pri o-jih za 200 Hz nižji kot pri a-jih.

	Ozki ó (['o:])			
TOP				
ó				
1. póti	390	775		2945
17. hóče	250	500		
20. Prósim	420	890	1940	3140
lepó	420	890	2480	3180
prósim	540	930	2020	3020
22. Dóm	430	660	2170	
mój	460	660	2320	3640
23. póti	390	720	2248	3140
41. ó	390	700	2540	3280
9	407	673	2246	3192

15. Gravisna samoglasnika: nerazpršeni ó — razpršeni ú

	FAG			
ó				
10. ó	410	780	2850	3510
24. póti	390	780	2960	3540
2	400	780	2905	3525

BOŽ

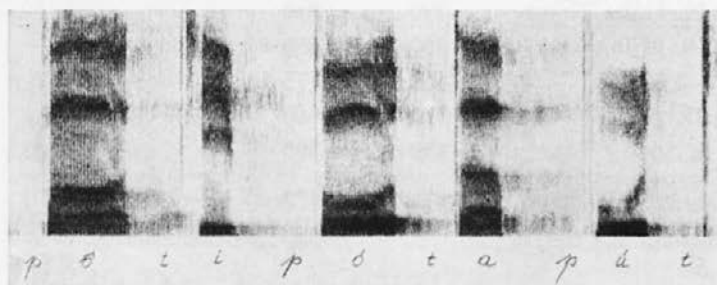
ó				
9. ó	440	860	2570	3350
23. pót	470	860	2690	3240
2	455	860	2630	3295

NAR

ó				
8. ó	390	820	2575	3355
12. póta	350	860	2420	3275
2	370	840	2497	3315

TER

ó				
11. ó	430	800	2730	3315
23. póta	470	820	2690	3510
2	450	810	2710	3413

16. Gravisni samoglasniki: nestrjnjeni ó — nerazpršeni ó — razpršeni ú

FID

ó				
5. ó	470	860	2500	3040
6. pólja	430	780	2260	3120
2	450	820	2380	3080

PAT

ó				
1. póti	480	800	2480	3280
2. póti	480	760	2560	3240
2	480	780	2520	3260

Preglednica povprečkov vseh izgovarjalcev:

ó					
TOP	9	407	673	2246	3192
FAG	2	400	980	2905	3525
BOŽ	2	445	860	2630	3295
NAR	2	370	840	2497	3315
TER	2	450	810	2710	3413
FID	2	450	820	2380	3080
PAT	2	480	780	2520	3260
?	21	430	823	2555	3297

Razlika do ó je v občutno nižjih F 1 in F 2.

Samoglasnik u

TOP

ú		
1. púti	390	740
13. lúka	410	690
19. ljúka	390	810
19. Múha	200 (?)	580
krúha	465	775
23. púti	310	560
41. ú	350	590
?	359	677

ù

46. kùp	430	775

u

14. šušljáti	390	1280	2100
žužnjáti	465	1160	1670
21. junák	390	1240	
?	415	1226	1885

FAG

ú				
10. ú	390	700	2300	3350
24. pút	390	820	2380	3510
?	390	760	2340	3430

ù				
14. kùp	450	780	2500	3520

u				
23. pátu	390	940	2810	3430

Povpreček vseh treh u-jev: 400 810 2500 3402.

BOŽ

ú				
9. ú	390	820	2420	3200

ù				
13. kùp	440	980	2500	

Povpreček obeh u-jev: 415 900 2460 3200.

NAR

ú				
8. ú	350	740	2185	3120
12. pút	390	860	2145	3120
2	370	800	2165	3120

ù				
16. na kùp	390	935	2145	3120

Povpreček obeh u-jev: 376 2535 2158 3120.

TER

ú				
11. ú	350	628	2420	2965

ù				
14. kùp	410	860	2220	2965

Povpreček obeh u-jev: 380 742 2420 2965.

FID in PAT

Edina primera v preglednici (in sicer ú oz. púti).

Preglednica povprečkov vseh izgovarjalcev:

ú				
TOP 7	359	677		
FAG 2	390	760	2340	3430

BOŽ	1	390	820	2420	3200
NAR	2	370	800	2165	3120
TER	1	350	628	2420	2965
FID	1	450	820	2380	3080
PAT	1	440	720		
7	15	393	747	2345	3159

<i>ù</i>					
TOP	1	430	775		
FAG	1	430	780	2500	3320
BOŽ	1	440	980	2500	
NAR	1	390	935	2145	3120
TER	1	410	860	2220	2965
5	5	420	866	2341	3135

<i>u</i>					
TOP	3	415			
FAG	1	390	940	2810	3430
2	4	402	940	2810	3430

Primerjava z *ó* kaže, da so F pri *u* vsi nižji. Lepše kot iz številke je vidna razlika med *ó* in *ú* na sonagramu.

Polglasnik

TOP					
<i>ò</i>					
6. sèm		620	1400	2480	3490
vèn		580	1320	2290	3450
zřn		540	1360	2325	3490
29. pò		635	1490	2460	3710
tò		540	1600	2540	3710
kò		600	1640	2340	3710
42. ò		625	1480	2500	3770
46. kès		590	1550	2350	3870
8		591	1480	2410	3650
<i>ə</i>					
26. stárček		500	1780	2480	3770

FAG

à

1. pà	550	1480	2810	3510
2. kà	550	1520	2730	3510
3. džà	470	1560	2500	3200
4. žà	590	1640	2730	3040
5. hà	540	1440	2610	3590
6. và	550	1400	2650	3510
7. mà	590	1440	2595	3500
8. jà	550	1480	2730	3430
8	548	1495	2661	3411

BOŽ

à

1. pà	545	1170	2890	3310
2. tà	545	1250	2610	3390
cà	545	1250	2570	3390
3. džà	470	1170	2650	3430
4. hà	590	1210	2610	3275
sà	590	1400	2570	3160
5. và	545	1090	2650	3350
6. mà	470	1170	2650	3240
7. jà	545	1250	2650	3350
uà	510	1210	2530	3275
10	535	1217	2638	3309

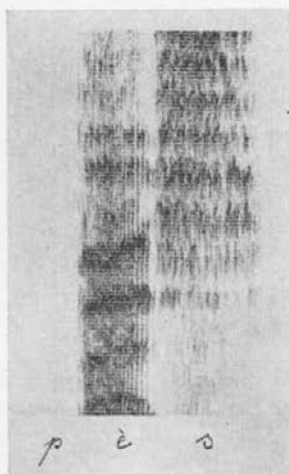
a

24. ángel	510	1365	2530	3430

NAR

à

1. pà	390	1170	2340	3120
2. džà	510	1405	2500	3310
sà	545	1405	2575	3355
hà	470	1325	2185	3355
3. fà	430	1365	2495	3355
4. gà	430	1405	2495	3355
6. jà	470	1290	2495	3315
nà	470	1325	2495	3275
8	464	1336	2447	3305

17. Nestrjnjeni, nerazpršeni, negravisni, neakutski à

TER

à

1. p`	625	1405	2575	3820
t`	545	1405	2650	3900
2. k`	545	1520	2340	3275
3. s`	470	1405		3510
š`	470	1405	2420	3350
4. b`	545	1445	2575	3665
5. h`	470	1405	2340	3040
f`	515	1365	2650	3235
6. v`	470	1405	2650	3355
j`	470	1480	2535	
23. p`s	545	1325	2650	
11	515	1415	2538	3461

FID

à

1. g`	625	1365	2220	3315
t`	590	1405	2185	3200
k`	545	1305	2105	3315
2. h`	545	1250	2145	3120
v`	515	1250	2180	3120
f`	545	1250	2120	3040
3. m`	625	1250	2240	3275

nà	625	1365	2340	3200
rà	625	1365	2340	3120
là	590	1250	2420	3200
10	583	1311	2229	3190

Preglednica povprečkov vseh izgovarjalcev:

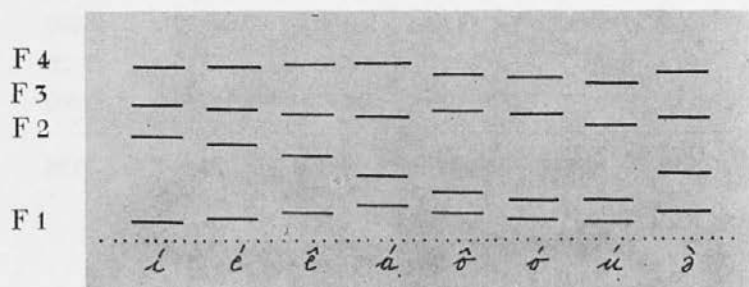
à					
TOP	8	591	1480	2410	3650
FAG	8	548	1495	2661	3411
BOŽ	10	555	1217	2658	3509
NAR	8	464	1356	2447	3505
TER	11	515	1415	2558	3461
FID	10	583	1311	2229	3190
6	55	539	1376	2487	3388

Polglasnik je v F 1 zelo blizu F 1 ô-ja (539 : 565) oz. ê-ja (539 : 585); v F 2 á-ju (1376 : 1352), v F 3 pa spet ô-ju in á-ju (2487 : 2584/2518). Po tem, katera dva F sta si najbližja, spada polglasnik zaradi največje bližine F 1 in F 2 med t. i. nesprednje samoglasnike; je torej bližji á-ju kot ê-ju. Od ô ga izrazito oddaljuje nizki F 2 le-tega: ê : ò : ô = 1849 : 1376 : 993).

Končni povprečki samoglasniških formantov

Dolgi naglašeni				Kratki naglašeni				Nenaglašeni						
<i>i</i>	382	2116	2797	3551	<i>i</i>	390	2138	2749	3513	<i>i</i>	371	2034	2720	3649
<i>é</i>	451	1973	2764	3570						<i>e</i>	570	1829	2636	3687
<i>ê</i>	585	1849	2619	3614	<i>è</i>	594	1772	2573	3460	<i>e</i>	570	1829	2636	3687
<i>ú</i>	726	1332	2518	3594	<i>à</i>	650	1509	2581	3506	<i>a</i>	643	1427	2466	3576
<i>ó</i>	565	993	2584	3370	<i>ò</i>	583	1114	2508	3301	<i>o</i>	508	1022	2454	3302
<i>ó</i>	430	823	2555	3297										
<i>ú</i>	393	747	2345	3519	<i>ù</i>	420	866	2341	3135	<i>u</i>	402	940	2810	3430
<i>ò</i>	539	1376	2487	3388										

Grafično prikazan sistem dolgih naglašanih samoglasnikov in polglasnika:

18. Shematični prikaz formantov 1—4 samoglasniških fonemov

Slovenske vrednosti formantov lahko pomerimo ob tiste, ki jih je podal (slikovno grafsko) Gunnar Fant v knjigi *Manuel of Phonetics*, edited by Bertil Malmberg (1968, str. 207). V spodnji preglednici so pred ulomčno črto vrednosti Fanta, za njo Toporišiča:

i/í	250/382	2200/2116	3000/2797	3500/3551
e/é	375/451	2100/1973	2700/2764	3500/3570
ε/ê	500/585	1900/1849	2480/2619	3450/3614
a/á	750/726	1250/1332	2500/2518	3500/3594
o/ó	500/565	930/993	2500/2585	3500/3370
u/ú	375/430	800/823	2500/2555	3200/3297
u/ú	250/393	625/747	— —	— —
ɛ̃/ễ	500/539	1500/1376	2500/2487	3500/3388

Slovenske vrednosti formantov, pomerjene ob Libermanove playback približke (samo za F 1 in F 2; levo spet Liberman, desno Toporišič):

	i	e	ε	a	o	u	
F 1	270/382	360/451	530/585	720/726	530/565	360/430	270/393
F 2	2760/2116	2160/1973	1800/1849	1320/1332	960/992	720/823	720/747

Slovenski glasovi povprečno niso daleč od navedenih vrednosti bodisi Fanta bodisi Libermana, so pa njihovi formanti načeloma skoraj vedno nekaj višji. Kot že povedano, sem nizke F 1 težko razbiral, spet pa opozarjam še na možni previsok start pri preračunavanju.

Na podlagi splošno priznanega nasprotja med sprednjimi in zadnjimi samoglasniki lahko ugotovimo temu nasprotju ustrezno bližino F 2 in F 3 pri sprednjih in F 1 in F 2 pri nesprednjih samoglasnikih. Višina F 3 in F 4 se sama na sebi ne zdi relevantna, vendar le opazamo njeno

padanje pri F 3 od *ó* do *ú*, pri F 4 pa od *á* do *ú*; zdi se, da je nižji F 3 samoglasnika *ú* (ob hkratni nižjosti F 1 in F 2) relevanten za razliko med *ó* in *ú*; pogoste so pa tudi realizacije, kjer se F 3 (in F 4) pri *u* sploh ne vidijo, ali pa zelo slabo.

Vpliv soglasnikov na formante samoglasnikov bo obdelan v drugem delu razprave; tam bo tudi govor o razlikah med tremi velikimi razredi glasovja: med samoglasniki, zvočniki in nezvočniki.

Slovenski samoglasniki v luči ločevalnih lastnosti:

a — strnjen¹⁸

široki *o* — gravisen, nestrnjen¹⁹

široki *e* — akutski, nestrnjen²⁰

i — akutski, razpršen²¹

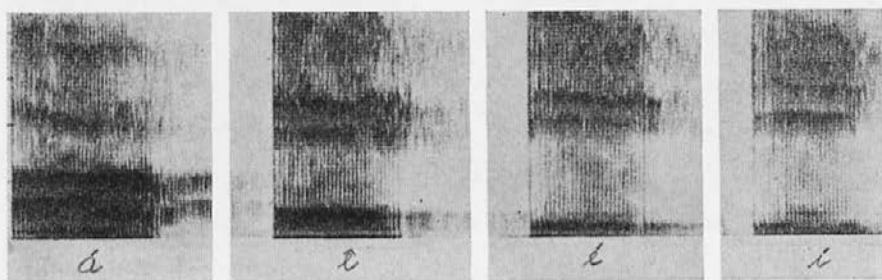
u — gravisen, razpršen²²

ozki *e* — akutski, nerazpršen²³

ozki *o* — gravisen, nerazpršen²⁴

polglasnik — neakutski, negravisen, nestrnjen, nerazpršen²⁵

V podobi ima vse to naslednji videz:

19. Samoglasniki z izgovorno točko od *a* do *i*

¹⁸ Prim. podobe 12, 13, 14, 19, 20, 21.

¹⁹ Prim. podobe 12, 13, 14, 20, 21, 22.

²⁰ Prim. podobe 9, 10, 11, 19, 22.

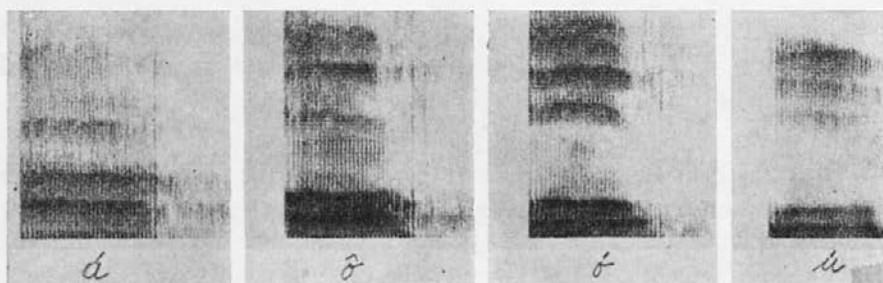
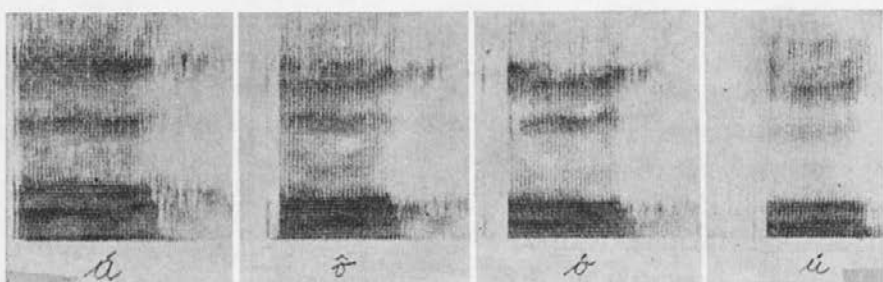
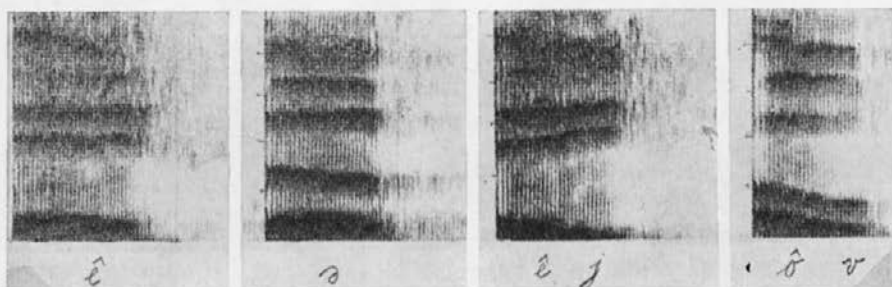
²¹ Prim. podobe 6, 7, 8, 19.

²² Prim. podobe 15, 16, 20, 21.

²³ Prim. podobe 6, 7, 8, 19.

²⁴ Prim. podobe 15, 16, 20, 21.

²⁵ Prim. podobi 10, 17.

20. Samoglasniki z izgovorno točko od *a* do *u*21. Samoglasniki z izgovorno točko od *a* do *u*22. Široki *ê*, polglasnik ter *ej*, *ov*

Se bo nadaljevalo

ZVRSTNA PRIPADNOST PRVIN V PUBLICISTIČNIH BESEDILIH

V publicističnih besedilih nastopajo številne prvine socialnih, funkcijskih, prenosniških in časovnih zvrsti slovenščine, odločilno vlogo v njih pa imajo posebne prvine publicističnega jezika, čeprav količinsko pogosto niso na prvem mestu. Razčlemba besedil na prvine je samo prva stopnja metode za razkritje njihove zvrstne samobitnosti.

In journalistic texts we may find numerous elements of social, functional, channelling, and periodical registers of Slovene while special elements of the journalistic language still keep in them the decisive role, even if quantitatively they do not take the leading place. An analysis of texts into their elements is only the first stage in the method for the identification of their typological individualities.

Obravnavanje naslovne teme je najbolje začeti s splošno ugotovitvijo o zvrstni nevtralnosti večine prvin (ne samo v publicističnih besedilih) in s posebno ugotovitvijo o vendarle veliki, med vsemi funkcijskimi zvrstmi¹ največji raznovrstnosti in odprtosti publicističnih besedil tudi za tipične prvine drugih zvrsti. Z izrazom zvrstna pripadnost mislim na tiste razsežnosti jezikovnih prvin, ki so pridobljene z uporabo teh prvin v tipičnih govornih položajih in okoljih; njihovi evokativni učinki² niso odvisni samo od inherentnih lastnosti prvine in njenega položaja v slovnem sestavu, tj. od njenih neposrednih glasovnih, oblikovnih ipd. določilnic.

I. Socialne zvrsti

1. Vsa besedila obravnavanega korpusa³ so napisana v zborni slovenščini; to je treba posebej omeniti zato, ker je v slovenskem prostoru

¹ Pri zvrstni delitvi slovenskega jezika in zadevni terminologiji (predvsem v zvezi s »socialnimi zvrstmi«) se opiram na sestav, ki je podan v delih J. Toporišiča *Slovenski knjižni jezik 1—4*, Maribor 1965—1970, in *Položaj slovenskega pogovornega jezika med jezikovnimi zvrstmi*, *Govornite forme i slovenskote literaturni jazici* (Materijali od vtoreto zasedanje na meunarodnata komisija za slovenskote literaturni jazici), Skopje 1973. Strnjen prikaz posameznih zvrsti in bibliografijo sem podal v članku *Zvrstnost slovenskega jezika*, zbornik *Slovenski jezik, literatura in kultura*, Ljubljana 1974, 57—73.

² Gl. P. Guiraud, *Stilistika*, Sarajevo 1964, 50.

³ Korpus sestavljajo po en izvod dvanajstih slovenskih osrednjih in pokrajinskih časnikov in revij, izdanih aprila 1972, in sicer dnevnikov *Delo* (D), *Ljubljanski dnevnik* (LD), *Primorski dnevnik* (PD) in *Večer* (V) z dne 6. 4. 1972, tednikov *Tovariš* (Tov) z dne 5. 4., *Dolenjski list* (DL) in *Antena* (A) z dne 6. 4., *Mladina* (M) z dne 4. 4., *Tedenska tribuna* (TT) z dne 5. 4., *Slovenski vestnik* (SV) z dne 7. 4. in *Nedeljski dnevnik* z dne 9. 4. (ND) ter štirinajstdnevnika *Naši razgledi* (NR) z dne 7. 4. 1972; upoštevanih je tudi nekaj starejših in mlajših izpisov iz istih publikacij.

še živa tudi n a r e č n a publicistika (npr. beneškoslovenski list Novi Matajur). Po sicer zbornih besedilih pa je najti tudi nekaj raztresenih narečnih prvin, predvsem z oblikoslovne in besedne ravnine, npr. na binkošte (PD 1), iz Bohinec (A 89), iz Friškinec (V 12), adlešička prosvetna dejavnost (DL 17), *Ma, oš'ja* (ND 17), sandali z višjo peto so še bolj elegantni (A 82), praznik sv. *Vanca* (PD 3), se ukvarjata s *praščarstvom* (PD 3), *Ejga*, kaj pa ti tukaj? (A 43).

Narečnih prvin bi lahko opazili precej več, če bi bilo v korpusu tudi kaj besedil z radia in televizije. Tam se namreč tudi v besedilih, ki sicer veljajo za zborna, na glasoslovni ravnini (npr. pri naglaševanju, kvaliteti samoglasnikov idr.) pri nekaterih govorcih pogosto začuti močna narečna podlaga, npr. *je šivala* namesto *je šivála*, *je pihala* namesto *je pihála*, *odnósi*, *popêvka* namesto *odnôsi*, *popévka*.

2. Prvin p o g o v o r n e g a jezika je v gradivu precej več kot narečnih; najdemo jih na vseh ravninah.⁴

a) Glasoslovje (vokalna redukcija): »*Mam tremo*,« mi je povedal. (Tov 7), postaven Štajerc (TT 16. 4. 1970.).

b) Besedotvorje: *Amerikanci* (A 54), *deci* čistega alkohola (M 12).

c) Oblikoslovje: s *fičkotom* (Tov 29), bi pomagal *Vojkotu* (Stop 31. 1. 1971.), jo je krogla zadela v prsa (D 12. 4. 1971.), se pa ne bojo odločili (A 60).

č) Besedje in frazeologija:

— splošnejše (starejše, »ljudsko«)⁵ — s *ših*ta (DL 5), *brihtna* buča (D 6), *šporhati* (Tov 29), *kregajo se* (D 7), *korajžno* (D 16. 11. 1969.), *oštirji*, *štanti* (M 5), *vic* (A 44), *graben* (Tov 29), *pobrigajte se* (A 27. 5. 1970.), *pogrunta* (DL 20), na *rajžo* (V 6), bi bila *ohcet* in vse bi *štimalo* (TT 26. 3. 1970.), dvoriti njegovi *punci* (PD 3), na *pranger* (DL 19), *ja* (A 43), *ena* gospa je rekla (DL 15), *smo si bot* (Tov 36);

— posebno (slengovsko,⁶ novejše) — *frajerji*, *pasulja* (LD 10), samca je *nabasal* na *havbo*, *firbcev* (Tov 22), *kvarc* lampa (D 9), je *bentil* (A 56), kepe tako *fino* letijo (A 7), našim preiskovalnim organom gre za večje »*ribe*« (A 50), *ping-pong* (A 55), v gostilni je *počastil* (DL 14), v statistiki so pa *Amerikanci glavni* (A 54), *Francozi imajo kost* (D 1), božo težko *prišli skozi* (D 27. 1. 1971.), *Dnevnik* jezne gosposdinje nastane zato, ker je

⁴ Gl. J. Toporišič, *Slovenski pogovorni jezik*, SR 18, 1970, 55—70 (tam tudi druga literatura).

⁵ O pojmu »ljudska govornica« in o današnjem pomenu tega pojava za naš publicistični jezik in druge zvrsti gl. članek B. Pogorelec *Za latovščino niso krivi samo novinarji*, Ljubljanski dnevnik 8. 12. 1973; prim. še A. Bajec, *Ljudske izposojenke*, JIS 1956/57, 28—33, 81—85.

⁶ Gl. V. Gjurin, *Interesne govornice sleng, žargon, argo*, SR 22, 1974, 65—81.

Carrie Snodgress že tako sita dedca, da se še njen *pudl pokaka* na tapisom. Ona pa gre *kupčkat z enim tipom*. Čist *luštn*, ampak naše babe ga ne lomijo kot v *gnilih U.S.A.* in zato pri nas ne mormo nardit enga tako *ajnfoh hecnega* filma. (M 9)

d) Skladnja:

— konstrukcije — očka *od moje sošolke, od moje sošolke mama* (Tov 29), ne bo nas za *prepoznati* (TT 15. 1. 1971.);

— besedni red. — *Odgovor je dobil*, da to ni nikakršna podražitev, (ND 2), V ustavi je tudi določena pravica do dela in menim, da kdor je delal polnih 40 let, *se mu tudi v bodoče naj* ne krati pravice in volje do dela. (ND 2)

II. Funkcijske zvrsti

1. Občevalni jezik⁷

Med gradivom iz publicističnih besedil je najti ne le posamezne prvine občevalnega jezika, temveč cele odstavke in odlomke; besedil, kot so npr. romani v nadaljevanjih, reklame, uradni razglasi ipd., ki sicer izhajajo tudi v časnikih, seveda ne štejem med publicistična besedila. V nekaterih naših časnikih (npr. v Anteni in Nedeljskem dnevniku) so pravzaprav cele rubrike namenjene nevezanemu kramljanju z bralci in tamkajšnja besedila se zvrstno ne ločijo od čisto zasebnih pisem, tj. od besedil občevalnega jezika, čeprav so se njihovi ustvarjalci pri pisanju zavedali, da pišejo za javnost, da je torej njihovo »zasebno pismo«, »zakupni pomenek«, »kramljanje« ipd. samo oblika, zunanji videz, po funkciji pa gre za posebno publicistično slovstveno zvrst (žanr).

Zasebnost (tj. uradna nevezanost), laičnost (strokovna nevezanost), improviziranost (konceptna nevezanost) in dvogovornost kot najsplošnejše lastnosti občevalnega jezika se v mojem gradivu kažejo takole:

a) Zasebnost (neuradna poimenovanja oseb, ustanov, držav ipd. — univerbizacije; snovna naravnost na družinski in prijateljski krog): *Marina, vrni se domov!* (PD 2), *Z Otom na štiri oči* (DL 11), Tokrat je naš gost akademski slikar Tomaž Kržišnik. Preden se dotaknemo njegovega dela, naj povemo, da je *Tomaž* študiral v Varšavi. (A 46), »Pa naj poje vaš *generalni*,« je odgovorila *Sylvia*. (D 9), *Novolesovci* bodo izvozili 50 odstotkov (DL 3), smo dobili 256000 doz *ruskega* cepiva (V 12), Tiste lačne srake pa sploh niso bile srake, ampak *mala dva, ki sta klicala mamo*. (Tov 22)

⁷ Gl. op. 1; za to zvrst se uporablja tudi poimenovanje praktično sporazumevalni jezik, prim. J. Toporišič, SKJ 3, Maribor 1967, 95–96.

b) Laičnost (neterminološkost, približnost pri količinskih izrazih): so se pojavile *koze* tudi v Jugoslaviji (DL 4), Do eksplozije supernove, iz katere se je rodila *meglica* (meglenica — J. D.), Gum, pa je prišlo precej prej. (Tov 42), V takšnem položaju smo bili nazadnje *pred kakšnimi petdesetimi leti*. (Tov 15), le *nekaj sto korakov* od mestnega središča (ND 5), ima skupnih žitnih rezerv za *dober mesec* (D 5).

c) Improviziranost (raba frazeologije, defektni stavki, preskoki, premori, mašila): Ta trmasti orodjar je *potegnul za nos* vso Planico. (Tov 9), Rodila bi *pa pika!* (M 5),

Ogorčeni smo poklicali ljubljansko kinematografsko podjetje. Zahtevali Lindiča. Sef programa je. Ogorčeni smo ga ošteli, se zgražali. Mu rekli, da je napisala Manca Košir. »Tako?« pravi Lindič, »ja, Manca... kaj ni to filmska tolmačinja nekih vlog?« »Ja,« smo rekli, »sploh veste, v katerih filmih? Seveda ne veste. Torej... v filmu Breza Anteja Babaje je igrala, potem... potem...« »No, potem...?« Zadrega kot hudič. (A 58), Ne, ne in ne! (TT 6)

č) Dvogovornost (raba prve in druge glagolske osebe, vprašalni stavki, kontaktni in ekspresivni izrazi, dopolnjevanje z govornim položajem in sobesednikovim besedilom):

— Kaj pa tvoji konjički?

»Moj svet je lep in pester; prosti čas znam koristno uporabiti. Ne razumem pa fistih, ki tožijo, da bodo umrli od dolgočasje. Možnosti so, vendar je veliko takih, ki se jim res nič ne ljubi!« (DL 11)

Pritisnil sem na gumb in čez nekaj trenutkov se je ves v belem prikazal črn hotelski sluga. Ura je bila sedem zjutraj in ob takim času vam po stari hotelski navadi prinesejo v posteljo čaj, če želite. Želite še kaj?

Da. Predosem, gospod sobar, je ta soba zelo draga, ker ima klimatsko napravo. Vendar le-ta, kot vidite, le brenči, ne pa tudi hladi. Torej vas prosim, da jo popravite. Čim prej. Ogorčeno sem mu pokazal toplomer — 28 stopinj Celzija.

Malo je razprl oči, kot da nisem pri pravi. Bomo pogledali, gospod. Bomo takoj uredili. Priklanjajoč se je zadenjski umikal iz sobe. (Tov 51)

— Ejga, kaj pa ti tukaj,« me je pozdravil.

No, lep sprejem.

— Slišala sem, da boš letos pel na »Popevki«.

— Pa še res je. Pojem v duetu z Majdo Jazbec.

— Ali si kaj vesel?

— Sem ja, kdo ne bi bil.

— Pa imaš kaj treme?

— Imam, seveda. To je moj prvi večji in pomembnejši nastop.

— Kako to? Saj nastopaš že kakih sedem let, če ne še več.

— To je že res, ampak do sedaj sem vedno pel in igral na kitaro. Sedaj bom pa samo pel.

— Tudi pel si že sam.

— Mhm, na Radioklubu... (A 45)

2. Strokovno-znanstveni jezik

Prvin te zvrsti je v publicističnih besedilih zelo veliko. V časnikih izhajajo tudi besedila popolnoma strokovne oziroma znanstvene narave (npr. nekateri prispevki v NR); takih nisem upošteval, upošteval pa sem poljudnostrokovne in poljudnoznanstvene⁸ ter vse tiste prispevke, ki so jih — četudi na podlagi pogovorov s strokovnjaki in z uporabo strokovne literature — napisali sami novinarji (pri tem sem se moral zanašati na podpise pod članki).

Strokovno-znanstvenemu jeziku dajejo tipične lastnosti (natančnost, enopomenskost, objektivnost, abstraktnost, zapletenost, prepričljivost ipd.) tele prvine:

a) Ustaljena enopomenska poimenovanja — termini: *negospodarstvo* (D 1), *kontraindikacije* (D 1), *samoupravni sporazum* (LD 7), *pralni stroj* (ND 3), *medicina dela* (NR 9), *najvišje dnevne temperature* (ND 2), *žarnica z bajonetnim vratom* (D 7), *žveplov dioksid* (M 39), *živa sila* (NR 21), *tretja dimenzija* (LD 5).

b) Definicije:

Samoprispevek je v bistvu dodatni davek, dodatni finančni prispevek občana k urejanju zadev splošnega pomena. (M 12), Za najbolj uspešno obrambo proti črnim kozam velja cepljenje z živim virusom (živo cepivo), po katerem nastanejo v organizmu protitelesa, ki obvarujejo cepljenega pred boleznijo ob morebitnem stiku z bolnikom. To je aktivna imunizacija. (DL 1)

c) Nečustvenost tudi pri obravnavanju pojavnosti z močno čustveno sestavino:

Iz obširne raziskave, ki je zajela 295 ubojev v letih 1954 do 1967 in ki so jih obravnavala pristojna kazenska sodišča, poznemamo nekaj zanimivih zaključkov: večina prestopnikov (85%) so bili delavci s popolno ali nepopolno osnovno izobrazbo, 79% prestopnikov se je rodilo in živelo na podeželju; 52% med njimi je izviralo iz družin s petimi in več otroki, ki so v številu otrok desetkrat presegle povprečno slovensko družino. (Tov 5).

č) Besedje z abstraktnim pomenom:

*Osebnost enega vodilnih kibernetikov inštituta Rudjera Boškovića je usmerjena ne v *scientifikacijo umetnosti*, temveč v *estetizacijo znanosti*. (NR 28), To bi morali vsekakor pametno uporabiti tudi za učinkovitejše reševanje vzajemnih problemov, kot so *ekspanzija industrijskega izvoza*,*

⁸ O statusu poljudnoznanstvenega jezika v sestavu funkcijskih zvrsti gl. V. A. Alekseev, *O nekotoryx osebnostjax publicističeskogo funkcional'nogo stylja*, Problemy žurnalistiki 2, 1973, 10; prim. še B. Urbančič, *O jezikovnih stilih*, Jezikovni pogovori I, Ljubljana 1965, 233, in J. Toporišič, *Nekaj strani iz slovenske slovnice*, Jezikovni pogovori II, Ljubljana 1967, 109.

ukinjanje carinskih in necarinskih zaprek, nevezanje finančnih pomoči, povezovanje posebnih pravic do črpanja v finančnem poslovanju, transfer moderne tehnologije, zahteve v zvezi s sodobnejšim razvojem trgovinske mornarice teh dežel in sodobnejše tehnike pri prevozu surovin.

d) Matematizacija:

16. aprila bo sonce vzšlo ob 5.14, zašlo pa ob 18.50, dan bo dolg 13 ur in 36 minut. (ND 2), Vrstni red: 1. Italija 8 (26:14), 2. Španija 7 (25:15), 3. Jugoslavija 7 (18:14), 4. Nizozemska 6 (25:17) (LD 13), Tudi nekateri drugi pokazatelji kažejo razvitost raziskovalnih kadrov pri nas, saj pride v Sloveniji 11,6 raziskovalcev na 10.000 prebivalcev, medtem ko znaša za Jugoslavijo le 5,9 raziskovalca, to pa uvršča Slovenijo na 10. mesto evropske lestvice... (D 4)

e) Razčlemba trditev in podatkov:

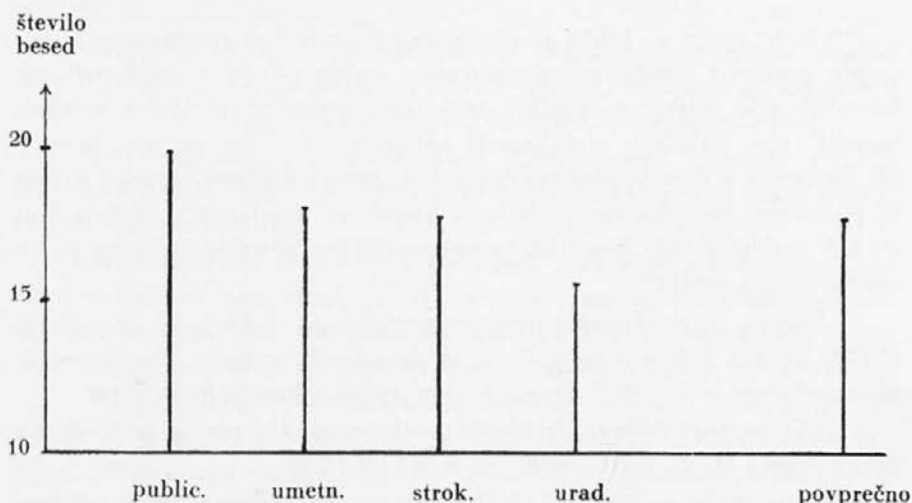
Ob koncu leta 1971 je imela biblioteka SAZU 172.832 inventarnih števil, in sicer: knjig in letnikov revij 167.263, mikrofilmov 671, rokopisov 69, geografskih kart 1.589, gramofonskih plošč 67, reprodukcij in fotografij 3.173. (NR 30), Položaj bom ilustrirala le z nekaj številkami: v osnovni zdravstveni službi nam po minimalnih kadrovskih normativih že danes primanjkuje 125 zdravnikov in okoli 250 medicinskih sester; v naši republiki pride na 10.000 prebivalcev 10 odstotkov manj zdravnikov kot v sosednjih deželah; v bolnišnicah nam primanjkuje 180 zdravnikov specialistov in specializantov ter kar 1631 zdravstvenih delavcev s srednjo in višjo izobrazbo — med njimi 1660 medicinskih sester; medicinska oprema je zastarela in izrabljena; 20 odstotkov vseh bolniških postelj je nestandardnih. (NR 6)

f) Dolge in zapletene skladenjske konstrukcije (prim. diagram o povprečnih dolžinah povedi):

Mogoče je bolj konstruktivno, če že ne natančneje, da istovetimo mladost s stanjem duha, z ravnijo psiho-socialnega razvoja, ki mu vlada domišljija, želja po doživetjih, potreba, postavljati vprašanja vsem uveljavljenim standardom, da bi uveljavljala in zagovarjala svojo lastno individualnost. (NR 4), Ko so govorili o gospodarjenju s prostorom in urbanim sistemom, o Sloveniji v evropskem prostoru in o naši republiki v okviru sosednjih dežel, so poudarili, da slovenska prometna infrastruktura, zlasti ceste in železniško omrežje, glede gostote še kar ustreza, pač pa je izredno kritična kvaliteta naših cest kakor tudi železnic. (D 2), Kolikor moremo razumeti operacije po sprotni razlagi, smo priča opravljanju dveh pglavitnih nalog farmakološkega laboratorija: pripravam za ugotavljanje toksičnosti določene kemične substance nasploh glede na organizem določene živalske vrste, v našem primeru bele podgane, ter ugotavljanju vplivanja neke kemične substance na povsem določene procese v živalskem organizmu, v našem primeru na krvni tlak v zajčevem telesu. (Tov 37)

Moji podatki se nekoliko ločijo od podatkov v knjigi D. Poniža Slovenski jezik, literatura, računalniki (Maribor 1974, 119). Vzrok za to je predvsem dru-

Prim. diagram Povprečne dolžine povedi v funk. zvrsteh

gačna zvrstna oziroma podzvrstna klasifikacija in izbira besedil za korpus (pri meni so npr. upoštevani tudi vsi naslovi, podnaslovi in vmesni naslovi, to pa so v povprečju zelo kratke povedi in jih ni zanemarljivo malo); sicer pa je za tukajšnje obravnavanje bistveno le razmeroma dobro ujemanje Poniževih in mojih podatkov glede dolžine povedi v publicističnih besedilih oziroma postavitev dolžine teh povedi na prvo mesto pri obeh.

g) Citiranje: Po filozofski plati pa je »... očitno želel predvsem sam zase razrešiti poglavitno metafizično vprašanje o človeku in svetu...« (NR 7), Osebnost doživlja v Zenu vse. »Če bi me kdo vprašal,« pravi Suzuki, »kaj Zen uči, bi moral odgovoriti, da ničesar...« (M 31), Teoretična postavka o potrebi koncentracije moči odločanja za željeno prostorsko decentralizacijo (*Blumenfeld*) se v naših socialno-psiholoških in zgodovinskih razmerah lahko sprevrže (NR 5).

h) Omejevanje in pridržek: Štirinajst dni — *včasih malo več ali manj* — po tistem, ko je virus črnih koz vstopil v telo, se pojavijo znaki bolezni. (Tov 16), Omenil pa bi, da končni cilj ne more biti zgolj v fizičnem artefaktu (tj. »novem« mestu, v »slovenskem« pristanišču, v »ukročni« reki, ali v »trdnjavi slovenstva« ob ogroženi in krivični meji), temveč v družbeno naprednih ciljih izboljšanja življenjskih razmer, blaginje in varnosti (NR 5).

Pri podajanju vsega tega gradiva nisem posebej opozarjal na razločke med strokovno in znanstveno podzvrstjo; prava znanstvena besedila so v publicistiki izjemna (npr. v NR), navadno se bolj ali manj približujejo poljudno znanstvenim.

3. Uradovalni jezik⁹

Prvin te zvrsti — lahko jo obravnavamo tudi kot razmeroma samostojno podzvrst strokovno-znanstvenega jezika — je v publicističnih besedilih zelo veliko; v časnikih izide tudi precej v celoti uradovalnih besedil (npr. Odlok o mobilizaciji zdravstvenih delavcev na območju SR Slovenije v času epidemije črnih koz, potem reklame, uradni naslov in podnaslov časnika ter podatki o njegovem izhajanju in izdajatelju itd.). V publicističnih besedilih so najizrazitejše naslednje skupine prvin uradovalnega jezika:

a) Pravna in družbenoupravna terminologija: *lokacijsko dovoljenje* (ND 3), *razpis delovnih mest* (V 5), so ga osumili *grabeža*, *zlorabe uradnega položaja iz koristoljubnosti* in *ponarejanja javnih listin* (D 8), *Pravica podpisovanja čekov, virmanskih nalogov in sklepov* je prepuščena posamezniku (D 8), za *proračunsko leto 1971* (V 2).

b) Poimenovanja uradnih družbenih ustanov, organov, listin itd. (večinoma večbesedno): *občinska skupščina*, *krajevna skupnost*, *zbor občanov* (V 4), *delavski svet splošnega gradbenega podjetja Zidar*, *republiški odbor sindikata delavcev storitvene dejavnosti Slovenije* (DL 16), *občinski komite Zveze komunistov* (DL 17), *republiški sekretariat za zdravstvo* (D 1), *avstrijsko-jugoslovanski sporazum o dolgoročnem gospodarskem, industrijskem in tehničnem sodelovanju* (SV 2), *člen 7 državne pogodbe* (SV 1).

c) Poimenovanja družbenega statusa in uradnih funkcij posameznih oseb (večinoma večbesedno): so vprašali Mirka Čadanovića, *predsednika pokrajinskega komiteja ZK Vojvodine* (ND 3), *predsednik zveznega izvršnega sveta* Džemal Bijedić (D 1), *načelnik poskusnega laboratorija vojaško-medicinske akademije polkovnik dr. David Mel* (D 16), Ondina Otta — Klasinc, *dolga leta primadona mariborske opere* (Tov 38).

č) Sklicevanje na javna oziroma uradna besedila: *Sklicujoč se na zakon o tisku prosim*, da k članku z dne 17/7 1971 z naslovom »Življenje vredno 160 din« objavite za osvetlitev tega primera še naslednje... (Tov 16), *Na podlagi sprejetega akcijskega programa in sklepov 3. seje CK ZKS o socialnem razlikovanju* (D 4), Za primer navajamo *člen 2 točka 7 iz pravilnika*, ki ga ima zavarovalnica Sava (A 27. 5. 1970.).

d) Kratice in okrajšave: Predsednik ZIS (D 1), delavci z nizkimi OD (LD 7), zvezni odbor ZZB NOV (D 16), sodelovanje z občinskimi skupščinami, TIS, ZK, SZDL, DPM in drugimi družbenimi organizacijami (V 4),

⁹ Gl. F. Novak, *Slovenski poslovni jezik*. JiS 18, 1972/73, 172—179.

As. dr. Nevenka Vargazon (DL 5), za 30 odst. večji družbeni proizvod (DL 19), 20 *N-din* (ND 2).

e) Frazеologija uradоvalnega jezika: *prijaviti pristojnemu organu* (ND 2), *v breme proračunskih postavk* (ND 4), *sklicujoč se na zakon* (Tov 6), *bo uradno obiskal Avstrijo* (D 1), *dati v likvidacijo* (ND 4).

f) Multiverbizacija: *prašičji hlevi* (D 4), *osebni dohodki* (ND 2), *ovzgojno-varstvene ustanove* (D 7), *prekinitev dela* (Tov 18), *vršiti popravila*, *sprejeti sklepe* (D).

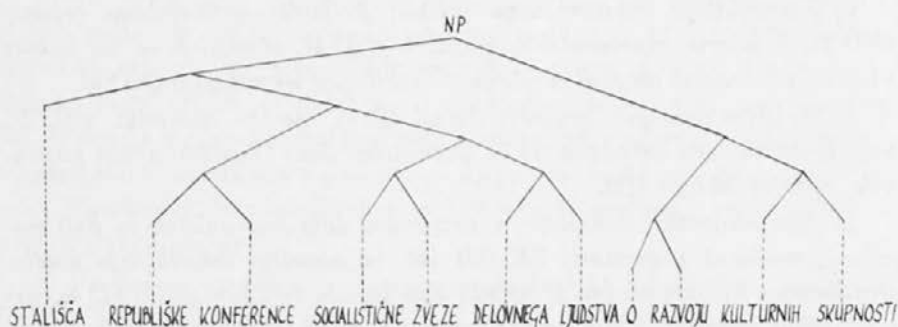
g) Samostalniško izražanje: v *programu dela komunistov* so dali poseben poudarek *uspešnosti ZK* (DL 16), iz *poročila inšpektorja službe družbenega knjigovodstva Milorada Raičkovića iz Ljubljane* (ND 4), pri *razvijanju posebnih oblik varstva razvoja motenih otrok* (D 27.3.1970.).

h) Raba trpnika: če ne *bodo medtem izdani drugačni predpisi* (PD 2), *Peoke in pevci so naprošeni*, da se vaje zanesljivo in točno udeležijo. (SV 5), V predlogu novega zakona o gozdovih je *obrnjavano tudi vprašanje* sprostivne prometa z lesom. (Tov 20), kar zadeva Avstrijo in Jugoslavijo, *ni bil dosežen napredek* na področju obojestranskih vlaganj. (D 12. 8. 1971.).

Kako velik delež imajo v publicističnih besedilih lahko prvine strokovnega in uradоvalnega jezika, nam pokaže statistična razčlemba, pri kateri upoštevamo samo uradna večbesedna poimenovanja (terminologijo, naslove uradnih ustanov, funkcij ipd.). V članku *Prostor v SRS* (D 2) pokrivajo taka poimenovanja 30 odstotkov vsega besedila, v članku *Bijedić na Dunaj* (V 1) 28 odstotkov, v članku *Raznolika dejavnost* (D 4) celo 36 odstotkov. Nekaj primerov: V *osnovnih organizacijah ZK na Pedagoški akademiji*, *Visoki ekonomski komercialni šoli* in *Višji pravni šoli* so začeli pripravljati analize z namenom, da bi ugotovili, kako je v *učnih programih* prisotno *idejnopolitično izobraževanje*. (D 4), Ker me dopis uradno in osebno zadeva, sem »zaključke občinske konference SZDL Ljubljana-Šiška sprejel predvsem kot prispevek k razpravi o osnutku splošnega zakona o samoprispevku, ki je prav zdaj na dnevnem redu. (ND 5), Dve leti po izvolitvi *deželnih svetov* je namreč velik del dosedanjih *državnih pristojnosti* prešel na *avtonomne dežele*, ki so doslej imele teoretično, sedaj pa imajo tudi praktično zakonodajno oblast. (SV 2)

Če bi k temu prišteli še enobesedna uradna poimenovanja in terminologijo, bi se izkazalo, da delež strokovnega in uradоvalnega jezika v marsikaterem publicističnem besedilu pokriva več kot polovico prostora. Prav prvine teh zvrsti odločilno prispevajo k zapletenosti imenskih skupin v publicističnih besedilih, npr. *Stališča republiške konference*

Socialistične zveze delovnega ljudstva o nadaljnjem razvijanju kulturnih skupnosti... (NR 1):

4. Umetnostni jezik

Tudi prvine te zvrsti so v publicističnih besedilih močno zastopane; četudi odštejemo prava umetnostna besedila, kot so črtice, romani v nadaljevanjih, prigodniške pesmi ipd., kar izhaja v časnikih, ostaja dosti prvin raztresenih po pravih publicističnih besedilih in njihova navzočnost spada celo v definicije nekaterih najbolj znanih publicističnih slovstvenih zvrsti, npr. reportaže, feljtona, koserije. Ker je umetnostni jezik že sam po sebi nadvse raznovrsten in njegova besedila odprta za prvine drugih zvrsti, poleg tega pa je teoretično sploh še aktualno vprašanje, ali pri njem ni odločilnejša posebna raba in porazdelitev prvin, posebno stališče do jezika (tip komunikacije),¹⁰ kot pa jezikovne prvine same po sebi, moramo biti pri prikazovanju zadevnega gradiva kar se da previdni. »Pri časnikarskih sporočilih sploh ni mogoče govoriti o leposlovju v pravem pomenu besede, posebnosti časnikarstva namreč dokaj omejujejo pisca, da ne more prosto razvijati umetnostnih prvin, ne dopuščajo mu, da bi neomejeno uporabljal literarne možnosti leposlovja, ker mora neogibno upoštevati predmetna in naslovniška dejstva, zahteve politične, družbene, skupnostne narave, pa tudi druge zakonitosti, npr. tehnične vrste (stanje in raven telekomunikacij, operativnost, obseg gradiva in podobno).«¹¹

V obravnavanem korpusu najdene posamične prvine umetnostnega jezika sem razdelil na štiri skupine: v prvi so nedvomni citati iz znanih

¹⁰ Gl. R. Katičić, *Jezik u književnosti*, Jezikoslovni ogledi, Zagreb 1971, 185 do 241; M. Grosman, *Možnosti razločevanja med leposlovnim jezikom in drugimi rabami jezika*, Jis 17, 1971/72, 1–10; prim. tudi J. Toporišič, SKJ 2, Maribor 1966, 83–86.

¹¹ J. Vereš, *Beletristične novinarske žánre*, Žurnalistika v tlači, razhlase a televiziji, Martin 1967, 131.

umetnostnih besedil ali opazno posnemanje njihove dikcije; v drugi so tropi, figure in drugi stilemi, ki jih odkrivamo v mikrostrukturi umetnostnih besedil, posebno tradicionalnih (torej gre za prvine umetnostnega jezika, kot so pojmovane v knjigi S. Trdine *Besedna umetnost*), čeprav tudi v nekaterih neumetnostnih besedilih (npr. občevalnih) niso izjemni; v tretji skupini je tako imenovano pesniško besedje,¹² v četrti pa odlomki, ki izpričujejo posebno, umetnostni sorodno intencijo pri rabi jezika in njegovo razvidnost, ne glede na posamezne prvine mikrostrukture.

a) Citati iz umetnostnih besedil ali posnemanje njihove dikcije: *mrtno duše* (Tov 5), *dolgost življenja* (A 95), *Prijazna smrt, predolgo se ne mudi* (DL 12).

Tudi zanje velja Župančičeva misel iz »Dume«
»pa so možje —
kot da se niso rodili iz matere,
kot da goram se iz bokov izvili so:
morajo v svet, in tujina se diči
z deli njihovih rok«. (Tov 6).

Vse se je skrilo, le za šolo sta v zatišju stala dva učitelja in se pomenkovala.
»Kaj pa vidva? Se ne bojita črnih koz, ka-li?« ju vprašam.
»I, kaj bi se bala! Učitelji nismo nikdar dobro živeli in obilo hudega smo vajeni...« (DL 15)

b) Tropi in figure. Podal bom samo odlomek, ki si krepko pomaga s takimi prvinami, čeprav je njegova intencija daleč od umetnostne:

Sovražnik se je približal stalingrajskim okopom in začel se je juriš na mesto.

Ali bo sovražnik v Stalingradu premagan? To je vprašanje, ki je takrat vznemirjalo naše ljudstvo in ves svet. Hitler je nestrpnno pričakoval sporočilo o padcu Stalingrada.

Naši vojaki, naši poveljniki in vrhovno poveljstvo so bili prepričani, da bodo tokrat sovražnika ustavili, pa če bi še tako trda predla.

Hitlerjevsko poveljstvo, hitlerjevski časniki in vojaki so čutili nevidno moralno spremembo sovjetskih čet. (NR 21)

c) »Pesniško« besedje in oblike: *prerana smrt* (SV 5), *obilo sreče, izvoljenka* (SV 4), *z radostnim pogledom in lepimi obeti* (LD 5), *zarana je bilo* (Tov 22), *zamro, zableste, se izžive, vzbrste* (NR 7).

č) Umetnostni podobna intencija je najmanj oprijemljiva, a bistvu umetnostnega jezika najbližja poteza nekaterih publicističnih besedil oziroma njihovih odlomkov. Naj z gradivom ponazorim dve njeni sestavini:

¹² Prim. *Slovar slovenskega knjižnega jezika I*, Ljubljana 1970, XXI.

— ustvarjanje fiktivnega sveta:

Mehka, romantična pokrajina, kot bi jo naredil lirično nabdihnjeni pejsažist. Nekaj neresničnega, žalostnega, a vendar lepega je v njej. Praviijo, da izraža dušo ljudi, ki žive tod — in ki beže od tod. Po vsem svetu: v Avstrijo, Nemčijo, Francijo, pa še v Ameriko in daljno Avstralijo. (A 40)

— zgoščevanje, npr. s premim ali polpremim govorom:

Po dvanajstih urah letenja so prispeli na letališče v Adenu... Ob 7. uri (po našem času) so se odprla vrata letala.

»V nas je hušnil soparen, vroč zrak, tako da nam je bilo kar takoj jasno, da bo vročina naš glavni nasprotnik. Kasneje smo izvedeli, da se dvigne temperatura v Adenu tudi na 50 stopinj...«

Nastanili so jih v bivšem klubu angleških mornarjev.

»Vtisi, ki sem jih dobil med kratkim bivanjem v Adenu, so zelo različni. Videli smo revščino na vsakem koraku... Vsiljeval se nam je občutek, da vidimo le še ostanke nekdanjega razcveta mesta...«

Nenavadno in za nas življenjsko nerazumljivo vročino rešujejo domačini tudi povsem nenavadno iznajdljivo. Avtobus, s katerim so peljali našo reševalno ekipo, je imel spredaj razbita stekla. (ND 7)

(Tu gre v bistvu za strnjeno pripoved, ne za dvogovor; premi govor, nakazan z narekovaji in prvo glagolsko osebo, je uporabljen samo za oživiljanje ter ustvarjanje videza neposrednosti in pristnosti.)

Vse je teklo kot v filmu. Kakšna pustolovščina. Ponoči po gozdu v nacionalnem parku. Če zdaj ne grem tudi jaz, potem nisem reporter in je najbolje, da kar pustim ta poklic. To da je tema, da ne morem snemati? Sploh ni važno, saj gre za doživetje, ne za snemanje. Gre za strah. Gre za spoznavanje narave in družbe. Moram iti.

Ne vprašam te, ali smem ali ne, sem se obrnil k vodji. Jaz bom šesti.

Hodim zadnji. Preklete, če bo kaj skočilo, bo ravno na zadnjega. Nekje sem bral, da lev izbira prav med zadnjimi v čredi. Kar je, je. Spotikamo se ob korenine, preskakujemo cev zdaj z ene, zdaj spet z druge strani, se sklanjamo pod nizkimi krošnjami dreves in nihče niti ne pisne. Prva dva švigata z baterijami po tleh; ko kaj zašumi v vejah, se vsi trdi ustavimo in jo nato še hitreje mahujemo naprej.

Ironija. Le nekaj metrov pred črpalno postajo je napaka (...). V dobre pol ure je spoj popravljen.

Vseh osem se nas stlači v landrover in dobre volje, na vso moč glasni, prešerno razpoloženi se vrnemo v taborišče.

Naslednjega dne so me poslali v ekspedicijo. S kuharjem sva v vasi kupila dve ovci. Zvečer smo ju spekli. (Tov 31)

V zadnjem primeru se lepo vidijo še oblikovalni postopki, kot so okvirjenje (*Vse je teklo kot v filmu... Naslednjega dne so me poslali v ekspedicijo.*), preplet govornih položajev, konkretizacija, notranji monolog idr.

5. Publicistični jezik

Da lahko govorimo o funkcijskih zvrsteh, ne zadošča odkriti samo različne naloge posameznih skupin besedil; »ne gre le za različne naloge, temveč za razlike v samem ustroju jezika in konkretnih oblik sporočanja, v funkcioniranju jezika«. ¹³ Prav pri publicističnem jeziku se ta zahteva postavlja zelo ostro, kajti zaradi njegove notranje raznovrstnosti se je mogoče ne samo pri nas, temveč tudi drugod v svetu še srečati z zanikanjem ali zamolčevanjem publicističnega jezika kot posebne funkcijske zvrsti ali z omahovanjem pri uvrščanju v zvrstni sestavi. ¹⁴ Vendar v našem gradivu ni težko najti številnih prvin, za katere moramo reči, da so prav publicistične in da bi bile v besedilih drugih zvrsti opazne (publicizmi). ¹⁵

a) Sklicevanje na agencijske in druge vire: *Bejrut, 5. aprila (Tanjug)* — Libanonski zunanji minister ... (D 1), *Caracas, 5. aprila (AP, DJ)* — Ministri držav v razvoju bodo ... (D 1), *Po vesteh iz ulstrskega glavnega mesta* kaže, da ... (PD 6), *Kot poročajo iz »Mlekosima«, poslovnega združenja jugoslovanske mlekarne industrije*, mora trgovina ... (LD 2), *V dobro poučenih krogih se je zvedelo*, da so države v razvoju sklenile ... (D 1), Ekskluzivno za »m« piše iz ZDA Dimitrij Rupel (M 52), *Po statističnih podatkih, ki jih je objavil Vatikan*, je v letih ... (SV 2), *Od našega moskovskega dopisnika* (D 13. 6. 1974.), *Švedski zunanji minister je izjavil*, da ... (V 1)

Kot se vidi iz gradiva, gre pogosto za glagole rekanja (ali njihove transformate, npr. je bilo rečeno) in vsebinske odvisnike.

b) Navezovanje na konsituacijo: *Kot smo že poročali*, so tat ali tatovi prišli v cerkev ... (LD 16), Vlado Jakše bo spet nastopil na nogometnem igrišču, potem ko je, *kot smo poročali pred desetimi dnevi*, opravil teste telesne zmogljivosti. (LD 15), Predsednik kongresa Kaled el Fahum je zanikal, da bi obstajal kak načrt o ustanovitvi začasne palestinske vlade. *Podrobnosti na 5. strani.* (D 1), *Zadnje čase smo imeli pravo invazijo medvedov in medvedk v naših časopisih. Toliko, da niso vsi prišli na vrsto za objavo. Naša zgodba o medvedki z dvema mladičema v dobrepoljski občini je že nekoliko stara in potrebna popravkov. Medvedke namreč ni več v starem brlogu.* (Tov 22), *Ker ob zaključku današnje*

¹³ B. Havranek, *Teorija knjižnega jezika*, JiS 1969, 202.

¹⁴ Prim. A. Antoš, *Osnove lingvistične stilistike*, Zagreb 1972, 18–21; W. Pisarek, *Existuje jazyk tlače? Otázky novinářstva* 1964, Martin 1965, 241–245; J. Pogačnik, *Poglavja iz splošne stilistike*, Jezikovni pogovori II, Ljubljana 1967, 235.

¹⁵ Prim. op. 12, str. XXI; T. Korošec, *O prenašanju stilnih posebnosti časopisnega jezika v govor*, Pet minut za boljši jezik, Ljubljana 1972, 20–22.

številke podrobnosti še niso bile znane, bomo o vsebini in poteku razgovora poročali prihodnjič. (SV 1)

c) Publicistično besedje:¹⁶ izjaviti, objaviti, vest, področje, ogorčenje, razpravljati, vključiti, prekretnica, izgradnja, dejavnost, svečanost, odnosi, sredina (v pomenu 'okolje'), kader, akcija, državnik, gospodarstvenik, dilema, zaskrbljiv, zadovoljiv itd. Videti je, da gre skoraj samo za prevzete besede, predvsem srbohrvaške; to je po eni strani usedlina zgodovinskega razvoja slovenskega knjižnega jezika in njegove publicistične zvrsti še prav posebej,¹⁷ po drugi pa odsev še današnje izrazite odvisnosti od prevajanja.¹⁸

č) Stereotipnost. Izraz »stereotip« uporabljam, ker izraz »kliše« v tem pomenu še ni dokončno in enotno definiran:¹⁹ odprto je še vprašanje njegove slovnične sestave, pomena in razmerja do pojma frazeologem. Preden torej prikažem gradivo, naj podam in utemeljim terminologijo.

Stereotipe delim glede na njihovo slovnično sestavo na klišeje (enobesedna ali frazeološka jedra obrabljenih metaforičnih izrazov), avtomatizacije (pogosto uporabljane nemetaforične besedne zveze, včasih tudi celotne povedi, povezane s tipično publicistično snovjo in govornim položajem) in obrazce (stavčne zveze, sestavljene po obrabljenih pravilih, npr. po tako imenovanem pravilu 5 K,²⁰ tj. v obliki odgovorov na samo mišljena vprašanja »kdo ali kaj, kje, kdaj, kako in zakaj«). Klišejski izrazi v širšem pomenu obsegajo tudi vse frazeologeme;²¹ meja med pravimi klišeji in frazeologemi ni ostra, odločilen se zdi naslednji razloček. Pri frazeologemu je bistvena velika ustaljenost, deloma celo neločljivost in okamenelost besedne zveze in oblikovnih lastnosti njenih delov, frazeologem *sila kola lomi* npr. preneha biti frazeologem, če sedanjiško obliko njegove glagolske sestavine zamenjamo s preteklikom ali

¹⁶ Gl. J. Toporišič, SKJ 4, Maribor 1970, 206—207.

¹⁷ Prim. A. Breznik, *O časnikarski slovenščini*, Življenje besed, Maribor 1967, 132—186.

¹⁸ Gl. M. Skubic, *Correspondances lexicales dans la langue de la presse contemporaine* Linguistica VIII/2, 1966—68, 187—211, ter IX/1, 1969 53—109.

¹⁹ Prim. B. Havranek, *Z cyklu »O basnickém jazyce«*. Studie o spisovném jazyce, Praga 1966, 75; J. Pavlica, *Frazeološki slovar v petih jezikih*, Ljubljana 1960, 5; S. Suhadolnik, *Josip Pavlica. Frazeološki slovar v petih jezikih* (ocena), JiS 1960/61, 200—205; B. Pogorelec, *O jeziku časopisja*. Pogovori o vsakdanjem slovenskem knjižnem jeziku, Delo 1. 2. 1969; T. Korošec, *Modeli in avtomatizacije v novinarskem stilu*, Gospodarski vestnik 24. 5. 1968; T. Korošec, *O prenašanju stilnih posebnosti časopisnega jezika v govor* (gl. op. 15); J. Mistrik, *Stylistika slovenskega jezika*, Bratislava 1970, 217 ter 371—372; *Srpsko hrvatski jezik* (Enciklopedijski leksikon znanja), Beograd 1972, 173; J. V. Bečka, *Jazyk a styl novin*, Praga 1973, 66—68.

²⁰ Gl. E. Helmendorfer, *Journalismus*, BLW Juniorwissen, München, 9.

²¹ J. Toporišič, *K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije*, JiS XIX, 1973 do 1974, 273—279.

prihodnjikom, kaj šele, da bi zamenjali ali vrinili celo besedo; spremembe na pomenski ravnini (zlivanje in praznjenje besednih pomenov) so pri tem drugotne, poznamo celo veliko frazeologemov, pri katerih ostane pomenska vrednost sestavin nedotaknjena in se je popolnoma zavedamo (pri terminih — če tudi te štejemo med frazeologeme²² — se to tudi izrecno zahteva, npr. *žarnica z bajoneinim vratom, žveplov dioksid*). Za prave klišeje pa je bistvena predvsem pomenska sprememba, in sicer posplošenje pomena in potem pomenska izpraznitev izraza zaradi ponavljanja v najrazličnejših, ne pa ustaljenih zvezah (npr. po samoupravni *poti* (D 2), na najboljši *poti* (LD 5), držati se začrtane *poti* (DL 2) itd.). Proces frazeologizacije, tj. ustalitve katere iz snopa teh besednih zvez s klišejskim izrazom, pogosto ostane nedokončan, ker izraz prehitro pride iz pogostne rabe (iz mode). Odkriti pa je mogoče tudi nasprotno procese — drugotne klišeizacije že s frazeologiziranih klišejskih zvez: iz snopa besednih zvez s klišejem »miza«, npr. zelena *miza*, sestri za skupno *mizo*, okrogla *miza* idr. sta se prva in tretja s frazeologizirali, a se tudi kot celoti spet uporabljata klišejsko (tako še *tretji svet, zelena luč* ipd.). Popolna obrabljenost in pomenska izpraznitev klišejskega frazeologema potem pripeljeta še do njegovega formalnega razpada ali degeneracije.²³ Taki frazeologemi se ne uporabljajo samo v publicistiki, temveč tudi v drugih zvrsteh, npr. v uradovalnem jeziku (npr. *Smrt fašizmu! — Svobodo narodu!* → *S. F. — S. N.*), občevalnemu jeziku (npr. *Dober večer!* → *Čer!*) idr. Tipično opozorilo, da kak frazeologem prehaja med klišeje, je nastajanje hibridnih tvorbo, npr. *Ločiti zrnje od plev, Izruvati plevel* → *Ločiti zrno od plevela* (DL 24, NR 11. 10. 1974); *Uživati sadove dela, Dosegati delovne uspehe* → *Uživati uspehe svojega dela* (DL 17); *Dvojna podoba, Dvorezen meč* → *Dvorezna podoba* (TT 2).

Ker so stereotipi ena najizrazitejših prvin publicističnega jezika, se uporabljajo tudi za tipično barvanje v humorističnem posnemanju (parodiranju) publicističnih besedil (npr. na drugi strani časnika *Pavliha* — *Poroča agencija Veritas*).

Klišeji: *e n o b e s e d n i* — slovenski *prostor* (TT 18), v mednarodnem *prostoru* (TT 2), v *areni* našega notranjepolitičnega in gospodarskega dogajanja (DL 2), v svetovni *areni* (NR 13), *posluh* za zgodovino (ND 3),

²² Gl. op. 21; gl. tudi J. Horecky, *O vztahu terminologie a frazeologie*, Československý terminologický časopis 1965, 250—252; V. N. Proxorova, *O frazeologičeskoj prirode sostavnyx terminov*, Issledovanie po slavjanskoj filologii, Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta 1974, 282—286.

²³ Prim. L. I. Raxmanova in N. I. Formanovskaja, *Nekotorye uslovija izpol'zovanija ustojčivyx vyraženiij v jazyke sovremennoj publicistiki*, Vestnik Moskovskogo universiteta 1972, št. 1; J. V. Bečka, *Jazyk a styl novin*, 68.

posluh za publiciteto (ND 3), za udeležbo pri tem še nimajo pravega *posluha* (D 16), ta strategija je največji *korak* (D 22. 10. 1970.), močan *korak* naprej (NR 7), reševanje zakoreninjenih *problemov* našega razvoja (DL 2), bo reševal *probleme* občanov (ND 3), zapolnjuje z uspehom veliko *vrzel* (NR 7), bi nekako zamašil to *vrzel* (SV 2), bo *družba* morala misliti (M 14), *družba* bi ne smela stati pasivno ob strani (D 1), v *široko* propagandno akcijo (TT 29), *širok* krog uporabnikov (NR 7), v *širši* javnosti (D 2), na *široko* zasnovani prireditvi (NR 30), uživajo *široko* podporo (SV 1), imena *srečnih* nagrajencev (D 29. 4. 1970.), je zasedla *odlično* tretje mesto (LD 15), se *mrzlično* pripravljajo na izdelavo domačih kontejnerjev (LD 9): *f r a z e o l o š k i* — je *zlasti poudaril* (D 16), naj *posebej podčrtam* (NR 5), je *naletel na negotovanje* (LD 15), *ozka grla* v organizaciji zdravstvene službe (NR 6), sva našla *skupni jezik* (M 15), *zategovanje pasu* (M 15), *zamrznjene cene* (ND 2), so *izgubile življenje* štiri osebe (ND 4), znanje *igre pod koši* (V 9), izrabljajo pri tem *skupni imenovalec* (NR 28), *posveča veliko pozornost* (NR 30), pred *malim zaslonom* (TT 2), bodo oblekli *modri dres z državnim grbom* (A 79), govorimo na *različni valovni dolžini* (DL 15), *kratek stik* nastaja v občini (DL 15), je z glavo *potisnil žogo v mrežo* (LD 15), zdaj so *oči uprte* v Moskvo (ND 5).

Avtomatizacije: Včeraj so v Beogradu *uradno sporočili* (LD 4), *premier je izjavil* (D 5), enakopravnost jezikov *narodov in narodnosti* (D), se bo sestel s *predstavniki* tržaškega *političnega življenja* (PD 2), Na sestanku s *predstavniki domačega in tujega tiska* v Bejrutu (D 16), Bijedića bodo spremljali član ZIS Boris Šnuderl, namestnik zveznega sekretarja za zunanje zadeve *Jakša Petrić in druge osebnosti* (V 1), *storjeni so bili že določeni ukrepi* (V 5), pogovori so »minili v prisrčnem in prijateljskem ozračju« (NR 24), *padavine se bodo iznad severozahodnih krajev države širile proti jugu* (DL 16).

Veliko klišejev in avtomatizacij prihaja iz poročil svetovnih poročevalskih agencij in so — kot tudi v večini drugih jezikov — kalkirani. Imamo jih za evropeizme, čeprav so nekateri nastali drugod. Naj jih nekaj naštejemo: *beg možganov*, *okrogla miza*, *monetarna fronta*, v *vodilnih ameriških krogih* (NR 11), *krik mode* (A 83), *vietnamskega problema* (SV 1), *vzhodni sporazumi*, *veliki dialog* (ND 5), s *prijateljskimi socialističnimi državami* (NR 13).

Obrazci: to so abstraktni skladensko-kompozicijski vzorci za celotna sporočila, imajo pa tudi v grobem predvideno vsebino (npr. »državniški obisk«, »prometna nesreča« itd.), tako da je besedje posameznega obrazca omejeno na določeno pomensko in slogovno plast, npr.:

Danes/Včeraj/Jutri — je/bo — v/na — Beograd/Brnik/New York — pripotoval/prispel/priletel — na — uradni/neuradni/zasebni/prijateljski — obisk/po-svet/sestane — sovjetski/jugoslovanski/indijski — zunanji minister/predsednik/general/zastopnik — N. N. — Na — letališču/železniški postaji/sedežu OZN — je/bo — uglednega/dragega/visokega — gosta/državnika/prijatelja — (in njegovo spremstvo) — sprejel/pozdravil/pričakal — zunanji minister/državni sekretar za zunanje zadeve/predsednik vlade s soprogo/generalni sekretar/partijski predsednik — M. M. — Pogovarjala/Posvetovala/Menjala mnenja — sta se/se bosta/bosta — o — medsebojnih/mednarodnih/aktualnih/gospodarskih — stikih/zadevah/pogodbah — in — o — vprašanjih/zadevah — ki — zanimajo — obe — državi/strani/partiji/organizaciji. Itd.

Za konkretno priložnost se izberejo ustrezne variante, dodatna prilagoditev velikokrat sploh ni potrebna (npr. oblikoslovna), razen glede lastnih imen, števil in ipd. Medtem ko je pravkar podani primer le konstrukt, so naslednji izpričani v gradivu:

Sestletni Damjan Mazi iz Ljubljane si je pri padcu doma zlomil levo roko nad komolcem, 52-letni kmet Franc Novak iz Zagradca je padel z motorja in si poškodoval glavo, 16-letni Miroslav Čajić iz Savelj je padel 6 m globoko in si zlomil levo petnico, 58-letnega kmeta Janeza Sluga, stanujočega Spodnje Jelenje, je podrl avto, ima zlom leve goleni in stegenice, 51-letni Ivan Likar iz Begunj pri Cerknici si je pri prometni nesreči poškodoval glavo... (LD 6); Delo je prevedel Izidor Cankar, uvodno študijo je napisal dr. Janko Kos... Delo je prevedla in uvodno študijo napisala Rapa Šuklje... (D 14)

Četrtek, 30. marca. V Lukovici na cesti Domžale—Vransko je ob 22. uri izgubil žioljenje Mihael Hrovat, 60, iz Gradišča 1 pri Lukovici. Hrovat je prečkal cesto, ob sebi pa je potiskal kolo v trenutku, ko je iz ljubljanske smeri pripeljal osebni avto...

Petek, 31. marca. Na Partizanski cesti v Ribnici pred vhomom v tovarno »Inles« je ob 16.50 izgubila žioljenje Patricia Regava, 5, iz Ribnice. Pred tovarno »Inles« je pred nesrečo parkiral tovorni avto s prikolico italijanske registracije...

Ponedeljek, 5. aprila. Na cesti Ljubljana—Zagreb v Vrhpolju pri Ivančni gorici sta ob 14.50 trčila škoda nemške registracije, voznik Čamil Halikotić, 37, iz Vrnograča... in peugeot 504 BG 128-085, voznik Momčilo Krčevinac, 40, iz Beograda, Teodora Dukina 81. Halikotić je s štirimi sopotniki vozil iz Zagreba... (ND 4)

Razdrto, 5. apr. — Danes zjutraj ob 2.15 se je pri odcepu ceste Razdrto—Sežana pripetila prometna nesreča, pri kateri sta zgorela osebni in tovorni avtomobil. Iz smeri Postojna proti Sežani je vozila osebni avto 21-letna Valbaura Maldovan... (D 8)

Kot je videti iz gradiva, pri avtomatizacijah in obrazcih ne gre za obrabljeno metaforičnost, temveč za pogosto ponavljane formulacije z neposrednim poimenovanjem predmetnosti; ponavljajo se najprej zato, ker morajo novinarji poročati o pojavih, ki se v predmetnosti dejansko velikokrat in na podoben način ponavljajo, potem pa še zato, ker for-

mulacije postanejo modne ali celo poluradno zahtevane (npr. formulacije v poročilih o uradnih meddržavnih pogovorih, prenesene v publicistiko).

d) Pojasnjevanje ozko strokovnih in drugih manj znanih izrazov (splošna dostopnost). Ta skupina prvin je skupna publicističnemu in poljudnoznanstvenemu jeziku (sicer pa je razmejitev poljudnoznanstvenega in publicističnega jezika še odprto vprašanje):²⁴ bo ne glede na točke razstavljeno rogovje damjekov (*posebna vrsta jelena*), pa roгови kozorogov in muflonov (*divjih ovc*) (LD 7), Države, ki uporabljajo tako imenovane biocide, *strupe za uničevanje škodljivih insektov*, bolj zanima, kaj bodo uporabljale namesto učinkovitega DDT. (M 59), Med študenti so takšni, ki imajo »part-time job«, *delno zaposlitev*. (M 55), Newfoundland — *Nova Fundlandija* — je najmlajša kanadska provinca. (D 8), dolžijo predvsem pripadnike mukti bahinijev (*bengalske osvobodilne vojske*) (D 5).

e) Stik z množičnim naslovnikom: ko napovedujejo vreme za *vas, dragi bralci*, ne pogledajo najprej v nebo (DL 20), *Ste, radovedni in spoštovani bralci*, pred vrati farmakološkega laboratorija oddelka za medicinske raziskave in razvoj pri novomeški tovarni zdravil. (Tov 35), Kakor je namreč Kitajska neznanka za *nas*, tako *smo mi* neznanka za Kitajsko, zlasti še *naše* proizvodne zmogljivosti. (V 1), Če ta način plačevanja primerjamo s plačevanjem učnega kadra v *naši* socialistični družbi (D 6).

f) Sistem naslovov, podnaslovov in vmesnih naslovov;²⁵ najprej nekaj primerov:

<i>NAPOSLED SO HLEVI POLNI</i>	— naslov
<i>Poslovno tehnično sodelovanje Emone in Grude —</i>	— podnaslov
<i>Kaj mislijo perutninarji?</i>	‘
<i>Trgovci so prevzeli del toeganja</i>	— vmesni naslovi
<i>Siroka povezava proizvodnje</i>	
<i>Kam perutninarji? (D 4)</i>	
<i>DVAJSET LET ZARJE</i>	— naslov
<i>Te dni slavi delovni kolektiv trgovskega podjetja Zarja v Mariboru pomemben jubilej (V 2)</i>	— podnaslov
<i>ZDRAVJE HOČE</i>	— naslov
<i>SVOJE ŽRTVE</i>	
<i>Koliko smo kot ljudje</i>	— vmesni naslovi
<i>na boljšem in zakaj smo</i>	
<i>v resnici na višjem</i>	

²⁴ Gl. op. 8.

²⁵ Gl. J. Mistrík, *Stylistika slovenského jazyka*, 371—373.

*Za občutke ni prostora
v poskusnem programu
Pa občutki vendarle so —
kaj je to z nami?
Biologije kletka ne ukroti (Tov 35)*

Tudi vas bo te dni zanimal odgovor — nadnaslov
ALI LAHKO CEPIMO TUDI STAREJSE LJUDI? — naslov
Ni zgornje meje, da bi lahko odstopali od cepljenja! (DL 5) — podnaslov

Če samo v grobem pogledamo slovnično (skladenjsko) podobo teh naslovov, opazimo, da je vsak naslov, podnaslov ali vmesni naslov samostojna poved, le v SV prevladuje drugačen tip: naslov in podnaslov sta pogosto skupaj ena sama poved, ločita se le po tem, da sta zapisana vsak v svoji vrstici in da je ena teh vrstic natisnjena s črkami druge velikosti (in včasih tudi drugega tipa); za pomensko težišče je težko natančno reči, ali je v naslovu ali v podnaslovu, v naslovu namreč navadno stoji pomensko močno jedro imenske skupine, v podnaslovu pa tisto, kar je s stališča členitve po aktualnosti jedro povedi, npr.:

OSVOBODILNE SILE VIETNAM A — naslov
so uspešno sprožile veliko ofenzivo (SV 1) — podnaslov

POGLED V ZGODOVINSKO OBDOBJE — naslov
ko so Slovenci prvič sami odločali o svoji usodi (SV 2) — podnaslov

SOVRETOVE NAGRADE — naslov
za slovenske prevajalce (SV 3). — podnaslov

Naslovi so najprimernejša točka za opozorilo na drugo dejstvo, ki govori za funkcijskozvrstno samostojnost publicističnega jezika (prvo tako dejstvo je že sam obstoj posebnih prvin). Gre za odločilni položaj tipičnih prvin v besedilih. Tak položaj je sicer viden tudi pri nekaterih drugih publicizmih, npr. pri sklicevanju na agencijske vire (ime agencije in podobni podatki so navadno izpostavljeni — na začetku besedila ali na kakem drugem zelo opaznem mestu), toda pri naslovih je poudarjen še s posebnimi sredstvi pisnega jezika, tj. s tipom, velikostjo, barvo in drugimi likovnimi lastnostmi alografov. Na prvi strani obravnavane številke dnevnika Delo je npr. 17 naslovov, toda skupaj s svojimi podnaslovi (226 besed) pokrivajo več kot četrtno površine, potiskane s publicističnimi besedili (okrog dva tisoč besed).

III. Prenosniške zvrsti²⁶

1. Govorni jezik

Prvine te zvrsti so v publicističnih besedilih zelo opazne in če bi bila v obravnavanem korpusu tudi radijska in televizijska besedila, bi bile nedvomno tudi zelo številne, tako pa moramo najizrazitejšo in najbogatejšo sistemsko ravnino govornega jezika — glasoslovje — pustiti neobdelano. Ker gre za napisana besedila, lahko tu prikažemo »predvsem govorne« prvine, »samo govornih« pa ne, ker jih že po definiciji ni mogoče ustrezno prenesti v pisno podobo.

a) Medmeti in poudarni členki: *Joj*, kako se dolgočasimo! (DL 11), Kaj si predstavljaš pod besedo »pomlad«? Nič *kaj* posebnega. (M 5), *Saj niti ne sluti ne*, da gre s storilcem iz podjetja tudi kakšen predmet družbene ali privatne lastnine. (LD 11)

b) Ogovarjanje: *Slovenija*, kako si zasmetena! (V 12), *Marina*, vrni se domov! (PD 2), *Tovariš Lendovšek*, nam lahko opišete postopek vračanja hranilnih vlog? (TT 5), *Komunisti*, za počitek ne bo časa! (DL 18)

c) Raba veznikov: Poleg tega pa bo ne glede na točke razstavljeno rogovje damjekov (posebna vrsta jelena), *pa* roгови kozorogov in muflo-nov. (LD 7), Kaj pa obleka *pa* obutev? (A 27. 5. 1970.), Treba bi bilo le, da bi delovalo še moštvo, ki bi pripravilo množico nevsiljivih, privlačnih informacij o Sloveniji. *In* če bi jih poslali v mrežo evrovizije samo nekaj, bi bilo nekaj. (TT 2), Sprejema podatke in usmerja planince. *Ampak* ti še kar naprej delajo, delajo. (TT 6)

č) Ekstenzivnost (gostobesednost): Preveč *raznih* načrtov (D 16), Treba je povečati *število glav živine*, hkrati pa tudi izbirati *ustrezne pasemske vrste*, ki bodo na tem območju dajale največ. (V 4), *Zaradi takega načina dela* je že čutili *večje zanimanje delavcev za sprejem v ZK*. Naš *način dela* je namreč zelo konkreten, uspehi vidni, zato je tudi *zanimanje za sprejem v ZK iz vrst delavcev večje*. (DL 9)

d) Besedni red: z denarjem ni bilo tako kot sedaj, so ga bolj merkali. Sedaj se samo menijo, kako bi *v Ljubljano odšli*. (TT 11), *Letos na primer bo* zaključen program pralnih strojev. (D 16).

e) Pristavčna združenja besed (izpostave, vrviki in pristavki): *Na primer*, cestni sklad ali elektrogospodarstvo načrtujeta z lastnimi skladi in pooblastili. (NR 5), *Res*, hrana je navadno dovolj dobra in tudi pre-

²⁶ Gl. op. 1.

draga ni. (LD 10), Imajo, *lahko rečem*, stoletno tradicijo. (ND 2), Morda bodo imeli srečo, *tako eni kot drugi*. (TT 15).

f) Kratki stavki (posebno vzklični): Pa ne daleč! Vse lepo in prav! (DL 10), Da bi le tako ostalo! (DL 17), Ali pa je Agrokombinat zemljo velikodušno odkupil. Prodajalcev skoraj ni bilo. (D 7), Po večerji pa v posteljo. In to vsak dan. Do maja, ko bodo spet prišli avtobusi. (D 10. 12. 1969.)

2. Pisni jezik

Glede na to, da obravnavani korpus sestavljajo napisana besedila, večino prvin pisnega jezika obravnavamo kot samoumevnost. Vendar je med njimi nekaj takih, da jih posebej opazimo, ker so »predvsem pisne« ali »samo pisne«.

a) Menjavanje tipov, velikosti in drugih lastnosti alografov:

— navpične : poševne črke: Potem gre za *razvijanje politične pripravljenosti* za razvojna razmišljanja in odločitve. (NR 5), 7. člen ustave pravi, da *samo delo in uspehi dela določajo materialni in družbeni položaj človeka*. (D 6);

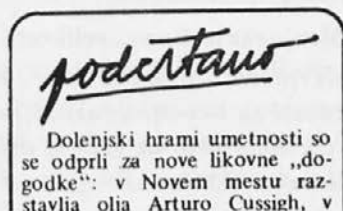
— navadne : polkrepke: *Četrtek, 30. marca, V Lukovici ... je izgubil življenje Mihael Hrovat, 60, iz Gradišča ... Petek, 31. marca, Na Partizanski cesti ... je izgubila življenje Patricia Regava, 5, iz Ribnice. (ND 4), Dosegli smo že skrajno nelikvidnost. (TT 5);*

— navadne : stilizirane (glej posnetke): Modni kažipot (A 82), Boutique za pisalni stroj (ND 17);

— tiskane : rokopisne (glej posnetke): *podčrtano* (DL 10), *Irena* (M 23);

BOUTIQUE ZA PISALNI STROJ

— same velike : same male črke: Pa res ne more biti drugače? *ZAKAJ NE?* (M 16), *V DOMU JLA* je bil 1. aprila seminar za koordinacijski odbor. (DL 18); *iz oči v oči z našo tv* (ND 2 — naslov članka), *pritožno knjigo*, prosim (ND 2 — naslov rubrike);

— enobarvne : večbarvne: poleg črnih in sivih črk se uporabljajo še rdeče (praznično Delo), modre (ponedeljkovo Delo, Nedeljski dnevnik), rumene (Nedeljski dnevnik) in zelene (Dolenjski list), vendar jih najdemo samo v naslovih in pa v nepublicističnih besedilih (reklame).

b) Razpostavitve alografov po ploskvi in smer pisanja oziroma branja (glej posnetek): *Pota in stranpota* (DL 14), *KRIŽ—KRAZ* (A 57).

c) Likovni obris besedila: poleg uravnavanja začetkov vrstic po levem robu najdemo tudi uravnavanje po desnem; obris je včasih poudarjen s črto ali okvirom (npr. pri člankih »in memoriam«).

č) Kopičenje ločil: No, kako ne bi spoznal svojega otroka?! (A 5), Toda kdo bi me potem kot direktorja še varoval pred napadi ??? (A 57), »Opel — to su kola!!« (DL 7).

d) Posebna vloga ločil: *Ribji jezik: kemija* (D 11), *Sanje: znanilke naših bolezni* (ND 1) (dvopičje ima tu skladiščno vlogo — nadomešča

kopulo); »*Letalski napad*« na Grosuplje (D 7), Praviijo, da se »*nagi turizem*« razvija trikrat hitreje od »*oblečenega*« (D 5), Za res »*belo*« Ljubljano si brez dvoma »*prizadeva*« tudi Nama, ki ima na zemljišču pred svojim centralnim skladiščem med Tolstojevo in Glavarjevo manjšo »*podružnico*« Dinosa. (LD 6), tako da bo »*pandranje*« okoli Šenturške gore vsakemu udeležencu v oddih (SV 4) (narekovaji v teh primerih zaznamujejo piščev pridržek do pomena ali do slogovne vrednosti izrazov v konkretnih besedilih); (*Ne*)*možnosti* zdravstva (NR 6), (*Ne*)*zakonitost* samoprispevka za upokojence (ND 2) (oklepaji so tu sredstvo za nekakšno zgoščevanje na besedotvorni ravnini, saj omogočajo hkratno podajanje in prekrivanje dveh besed; v naših jezikovnih priročnikih taka raba oklepajev še ni opisana).

e) »Papirnato« besedje in oblike:²⁷ *sedaj* (za *zdaj*), *zopet* (za *spet*), *ako* (za *če*) (ND 2), *marveč* (za *temveč*) (Tov 27), *plamteč* (za *plameneč*) (LD 4), *tolikanj* (za *toliko*), *nekolikanj* (za *nekoliko*) (D 1), *vršiti se* (ND 2), *navzlic* (za *kljub*) (D 4. 11. 1969.), *povsodi* (D 31. 3. 1970.).

f) Dolge in zapletene povedi:

Celuloidni trak z Doema koračnicama, ki sta ga pred nekaj dnevi vsak v svojo smer vlekla na enem koncu direktor podjetja Viba film in režiser ter scenarist Dušan Povh, na drugem koncu pa ljubljansko kinematografsko podjetje oziroma, v njegovem imenu, vodja programa Milan Lindič, se je bil zelo napel, vendar se ni pretrgal. Ali je bilo kaj posebno dragocenega na sredini celuloidne ovrice ali kar na vsem razlegnjemem kolobarju, da je 280 metrov ali 11 minut dolgi dokumentarni film režiserja in scenarista Dušana Povha »Dve koračnici«, predvajal na letošnjem marčnem 19. festivalu kratkometražnega filma v Beogradu, povzročil na ljubljanski ponovitvi beograjskega festivalskega sporeda (od 20. do 25. marca) omenjeno nasprotno vleko? (TT 10), Zato vzbuja toliko večje začudenje okoliščina, da se deželna vlada potem, ko je ugotovila, da založba, ki je knjigo izdala, deluje v okviru avstrijske zakonitosti in da torej knjige, »ki je ni mogoče dobiti v prosti prodaji« (pred izjavo deželne vlade jo je bilo mogoče normalno kupiti), ni mogoče prepovedati ali vzeti iz prometa, ni niti politično ogradila od dokumenta, ki po svojem političnem profilu grobo in nedvomno osporava jugoslovansko suverenost nad slovensko Štajersko, saj v uvodu poudarja, da zajema v svoj okvir borbe, »ki so padli za idejo, da bi se Spodnja Štajerska ohranila v nemškem narodnostnem in državnem telesu«; v skrajni posledici je duh dokumenta naperjen proti avstrijski republiki, če je res, da se ima le-ta iskreno za prvo žrtev nacistične napadalnosti, kajti spominška knjiga iz Gradca je, kot smo že omenili, politično posvečena zvečine ljudem, ki so padli v boju s silami profinacistične koalicije. (D 23. 4. 1971.).

²⁷ *Slovar slovenskega knjižnega jezika I*, str. XX idr., uporablja v tem pomenu kvalifikator »knjižno«; prim. še J. Toporišič, SKJ 4, 205.

IV. Časovne zvrsti

Naravno se zdi, da gradivo iz sodobnih časnikov pripada sodobnemu slovenskemu jeziku in da odklone zajemamo v meje, ki jih ponazarjajo kvalifikatorji »zastarevajoče« in »zastarelo« ob posameznih besedah in oblikah v sinhronem prerezu,²⁸ npr.: pri ustanovitvi požarne *brambe* (SV 4), *ka-li*, *akoravno*, iz mašnih *bukvic* (DL 15), upokojenci *smatramo* (ND 2), *ondi* (Tov 5), če si otrok in če to *čitaš* (M 12), krvnega *tlaku* (Tov 35), 500 *ovac* (DL 24), tujih *dežela* (NR 26).

V korpusu pa je vendarle nekaj besedil, ki kot celote prestopajo tudi te meje, ker so napisana v jeziku 19. stoletja, a funkcijsko tako ali drugače reaktualizirana. Gre npr. za ponatis odlomkov iz Dolenjskih novic (1872) ali — nekoliko mlajših iz Jutra (1922):

...ker je vprašanje, bi-li mogli dobiti dovolj zlata; Avstrija ga nima dovolj. Slabo znamenje je vže to, ker jo priporočajo in se je vesele bogati ljudje... Zavetje dobivajo ti nepokojneži v sosednej Srbiji in Turčiji... Pri podpisnem se dobi glasovir in izučen ptiček kos, ki poje pesem »Naprej zastava slave« in še več družega. (DL 12)

V tem prispevku nam je šlo predvsem za prikaz prvin takih, kakršne so same po sebi, skratka, za inventar sestavin publicističnih besedil. Tak postopek pa prav pri publicistični zvrsti še posebno kaže svojo nezadostnost: za zanesljiv odgovor o njeni samostojnosti in bistvenih lastnostih je namreč enako potreben prikaz medsebojnih razmerij prvin v besedilih in njihovih razmerij do besedila kot celote; gre za sintezo. Glede na večkrat poudarjeno bogastvo inventarja se postavljajo predvsem vprašanja v zvezi z notranjo slogovno enotnostjo publicističnih besedil, funkcionalno uporabo njihovih sestavin, njihovo hierarhijo, podrejenostjo skupni intenciji oziroma ustreznim slogovnim postopkom ter razmerjem, ki izhajajo iz oblikovanosti besedil.

²⁸ Gl. T. Korošec, *Razslojenost slovenskega besedišča*, zbornik Slovenski jezik, literatura in kultura, 84. V zvezi s pomisleki, ki se morda zbuja ob pojmu »časovne zvrsti«, naj poudarim, da ta pojav obravnavam s sinhronega stališča in da torej mislim le na prvine tistih besedil, ki nastajajo (ali se reaktualizirajo) danes, npr. maturantska »trubarščina« ali »vodnikovščina« v kuharskih receptih — reklamah za umetne juhe. Prim. še op. 1, str. 73.

РЕЗЮМЕ

И в публицистических текстах является большое число элементов жанрово-нейтральным, хотя эти тексты относительно наиболее доступны и для нейтральных элементов социальных, функциональных, переносных и временных жанров в словенском языке, т. е. для элементов, получивших особые экспрессивные эффекты благодаря своему возникновению или своему частому употреблению в типичных речевых ситуациях и контекстах.

Тексты данного корпуса написаны на словенском литературном языке, но в них имеются на всех структурных уровнях отдельные элементы разговорного языка и диалекта; на словенской территории печатаются и газеты на венецианско-словенском диалекте. — Публицистические тексты включают в себе элементы всех функциональных жанров. Разговорный язык представлен такими особенностями, какими являются неофициальность (неофициальные обозначения лиц, учреждений и пр., предназначенность содержания для семейного и дружеского кругов), необученность (невладение терминами, приблизительное употребление количественных выражений), импровизированность (фразеологии, дефектные предложения, непоследовательности и пр.) и двуязычие. Профессионально-научный язык внедряется в публицистику посредством терминологии, формулировок в виде дефиниций, бесчувственности (присутствующей и там, где идет речь о явлениях с ярко выраженным эмоциональным компонентом), абстрактной лексики, математизации, цитирования, сложных конструкций склонения и пр. Официальный язык — в нашем понимании относительно самостоятельный жанровый подраздел профессионально-научного языка — сильно проявляется в публицистических текстах посредством юридической и общественно-административной терминологией, посредством обозначений (прежде всего тех, состоящих из несколько слов) официальных общественных учреждений, органов, документов, функций и пр., далее посредством выдержек из официальных текстов, сокращений и аббревиатур, фразеологии официального языка, сустантивации речи, частого употребления страдательного залога и т. д. В публицистике встречаются и элементы поэтического языка — особенно в таких литературных жанрах, какими являются репортаж, фельетон и др.; однако в связи с публицистическими текстами нельзя говорить о художественной литературе в прямом значении слова, так как авторы слишком связаны общественными и другими практическими требованиями публицистики. К числу элементов поэтического языка в публицистических текстах я отношу цитаты из известных литературных произведений или подражания их дикции, поэтическую лексику и поэтические формы, интенсивное употребление тропов и фигур и художественной интенции сродные старания при формовке текстов или их частей. Разумеется, что публицистические тексты включают в себе и большое число публицизмов: выдержки из агентских информации, публицистическая лексика, стереотипность (клише, автоматизация, образцы), система распределения заглавий и пр. Эти элементы занимают доминантное положение и играют решающую роль в публицистических текстах. — Обнаруживаются и некоторые элементы переносных и временных жанров, однако из-за ограниченности корпуса, заключающего в себе только современные тексты, нам не удалось показать их полного выражения.

Исследование, при котором все ограничивается на описание и анализ отдельных элементов языковых жанров в конкретных текстах, вскрывает свои недостатки тем более при работе с публицистическим языком. Для более состоятельного ответа о сути и жанровой самостоятельности публицистического языка нужно еще описание соотношений элементов текста между собой и описание отношения их к отдельному тексту как структурному целому.

PRIMERJALNA SLOVANSKA METRIKA
RITMIČNI SLOVAR

0. Uvodna pojasnila

0.1. Kot ritmični slovar jezikovnega sporočila pojmujemo inventar natančno definiranih razredov naglasnih (NE) in besednih (BE) enot. Z razredi zaznamujemo posamezne dolžine NE in BE v zlogih; v okviru te definicije si prizadevamo opisati in klasificirati vse modifikacije, ki izhajajo iz naglasne zgradbe BE in NE ter enotnosti ali sestavljenosti NE.

0.2. Opis ritmičnega slovarja proznih in verznihs besedil v tej razpravi je rezultat večletnega raziskovanja temeljnih problemov slovanske primerjalne metrike:¹ v tem trenutku primerjamo lahko le rezultate analiz izbranih bolgarskih, čeških, poljskih, ruskih in slovenskih proznih in verznihs besedil iz druge polovice 19. stol., raziskovanje drugih slovanskih verzifikacij pa še ni dozorelo do stopnje, ki bi dovoljevala primerljivost rezultatov. Gradivo, ki nam primerjave omogoča, kljub temu vendarle predstavlja prozno in verzno organizacijo leposlovnih besedil, ki se uresničujejo v petih slovanskih jezikih, pripadajočih trem bistveno različnim naglasnim tipom.

0.3. Analiza ritmičnega slovarja proznih in verznihs besedil je prva etapa v raziskovanju jezikovne organizacije verznihs oblik in hkrati osnova primerjalnega opisa slovanskih verzifikacij. Posredništvo proze pri primerjanju slovanskih verzifikacij je v naših raziskavah novost: dozdajšnja primerjalna dela so neposredno sopostavljala podobne verzne organizacije, ki se uresničujejo v dveh ali več jezikih.

¹ Rezultati posameznih analiz so bili objavljeni v naslednjih razpravah: Z. Kopczyńska, L. Pszczółowska, *Z zagadnień struktury językowej polskiego sylabowca*, Pamiętnik Literacki, 1968, z. 2. — M. Červenka, K. Sgallová, *Distribuce mluvních taktů ve verše a v próze, Československé přednášky pro VI. Mezinárodní sjezd slavistů*, Praha, 1968. — Z. Kopczyńska, L. Pszczółowska, *Językowe warunki organizacji polskiego ośmiozłoskowca*, *Metryka słowiańska*, Wrocław, 1971. — M. Červenka, *Osmislabična řada ve verše a v próze*, *ibid.* — Z. Kopczyńska, L. Pszczółowska, *Słownik rytmiczny prozy polskiej a wersza polskiego*, *Semiotyka a struktura tekstu*, Wrocław, 1973. — K. Sgallová, *Podstavení monosylab v českém sylabotnickém verši*, *ibid.* — Prvo primerjalno razpravo so pod naslovom »Słowiańska metryka porównawcza — Słownik rytmiczny« objavili v drugem zvezku *Pamiętnika Literackego* 1973 M. Červenka, Z. Kopczyńska, L. Pszczółowska, K. Sgallová in A. Slavov. Obsegala je bolgarski, češki in poljski verz.

Prozo pojmuje kot splošnojezikovni temelj verza, kot jezikovno organizacijo, ki je pravila, iz katerih izhaja specifično oblikovanje verzne sporočanja, ne obvezujejo. Da bi bila primerjava ustrezna, smo izbirali pripovedno prozo na tistih mestih, ki so ritmično najmanj organizirana. Sicer tudi ta mesta zaznamuje poseben ritmični tok, toda ni besedila, ki bi bilo popolnoma brez njega.

0.4. Enote ritmičnega slovarja so dvojne: naglasne (NE) in besedne (BE). Kot NE pojmuje: a) vsako večzložno besedo v sosesčini eno-ali večzložnih naglašanih besed, b) vsako polnopomensko in naglašeno enozložnico v vsakem položaju, c) vsako naglašeno in polnopomensko besedo z enozložno (-ima, -imi) proklitiko (-ama, -ami) in/ali enklitiko (ama- -ami), d) zaporedje nepolnopomenskih enozložnic. Pod BE razumemo zaporedje črk, ki ga (glede na pravopis dobe, ki ji besedilo pripada) z obeh strani omejuje grafični presledek. Glede na to je proklitika »ne«, kadar stoji pred glagolom, samostojna BE. Ker smo za enoto dolžine obeh prvin ritmičnega slovarja izbrali zlog, nas v analizah ne obvezujejo nezložne besede.

Za zgled naj služijo naslednji kratki izseki iz analize slovenskega gradiva (s poševnimi črtami so razmejene NE):

(1) Proza: Josip Jurčič, Lepa Vida (Zvon, 1877, str. 2)

Na ónem/ hríbu/ dáleč/ pròč/ odzvàl se mu je/ továriš/ in zatégneno/ vpíjò-
ča/ sta se čédnika/ zmeníla/ da dáles/ je tréba/ préj/ domóv/ gnáti./ ker bóde/
vihár./ Óni/ prekogòrski/ pastír/ kmálu/ izgíne/ se svòjo/ čédo/ za skálami/ v
nótranjost/ síhe/ zémlje/ od mórja/ pròč./ ker je bil s poséstva/ Basnigójevega./
katéro/ je ležálo/ v rodovítni/ z drévjem/ lepó/ obrásteni/ oázi/ kráške/ zémlje./
Ovčár/ Stóklas/ pa je bil služábnik/ Samoródov./ gospodárja./ čégar/ poséstvo/
je ležálo/ práv/ na mórski/ obáli./ kómaj/ za dóber/ streljàj/ od mórja/ vzréber./
túdi/ na samóti./ Da bi ga vihár/ predáleč/ od dóma/ ne prehítel./ požéne/ Stó-
klas/ čédo/ próti júgu./ Žvížgáje/ páda/ njegòv/ dólgi/ bíč/ po kosmatínskíh/
hrbtéh/ óvnom/ in ovcám./ da se gnetóč/ in rijóč/ spusté/ v híter/ dír/ próti/
pótu./ bosopéti/ pastír/ kákor/ stréla/ šépa jim/ védno/ za petámi/ z dívjim/
kríčem/ in neusmíljenim/ bíčem./

(2) Trohejski osmerek: Simon Jenko, Slovenska zgodovina (Pesmi, 1865, str. 65—66)

- I. 1. Bídka/ žalost/ me prešíne./
2. ko se spómnim/ domovíne./
3. vsému/ svétu/ nepoznáne./
4. od níkogár/ spoštováne./

- II. 1. V zláti/ črkah/ v zgodovíni/
2. se beró/ naródo/ číni./
3. le od nášega/ ní/ glása/
4. s prejšnjega/ ne zdánj'ga/ čása./

- III. 1. Kdó/ spomínja se/ nekdánjih/
 2. v révni/ zêmlji/ pokopánih?/
 3. Tího/ bôri/ vnúk/ koráka/
 4. čez gròb/ bôrega/ očáka./
- IV. 1. In ko úra/ nam odbíje,/
 2. čfna/ zêmlja/ nas pokríje,/
 3. kdó bo še/ po nás/ poprášal,/
 4. kdó se/ z námi/ bo ponášal?/
 V. 1. Kakó/ ród/ za ródom/ gíne,
 2. to povést je/ domovíne./
 3. vsêmu/ svétu/ nepoznáne./
 4. od nikógar/ spoštóváne./

(3) Jambski osmerek: Anton Aškerc, Poslednje pismo (Balade in romance, 1890, str. 14—15)

- I. 1. Šést/ dólghih/ mésecev/ že bó,/
 2. odkàr/ odtód/ je vzél/ slovó./
- II. 1. In njêga le/ še ní/ domú,/
 2. o njèm/ ní/ písmá,/ ne glasú!/
 III. 1. O ljúbi mój,/ o žénin mój,
 2. mar véčno/ trája/ dívji/ bòj?/
 IV. 1. Na prágu/ déklica/ stojí,/
 2. po vási/ póštni/ róg/ zvení./
 V. 1. »Imáš li,/ póštar,/ kàj/ za mé?/<
 2. »Bó,/ míslim,/ písemce/ za té!/<
 VI. 1. In dróbnó/ písemce/ ji dá,/
 2. to písmo/ pècat/ čfn/ imá./
 VII. 1. In číta,/ číta/ písmo to/ —
 2. ne grè,/ kar číta,/ ji v glavó./
 VIII. 1. Kdo drúg še/ v list/ poglédaj mi,/
 2. káj/ v njèm/ stojí/ povéda/ mi./
 IX. 1. In sêstre,/ brátje/ in vsà/ vás/
 2. iz lista/ bráli/ tá/ so glás:/
 X. 1. Da króglá/ priletéla je,
 2. pa ga v srcé/ zadéla je! —
 XI. 1. In slúša/ poročílo tó/ —
 2. ne grè,/ kar slíši,/ ji v glavó!/
 XII. 1. Vsák/ dán/ na pràg/ še pohití,/
 2. ko póštni/ róg/ se oglásí./
 XIII. 1. Iz vòjske/ ní ga še/ domóv./
 2. dospél ni/ vsàj kak list/ njegóv?/
 XIV. 1. Pač préjme/ písmo/ mársikdo/
 2. za njó pa/ ní jih vèč/ za njó./

(4) Jambski enajsterec: Josip Stritar, Dunajski soneti, V (Dunajski soneti, I, 1872, str. 5)

- I. 1. Vsè/ zná/ pervák,/ umè/ in vé,/ kar hóče;/
 2. Poét/ besédne/ koreníne/ púka,/
 3. Na plésu,/ ódru/ z grácijo/ se súka,/
 4. Komedijànt/ s kotúrnom/ nam klopóče./
- II. 1. Na glávo/ položé/ roké mu/ Óče/
 2. In Pláton/ je Andréj/ in Kánt/ je Lúka;/
 3. Káj/ trúda/ tréba/ njému je/ in úka,/
 4. Ko je pervák,/ vsè/ njému/ je mogóče!/
 III. 1. Apósteljní/ možjé/ so bilí/ prôsti/
 2. Dókler jih/ svéti/ dúh/ ne predrugáči,/
 3. Potém pa/ vséga/ védeli so/ dôsti.
 IV. 1. Tí/ v glávo/ učéností/ si ne tláči;/
 2. Obílnost/podelí se ti/ modrósti,/
 3. V Ljubljáno/ pójdi/ ter se — poperváči./

(5) Preglednice

	Dolžina NE v zlogih				
	enozložne	dvozložne	trizložne	štirizložne	petzložne in daljše
1. Jurčič	6 = 6,31 %	42 = 44,21 %	25 = 26,32 %	13 = 13,69 %	9 = 9,45 %
2. Jenko	5 = 8,62 %	23 = 39,66 %	12 = 20,69 %	17 = 29,31 %	1 = 1,72 %
3. Aškerc	15 = 16,30 %	35 = 38,04 %	31 = 33,70 %	9 = 9,79 %	2 = 2,17 %
4. Stritar	6 = 10,72 %	18 = 32,14 %	20 = 35,72 %	9 = 16,07 %	3 = 4,35 %

	Dolžina BE v zlogih				
	enozložne naglašene	enozložne nenaglašene	dvozložne	trizložne	štirizložne
1. Jurčič	6 = 4,52 %	38 = 28,57 %	58 = 43,61 %	21 = 15,78 %	8 = 6,02 %
2. Jenko	9 = 11,55 %	22 = 27,50 %	26 = 32,50 %	15 = 18,75 %	8 = 10,00 %
3. Aškerc	33 = 21,68 %	59 = 39,04 %	47 = 31,13 %	10 = 6,62 %	2 = 1,32 %
4. Stritar	8 = 9,64 %	27 = 32,53 %	31 = 37,35 %	11 = 13,25 %	6 = 7,23 %

	Zgradba NE			
	Jurčič	Jenko	Aškerc	Stritar
dvozložne:				
+ —*	32 = 33,68 %	19 = 32,77 %	11 = 11,95 %	12 = 21,43 %
+ /—		1 = 1,72 %		
— +	10 = 10,53 %	1 = 1,72 %	11 = 11,95 %	4 = 7,14 %
— / +		2 = 3,45 %	13 = 14,14 %	2 = 3,57 %

* Opomba: + zaznamuje naglašene zloge, — nenaglašene, / medbesedno mejo, sest. pomeni »sestavljena NE«, dr. sest. pa »drugače sestavljena NE«.

	Jurčič	Jenko	Aškerc	Stritar
trizložne				
+ --	1 = 1,05 %	2 = 3,55 %	5 = 5,43 %	1 = 1,78 %
sest.	1 = 1,05 %	1 = 1,72 %	3 = 3,26 %	2 = 3,55 %
- + -	11 = 11,58 %	5 = 8,63 %	1 = 1,09 %	5 = 8,95 %
-/+ -	10 = 10,53 %	2 = 2,45 %	15 = 16,31 %	7 = 12,50 %
dr. sest.		1 = 1,72 %	3 = 3,26 %	2 = 3,57 %
-- +				1 = 1,78 %
-/- +	2 = 2,11 %	1 = 1,72 %	3 = 3,26 %	2 = 3,57 %
dr. sest.			1 = 1,09 %	
štirizložne:				
+ ----				1 = 1,78 %
sest.				1 = 1,78 %
- + ---	1 = 1,05 %			
-/+ ---	1 = 1,05 %			
dr. sest.		1 = 1,72 %	6 = 6,53 %	
-- + -	5 = 5,27 %	8 = 13,79 %		2 = 2,57 %
-/- + -	5 = 5,27 %	6 = 10,35 %		2 = 2,57 %
dr. sest.		2 = 3,45 %		1 = 1,78 %
--- +			2 = 2,17 %	1 = 1,78 %
-/- -- +			1 = 1,09 %	
dr. sest.	1 = 1,05 %			1 = 1,78 %

Zgradbe BE

	Jurčič	Jenko	Aškerc	Stritar
dvozložne:				
+ -	43 = 32,33 %	23 = 28,75 %	29 = 19,21 %	22 = 26,51 %
- +	15 = 11,28 %	3 = 3,75 %	18 = 11,92 %	9 = 10,84 %
trizložne				
+ --	3 = 2,25 %	3 = 3,75 %	5 = 3,31 %	2 = 2,41 %
- + -	18 = 13,53 %	12 = 15,00 %	3 = 1,99 %	7 = 8,43 %
-- +			2 = 1,32 %	2 = 2,41 %
štirizložne:				
+ ----				
- + ---	2 = 1,51 %			1 = 1,20 %
-- + -	6 = 4,51 %	8 = 10,00 %	2 = 1,32 %	4 = 4,83 %
--- +				1 = 1,20 %

0.5. Ugotavljanje in klasifikacija ritmičnih enot sta za verz in prozo enaka in sta popolnoma neodvisna od metričnega vzorca in ritmičnega toka verznihi besedil.

0.6. Analizirali smo prozna in verzna besedila iz druge polovice 19. stoletja. To obdobje smo izbrali, ker nam omogoča primerjavo vseh slovanskih verzifikacij in ker v vseh slovanskih literaturah tega časa prevladuje regularni verz, ki je za začetne primerjave najbolj primeren.

Preanalizirani odlomki proze so izbrani iz najpomembnejših pripovednih del največjih ustvarjalcev te dobe, pri izboru verzniških oblik in tipov pa sta nas usmerjali: njihova funkcija v nacionalnem pesništvu in možnost primerjanja z realizacijami v drugih slovanskih literaturah.

0.7. V prvem delu želimo predstaviti razmerje med ritmičnima slovarjema proze in verzniških oblik v okviru nacionalnih literatur, v drugem pa primerjati ugotovljena razmerja v vseh literaturah med seboj.

1. Bolgarski verz

1.1. Gradivo

1.1.1. Verzne oblike: silabična osmerca (5 + 3) in (4 + 4), ki nastopata tudi v ljudski poeziji, ter trohejski in jambski osmerek. Po tisoč verzov vsake oblike.

1.1.2. Proza: a) in continuo: 4000 besed iz leposlovnega opusa Karavelova; b) nedeljeni osemzložni segmenti ter osemzložni segmenti tipov (5 + 3) in (4 + 4); po tisoč primerov vsake oblike.

1.2. Ritmični slovar proze

1.2.1. NE

Tabela 1
Pogostnost NE v bolgarskem verzju in prozi

	enozl.	dvozl.	trizl.	štirizl.	petzl.	daljše	Poprečna dolžina v zlogih
proza in continuo	7,8	29,3	31,8	18,1	9,01	4,0	3,05
osemzložni segmenti	5,5	32,1	32,1	19,7	8,6	2,3	2,99
tipa (5 + 3)	12,3	27,8	40,9	10,5	8,4	0,1	2,75
osemzložni segmenti							
tipa (4 + 4)	8,8	32,2	18,0	33,7	6,0	1,2	2,98
trohejski osmerek	15,9	38,4	23,8	19,4	4,2	0,3	2,63
jambski osmerek	15,3	34,9	32,8	10,0	5,7	1,3	2,60
osemerek (5 + 3)	9,6	31,1	51,5	4,6	3,0	0,2	2,61
osemerek (4 + 4)	6,7	45,2	9,4	37,2	1,2	0,3	2,82

V prozi in continuo so najbolj pogostne dvo- in trizložne NE (skupaj jih je okoli 60 %), sledijo jim štirizložne (18 %), opazno nižji pa je delež petzložnih (9 %) in enozložnih (8 %); šestzložne in daljše so zelo redke (skupaj približno 4 %).

Primerjava pogostnosti posameznih NE v prozi in continuo in v vseh treh tipih osemzložnih segmentov: prozi in continuo se najbolj približujejo nedeljeni osemzložni segmenti; segmenti (5 + 3) in (4 + 4) se glede na ritmični slovar NE opazno razlikujejo od proze in continuo in med seboj. V segmentih (5 + 3) opazno raste pogostnost trizložnih NE, delež štirizložnih pa pada; v segmentih (4 + 4) je mnogo več štirizložnih NE kot v nesegmentirani prozi in segmentih (5 + 3) in mnogo manj trizložnih. Te razlike izhajajo neposredno iz notranje organizacije segmenta: v tipu (5 + 3) po pričakovanju prevladujejo trizložne NE, v tipu (4 + 4) štirizložne.

1.2.2. BE

Tabela 2
Pogostnost BE v bolgarskem verzu in prozi

	enozl.	dvozl.	trizl.	štirizl.	petzl.	daljše	Poprečna dolžina v zlogih
proza in continuo	38,5	29,0	22,8	7,5	2,0	0,8	2,10
osemzložni segmenti	36,0	28,5	22,4	9,6	3,1	0,4	2,16
osemzložni segmenti (5 + 3)	42,5	28,4	24,5	2,4	2,6	—	1,95
osemzložni segmenti (4 + 4)	44,2	27,5	17,0	11,5	—	—	1,96
trohejski osmerek	40,0	34,4	19,5	5,8	0,2	—	2,04
jamski osmerek	41,9	36,3	17,2	3,6	0,8	—	1,85
osemerek (5 + 3)	34,7	37,5	27,1	0,6	0,1	—	1,94
osemerek (4 + 4)	41,0	33,6	19,1	6,5	—	—	1,91

Glavnino v vseh štirih tipih proze predstavljajo eno-, dvo- in trizložne BE (skupaj jih je okoli 90 %), majhen je delež štirizložnih, medtem ko so daljše le obrobne.

Porazdeljenost BE ne ločuje obravnavanih tipov proze tako ostro kot porazdeljenost NE; najpomembnejše razlike so pri štirizložnicah: raz-

meroma pogoste so v segmentih (4 + 4), zelo redke pa v segmentih (3 + 5).

1.2.3. Zgradba slovarskih enot

Tabela 3
Zgradba NE

OBLIKE	Dvozložne NE							
	V PROZI				V VERZU			
	in-continuo	osem-zložni	segmenti (5+3) (4+4)		osmerek trohej-jamb-ski		(5+3)	(4+4)
+-	17,5	17,6	12,8	15,8	27,5	14,1	20,7	29,7
+/-	0,4	0,5	0,4	0,7	0,6	0,6	1,0	0,5
-+	8,6	10,4	10,2	11,6	7,5	14,4	7,2	12,0
-/+	3,0	3,6	4,4	4,2	2,8	5,8	2,2	3,2

OBLIKE	Trizložne NE							
	V PROZI				V VERZU			
	in-continuo	osem-zložni	segmenti (5+3) (4+4)		osmerek trohej-jamb-ski		(5+3)	(4+4)
+-	7,8	8,8	6,9	3,5	3,0	3,1	5,8	0,9
sestavljene	0,4	0,5	1,8	0,6	0,9	0,8	3,6	0,4
-+-	10,2	11,0	11,1	4,5	12,1	7,8	20,5	3,0
-/+	8,1	7,1	12,5	4,8	3,6	7,5	15,3	3,1
drugače sestavljene	0,8	0,9	1,4	0,9	1,4	1,5	2,2	—
---+	1,4	2,1	1,3	1,0	0,9	6,9	0,9	0,7
sestavljene	3,2	1,7	5,9	2,6	1,9	5,2	3,2	1,3

OBLIKE	Štirizložne NE							
	V PROZI				V VERZU			
	in-continuo	osem-zložni	segmenti (5+3) (4+4)		osmerek trohej-jamb-ski		(5+3)	(4+4)
+-	1,1	1,2	0,5	1,8	0,6	0,1	—	0,8
sestavljene	0,5	0,6	—	0,9	0,4	0,1	—	2,9
-+-	3,0	4,7	0,9	5,7	0,4	2,2	—	4,1
sestavljene	3,2	3,5	2,3	6,9	1,0	2,9	0,5	8,4
---+	2,1	3,7	0,4	6,1	4,9	0,5	0,1	3,5
-/-	4,1	2,6	3,6	5,7	6,7	0,8	2,6	9,1
drugače sestavljene	2,5	1,8	2,1	4,5	5,2	0,2	1,0	5,6
----+	0,1	—	—	0,2	—	0,5	—	0,1
sestavljene	1,5	1,6	0,9	1,9	0,2	2,7	0,4	2,7

OBLIKE	Petzložne NE							
	V PROZI				V VERZU			
	in con- tinuo	osem- zložni	segmenti (5+3) (4+4)		osmerek trohej- jamb- ski ski		(5+3)	(4+4)
+ - - - -	—	0,2	—	—	—	—	—	—
sestavljene	—	0,2	0,1	0,2	0,2	—	—	—
- + - - -	0,5	0,2	0,4	—	—	0,5	—	—
sestavljene	0,8	0,9	1,0	0,7	—	1,1	—	—
- - + - -	1,0	2,4	0,4	—	0,5	—	—	0,1
sestavljene	2,5	1,6	1,6	2,1	1,9	0,6	0,1	0,5
- - - + -	0,3	0,5	—	—	—	0,1	0,2	—
sestavljene	3,4	2,1	3,8	2,3	1,8	2,5	2,5	0,4
- - - - +	—	0,1	—	—	—	—	—	—
sestavljene	0,5	0,4	1,1	0,7	—	1,3	0,2	0,2

V bolgarskem jeziku diferencira premični naglas slovanske enote iste dolžine. Diferenciacijo in razvrstitev posameznih oblik ponazarja tabela 3.

O zgradbi NE ne odločajo le naglasne zakonitosti jezikovnega sistema, temveč tudi možnost, da jih sestavljajo enote nižje vrste, tj. besede. V tem smislu prikazuje tabela dva glavna tipa NE iste dolžine in iste naglasne zgradbe: enotne in sestavljene. Na tem mestu se zdi potrebno zapisati pravilo, ki potrjuje pričakovanje: daljša ko je NE, večja je možnost, da je sestavljena.

1.5. Ritmični slovar verzni oblik v primerjavi z ritmičnim slovarjem proze.

1.5.1. Trohejski osmerek. V trohejskem osmercu so najbolj pogostne dvo-zložne NE. Sledijo jim tri-, štiri- in enozložne. V primerjavi z nesegmentirano prozo in nedeljenimi osemzložnimi segmenti raste število eno- in dvo-zložnih NE, manjša pa se delež trizložnih. BE so si v podobnem razmerju kot v prozi: nekoliko večji je delež dvo-zložnih, občutno manj pa je trizložnih.

1.5.2. Jamski osmerek. V njem prevladujejo dvo- in trizložne NE; enozložnih je dvakrat toliko kot v prozi in continuo in skoraj trikrat več kot v nedeljenih osemzložnih segmentih. V primerjavi s prozo vseh štirih tipov opazno pada pogostnost štirizložnih NE. Najbolj pogostne so v jamskem osmercu eno- in dvo-zložne BE. Dvo-zložnih je nekoliko več kot v prozi, daljših pa mnogo manj.

1.3.3. Silabični osmerek (5+3). Za ta verz je značilen visok odstotek trizložnih NE: zajemajo več kot polovico vsega taktovnega gradiva in opazno ločujejo ta tip osmerca od nesegmentirane proze, medtem ko ga nedeljenim osemzložnim proznim segmentom celo približujejo. Štirizložne NE so zelo redke, popolnoma sporadične pa so štirizložne BE; več kot v nesegmentirani prozi je dvozložnih BE, nekoliko bolj številne so tudi trizložne.

1.3.4. Silabični osmerek (4+4). V tem tipu silabičnega osmerca prevladujejo dvo- in štirizložne NE (skupaj jih je okoli 50 %); NE drugih razredov so zelo redke. Torej se pogostnost vseh razredov NE — razen enozložnih — v osmercu (4+4) opazno loči od njihove razporeditve ne le v nesegmentirani prozi, temveč tudi v proznih segmentih istega tipa. V pogostnosti posameznih razredov BE med prozo in obravnavanim osmercem pa ni večjih razlik.

1.3.5. Sklep. Razvrstitev NE opazneje ločuje prozno in verzno organizacijo bolgarskih besedil kot porazdeljenost BE. Prozi se v tem smislu približujeta silabotonični obliki osmerca znatno bolj kot dvodelna silabična verza iste dolžine.

Na splošno lahko trdimo, da so v verzu krajše ritmične sestavine (NE in BE) bolj pogoste kot v prozi. Tabeli 1 in 2 prikazujeta tudi povprečno dolžino NE in BE v vseh štirih proznih in verzni oblikah, in trditev, ki smo jo zapisali, tudi potrjujeta.

2. Češki verz

2.1. Gradivo

2.1.1. Verzne oblike trohejski in jambski osmerek ter jambski enajsterec in trinajsterec iz pesemskih besedil druge polovice 19. stol. Vsako obliko predstavlja poezija štirih avtorjev (samo jambski trinajsterec trije). Vsak avtor je zastopan s 500 verzmi (samo Vrchlický s 1000 jambskimi osmerci; izbor jambskega trinajsterca je skromnejši: po 300 verzov iz del vsakega poeta).

2.1.2. Proza: a) 15 147 NE in 26 773 BE nesegmentirane proze iz del štirih avtorjev, b) 1000 osemzložnih proznih segmentov v treh oblikah: naglasno neorganizirani (320), trohejski (356) in jambski (324).

2.2. Ritmični slovar proze

2.2.1. NE

Tabela 4

Pogostnost NE v češkem verzu in prozi

	Absolutno število NE	s predtaktom	NE (v odstotkih)				
			enozl.	dvozl.	trizl.	štirizl.	daljše
proza in continuo osemzložni	15 147	5,2	4,2	39,3	30,9	15,2	5,2
segm. ritmično							
neorganiz. trohejski		9,02	6,27	43,36	26,74	11,76	2,98
jambski trohejski		2,33	3,39	63,95	2,20	26,62	1,55
jambski trohejski osmerec		12,09	8,20	26,97	43,69	1,61	7,44
Neruda	1 675	1,9	2,4	75,8	2,1	17,5	0,5
Heyduk	1 687	2,8	2,0	77,3	1,4	16,5	0,1
Sládek	1 718	2,9	3,3	75,9	2,5	15,5	—
Vrchlický	3 292	2,3	2,8	72,0	2,3	20,5	—
jambski osmerec							
Hálek	1 496	25,1	10,7	27,5	33,4	2,7	0,6
Krásnohorská	1 644	24,6	22,0	30,2	18,7	4,3	0,2
Sládek	1 638	26,3	19,8	30,6	21,9	0,9	0,5
Vrchlický	1 665	23,9	20,1	32,7	20,9	2,0	0,4
jambski enajsterec							
Pfleger	2 089	22,5	4,8	53,1	5,2	14,2	0,1
Šolc	2 104	16,0	2,6	58,0	8,3	14,6	0,6
Čech	2 156	16,0	3,9	53,6	9,1	13,2	0,1
Vrchlický	2 231	16,9	8,7	56,9	5,5	11,7	0,4
jambski trinajsterec (7+6)							
Vrchlický	1 823	21,1	8,6	41,1	17,7	11,2	0,3
Karásek	1 649	24,8	7,9	37,1	14,9	14,7	0,5
Březina	1 869	16,2	9,7	47,8	14,6	11,7	—

V češki nesegmentirani prozi so najbolj pogoste dvo- in trizložne NE (skupaj ok. 70 % pregledanega taktovnega gradiva), slede jim štirizložne (15 %); enozložne, petzložne in daljše NE so zelo redke (skupaj jih ni več kot 10 %). Statistični podatki potrjujejo teoretično predvidevanje: pogostnost enozložnih (6,3 %) in dvozložnih (43 %) NE je v osemzložnih proznih segmentih večja kot v prozi in continuo, štirizložnih in daljših pa manjša.

2.2.2. BE

Tabela 5

Pogostnost BE v češkem verzu in prozi

	Absolutno število BE	BE (v odstotkih)			daljše
		enozl.	dvozl.	trizl.	
proza in continuo	26 773	35,3	34,9	20,2	9,6
osemzložni segmenti					
ritmično neorganizirani		41,79	35,03	16,54	6,64
trohejski		39,57	41,18	8,75	10,49
jamski		41,43	28,79	23,84	5,94
trohejski osmerek					
Neruda	2 177	36,1	51,0	6,3	6,6
Heyduk	2 132	31,9	55,4	6,3	6,5
Sládek	2 260	38,4	51,5	4,8	5,3
Vrchlický	4 053	28,0	55,2	8,0	8,8
jamski osmerek					
Hálek	2 264	48,2	29,0	20,9	1,9
Krásnohorská	2 325	49,4	31,8	16,4	2,4
Sládek	2 468	54,6	31,0	13,2	1,2
Vrchlický	2 434	51,5	34,1	12,9	1,5
jamski enajsterek					
Pfleger	2 966	37,9	46,6	7,9	7,6
Šolc	2 865	32,6	49,9	10,3	7,2
Čech	2 933	34,6	48,3	12,1	5,0
Vrchlický	3 101	39,7	48,0	7,5	4,8
jamski trinajsterek (7+6)					
Vrchlický	2 623	41,3	41,8	13,8	3,1
Karásek	2 643	39,5	41,4	14,6	4,5
Březina	2 593	38,4	46,1	12,1	3,4

V prozi vseh tipov opazno prevladujejo eno-, dvo- in trizložne BE (skupaj jih je okoli 90 %). Pogostnost enozložnic se bistveno ne loči od pogostnosti dvožložnic (obojih je po približno 35 % celotnega besednega gradiva), trizložnih BE je opazno manj (le okoli 20 %), medtem ko štirižložne in daljše že sodijo v redko ritmično besedje (skupaj jih je okoli 10 %). Razmerje med deleži posameznih razredov BE v prozi in continuo in proznih segmentih se od razmerja v porazdeljenosti posameznih razredov NE v obeh tipih proze bistveno ne loči.

2.2.3. Zgradba NE. Zaradi inicialnega naglaševanja v češkem jeziku je ogromna večina NE naglašena na prvem zlogu; na drugem zlogu je naglas le pri proklitično sestavljenih NE. Ker je njihova pogostnost zelo nizka, jih navajamo skupaj. Najbolj pogoste so tako sestavljene enote

tipa 1/2 (okoli 2,5 % vsega taktovnega gradiva), sledijo tipi 1/3; tipi 1/4 so zelo redki. NE iz dveh ali več besed so v češki prozi praviloma manj pogostne kot nesestavljene.

2.3. Ritmični slovar verzni oblik v primerjavi z ritmičnim slovarjem proze

2.3.1. Trohejski osmerek. V češkem trohejskem osmercu so najbolj pogostne dvo-zložne NE (okoli 75 %, tj. za 35 % več kot v prozi); večja pogostnost štirizložnih NE je opazno neenaka. Delež preostalih razredov NE je v češkem trohejskem osmercu znatno manjši kot v prozi, posebno trizložnih (samo okoli 2 % celotnega taktovnega gradiva). Razlike v pogostnosti BE so — če primerjamo trohejski osmerek z nesegmentirano prozo — manj izrazite: razmeroma konstantna je pogostnost enozložnih BE (z izjemo Vrchlickega), opazno manj je trizložnih, narašča pa delež dvo-zložnih (50 % v trohejskem osmercu, 35 % v nesegmentirani prozi).

2.3.2. Jamski osmerek. Najbolj pogostni NE (dvo- in trizložna) se v jamskem osmercu pojavljata bolj poredkoma (okoli 20+30 %, v prozi skupaj 70 %); zmanjševanje uravnava večja pogostnost NE s predtaktom (okoli 25 %), izmed katerih so najbolj pogostni tipi 1/2. V primerjavi s prozo je v jamskem osmercu opazno manj štirizložnih NE (češki jamski osmerek kaže izrazito težnjo k segmentiranju [5+3]). Pri oblikovanju ritmičnega toka v jamskem osmercu so največjega pomena enozložne NE; najpogosteje nastopajo v izglasju verza in izrazito ločujejo posamezne avtorje med seboj. Pogostnosti eno- in trizložnih NE sta v jamskem osmercu v komplementarnem razmerju: bolj ko so pogostne trizložne NE, manj je enozložnih in obratno. V jamskem osmercu je znatno več enozložnih BE (50 %) kot v prozi, daljših je manj, posebno štirizložnih in daljših. Enozložnice so potrebne pri realizaciji metričnega vzorca tako v vzglasnem kot v izglasnem delu verza.

2.3.3. Jamski enajsterec. Tudi v tej verzni obliki je zaradi jamskega začetka pogostnost NE s predtaktom opazno večja (16 % v povprečju, pri Pflęgru celo 22,5 %) kot v prozi; podobno kot v jamskem osmercu jih je največ tipa 1/2, toda podobno kot v trohejskem osmercu je tu v primerjavi s prozo več dvo-zložnih NE (ok. 55 %) in maj trizložnih (5 do 10 %); v obeh primerih je pogostnost odvisna od paroksitoničnega verzne-ega konca: neparnozložne NE se v češkem jeziku le s težavo uvrščajo v verzno vrstico s takim koncem, medtem ko je potreba po parnozložnih besedah v verzih tega tipa nedvomna. (Glede na to nas čudi, da se — v primerjavi s prozo — manjša pogostnost štirizložnih NE, toda razlaga

tega pojava sega preko problematike ritmičnega slovarja.) Razlike v razvrstitvi BE v prozi in jambskem enajstercu so podobno motivirane, toda manj izrazite: trizložne BE so manj pogostne, toda v primerjavi s pogostnostjo NE je ta razlika za polovico manjša.

2.3.4. Jambski trinajsterec. Struktura jambskega trinajsterca je preveč zapletena, da bi jo mogli opisati samo na osnovi statističnih podatkov (in še to ob skromnem gradivu, ki nam je na voljo). Na splošno lahko rečemo, da se ritmični slovar tega verza približuje ritmičnemu slovarju proze mnogo bolj kot ritmični slovarji ostalih treh verzni oblik, čeprav gre za ekskluziven verz in — kar zadeva zgradbo — za najtežjo obliko češkega regularnega verza. Manj kot v prozi je v njem trizložnih NE, toda razlika je manjša kot v ostalih verzni tipih s paroksitonično klavzulo: trizložne NE se v jambskem trinajstercu lahko pojavljajo tako pred cezuro kot po nji, zelo pogosto jih srečujemo v začetku verza, ker besedil, ki na njih temelji naša analiza, ne obvezuje zahteva po dosledni realizaciji čisto jambskega verznega začetka. To potrjuje tudi sprememba v pogostnosti NE s predtaktom. Razvrstitev BE v jambskem trinajstercu se od stanja v prozi ne razlikuje bolj kot v drugih jambskih verzih. Zaradi oksitonične cezure je število dvozložnih BE v primerjavi s prozo manjše, enozložnih pa večje; manjši je tudi delež štirizložnih besed.

2.3.5. Sklep. Hierarhijo izbranih verzni oblik — z izjemo jambskega trinajsterca (7+6) — lahko glede na razmerje med njihovimi ritmičnimi slovarji in ritmičnim slovarjem proze izrazimo s kvantitativnimi kategorijami. Prozi se v tem smislu najbolj približuje — tako v razvrstitvi NE kot BE — jambski enajsterec, sledi mu jambski osmerek, popolnoma drugače kot proza pa je organiziran trohejski osmerek. Povprečna dolžina sestavin ritmičnega slovarja (NE in BE) je v češkem verzu praviloma krajša kot v prozi. V prozi je povprečna dolžina NE 2,80 zloga, BE 2,05 zloga. Ustrezna povprečka sta: v jambskem osmercu 2,41 in 1,68, v trohejskem pa 2,46 in 1,97.

3. Poljski verz

3.1. Gradivo

3.1.1. Verzne oblike: trohejski in trinaglasni osmerek, silabični (5+6) in brezcezurni jambski enajsterec ter silabični trinajsterec (7+6). Količinski obseg enot ritmičnega slovarja v naštetih verzni oblikah je naslednji:

	NE	BE
1. trohejski osmerek	975	1286
2. trinaglasni osmerek	890	1275
3. silabični enajsterek (5+6):		
prvo polstišje	1000	1383
drugo polstišje	1006	1479
4. silabični trinajsterek (7+6):		
prvo polstišje	1332	1834
drugo polstišje	1099	1439
5. jamski enajsterek	4178	6124

3.1.2. Proza: a) in continuo: 32 odlomkov po 300 NE iz del 15 avtorjev, skupaj 9600 NE, ki vsebujejo 12 707 BE; b) segmenti proze, ki po dolžini ustrezajo polstišjem daljših silabičnih verzniških oblik: sedemzložni (1309 NE in 1714 BE), šestzložni (2160 NE in 2708 BE) in petzložni (981 NE in 1244 BE). Prvemu polstišju sestavljenega verza ustrezajo prozni segmenti, ki so sintaktično omejeni z leve strani, drugemu z desne.

3.2. Ritmični slovar proze

3.2.1. NE

Tabela 6

Pogostnost NE in BE v poljski prozi

sestavine ritmičnega slovarja	proza in continuo	prozni segmenti		
		sedemzl.	šestzl.	petzl.
NE				
enozložne	4,87	6,48	3,75	6,65
dvozložne	36,15	43,12	36,52	46,65
od tega: + —	33,25	41,75	35,36	44,20
+/-	1,53	0,68	0,58	1,53
-/+	1,37	0,68	0,58	0,92
trizložne	34,05	31,95	40,60	38,41
od tega: — + —	21,91	20,42	26,83	23,01
-/+ —	9,91	8,02	12,20	8,89
drugače sestavljene	2,23	3,51	1,57	5,51
štirizložne	17,05	13,58	17,55	1,86
od tega: — — + —	8,35	7,28	9,67	1,33
-/- + —	5,23	2,32	5,88	0,22
drugače sestavljene	3,47	3,98	2,00	0,31
BE				
enozložne	30,99	29,98	24,48	29,25
od tega: +	6,19	5,87	4,17	7,18
—	24,80	24,11	20,31	22,05

sestavine ritmičnega slovarja	proza in continuo	prozni segmenti		
		sedemzl.	šestzl.	petzl.
dvozložne	35,57	42,02	36,69	47,40
trizložne	21,95	19,21	27,25	20,02
štirizložne	9,07	6,82	8,04	3,28

V vseh tipih poljske proze prevladujejo dvo- in trizložne NE (več kot 70 % v nesegmentirani, nekoliko več kot 75 % v izbranih segmentih). Dvozložnih NE je v pet- in sedemzložnih segmentih več kot v prozi in continuo, v pet- in šestzložnih segmentih pa je večji tudi delež trizložnih NE. Sledijo štirizložne NE: v nesegmentirani prozi in šestzložnih segmentih jim pripada približno 17 % vsega taktovnega gradiva, opazno manj jih je v sedemzložnih segmentih, v petzložnih pa so zelo redke. V redko ritmično taktovje sodijo enozložne ter petzložne in daljše NE (slednjim pripada v nesegmentirani prozi okoli 8 % taktovnega gradiva, v izbranih segmentih pa je odstotek precej manjši). Razlike v razvrstitvi enozložnih NE v nesegmentirani prozi in izbranih segmentih so neznatne, opazne pa postanejo, če primerjamo prozne segmente med seboj: enozložne NE opazno ločujejo šestzložne segmente od pet- in sedemzložnih. Delež petzložnih NE je najmanjši v šestzložnih segmentih.

3.2.2. BE

Najbolj pogostne so eno- in dvozložne BE (v nesegmentirani prozi skupaj 66,36 %): delež enozložnic, med katerimi prevladujejo nenaglašene (skoraj štirikrat več jih je kot naglašenih), je večji, posebno v izbranih segmentih (od 39,69 do 47,60 %), dvozložnice pa opazno ločujejo prozne segmente od proze in continuo in med seboj. Sledijo trizložne BE, teh je v šestzložnih prozih segmentih opazno več kot v nesegmentirani prozi in drugih segmentih. Štirizložne besede so manj pogoste.

Iz povedanega sledi, da se prozni segmenti pomenljivo razlikujejo od nesegmentirane proze. Ker so razmeroma kratki, prevladujejo v njih krajše sestavine ritmičnega slovarja kot v nesegmentirani prozi. Čeprav obvezuje v poljščini tako BE kot NE paroksitonični naglas, se prav glede na naglasno zgradbo enot oba slovarja močno razlikujeta: neparaksitonične večzložne NE so mnogo bolj pogostne (11,47) kot BE, ki so zgolj sporadične (manj kot 1 % vsega ritmičnega besedja).

3.3. Ritmični slovar verzni oblik v primerjavi z ritmičnim slovarjem proze

3.3.1. Trohejski osmerek

Tabela 7

Pogostnost NE in BE v poljskem trohejskem in trinaglasnem osmercu

sestavine ritmičnega slovarja	proza in continuo	o s m e r e c	
		trohejski	trinaglasni
NE			
enozložne	4,87	6,90	4,09
dvozložne	36,15	59,56	31,26
od tega: + —	33,25	53,60	25,97
+ / —	1,53	3,55	2,37
— / +	1,37	2,61	2,92
trizložne	34,05	10,24	58,70
od tega: — + —	21,91	6,28	30,85
— / + —	9,91	2,81	23,81
drugače sestavljene	2,23	1,15	4,04
štirizložne	17,05	22,90	2,92
od tega: — — + —	8,35	5,45	0,67
— / — + —	5,23	11,60	1,24
drugače sestavljene	3,47	5,85	1,01
petzložne in daljše	7,88	0,41	3,05
BE			
enozložne	50,99	36,35	37,55
od tega: +	6,19	9,85	7,64
—	24,80	26,52	29,91
dvozložne	35,37	46,74	37,30
trizložne	21,95	12,75	24,20
štirizložne	9,07	4,18	0,87
petzložne in daljše	2,62	—	0,08

V trohejskem osmercu so najbolj pogostne dvozložne NE (skoraj 60%), sledijo jim štirizložne (22,9%). V primerjavi s prozo sta odstotka zelo visoka, zlasti delež dvozložnih NE. Trizložnih NE je v trohejskem osmercu trikrat manj kot v neseegmentirani prozi. V razvrstitvi BE so razlike med trohejskim osmercem in neseegmentirano prozo opazno manjše, le trizložnic je v trohejskem verzu skoraj dvakrat manj kot v prozi (12,75% : 21,95%); štirizložnice so v obeh tipih jezikovne organizacije zelo redke: slovar NE je v tej točki drugače orientiran kot slovar BE. Enozložnice, predvsem naglašene, so v trohejskem osmercu mnogo bolj pogostne kot v neseegmentirani prozi.

3.3.2. Trinaglasni osmerek. V trinaglasnem poljskem osmercu prevladujejo — v nasprotju s trohejskim — trizložne NE (58,7%) in ga zelo opazno ločujejo od neseegmentirane proze. Drugo razločevalno znamenje pa je mnogo manjši delež štirizložnih NE, Kar zadeva razvrstitev BE,

se trinaglasni osmerek razlikuje od proze zaradi visokega deleža enozložnic, predvsem nenaglašanih.

3.3.3. Silabični enajsterec (5 + 6) in silabični trinajsterec (7 + 6)

Tabela 8

Pogostnost NE in BE v poljskem silabičnem enajstercu (5+6)

sestavine ritmičnega slovarja	proza in continuo	prozni segmenti		silabični trinajsterec	
		petztl.	šestzl.	prvo polst.	drugo polst.
NE					
enozložne	4,87	6,63	3,75	7,20	4,27
dvozložne	36,15	46,65	36,52	46,10	38,05
od tega: + -	33,25	44,20	35,36	39,10	33,70
+/-	1,53	1,53	0,58	2,60	1,45
-/+	1,37	0,92	0,58	4,40	2,90
trizložne	34,05	38,41	40,60	29,20	41,68
od tega: - + -	21,91	23,01	26,83	17,40	23,70
-/+ -	9,91	9,89	12,20	7,90	16,36
drugače sestav.	2,23	5,51	1,57	3,90	1,62
štirizložne	17,05	1,86	17,55	3,50	15,18
od tega: - - + -	8,35	1,33	9,67	1,60	7,16
-/- + -	5,23	0,22	5,88	0,80	5,27
drugače sestav.	3,47	0,31	2,00	1,10	2,75
petzložne in daljše	7,88	6,32	1,57	4,00	0,82
BE					
enozložne	30,99	29,23	24,48	39,09	32,69
od tega: +	6,19	7,18	4,17	11,45	6,89
-	24,80	22,05	20,31	27,64	25,80
dvozložne	35,37	47,40	39,69	43,65	39,03
trizložne	21,95	20,02	27,25	14,30	22,21
štirizložne	9,07	3,28	8,04	2,53	5,62
petzložne in daljše	2,62	0,64	0,63	0,43	0,45

Tabela 9

Pogostnost NE in BE v poljskem silabičnem trinajstercu (7+6)

sestavine ritmičnega slovarja	proza in continuo	prozni segmenti		silabični trinajsterec	
		sedemztl.	šestzl.	prvo polst.	drugo polst.
NE					
enozložne	4,87	6,48	3,75	5,79	3,73
dvozložne	36,15	43,12	36,52	44,67	36,22
od tega: + -	33,25	41,75	35,36	39,72	33,67
+/-	1,53	0,68	0,58	2,02	1,00
-/+	1,37	0,68	0,58	2,93	1,55

sestavine ritmičnega slovarja	proza in continuo	prozni segmenti		silabični trinajsterec	
		sedemzl.	šestzl.	prvo polst.	drugo polst.
trizložne	34,05	31,95	40,60	33,62	43,95
od tega: — + —	21,91	20,42	26,83	18,02	29,21
—/+ —	9,91	8,02	12,20	13,14	13,38
drugače sestav.	2,23	3,51	1,57	2,46	1,36
štirizložne	17,05	13,58	17,55	12,83	15,38
od tega: — — + —	8,35	7,28	9,67	2,53	3,46
—/— + —	5,23	2,32	5,88	5,55	6,46
drugače sestav.	3,47	3,98	2,00	3,75	3,46
petzložne in daljše	7,88	4,81	1,57	3,09	0,72
BE					
enzložne	30,99	29,98	24,48	36,05	29,12
od tega: +	6,19	5,87	4,17	8,72	5,56
—	24,80	24,11	20,31	27,33	23,56
dvozložne	35,37	42,02	39,69	41,71	37,87
trizložne	21,95	19,21	27,75	18,21	28,29
štirizložne	9,07	6,82	8,04	3,49	4,44
petzložne in daljše	2,62	1,96	0,63	0,54	0,28

Polstišji obeh daljših silabičnih verzni oblik se glede na ritmični slovar opazno razlikujeta med seboj, opazne pa so tudi razlike med njunima ritmičnima slovarjema in ritmičnim slovarjem proze. Glede na razvrstitev NE se od nesegmentirane proze najbolj razlikuje petzložno prvo polstišje silabičnega enajsterca: dvozložnih NE je v njem znatno več, štirizložnih pa opazno manj kot v prozi. Nekoliko manjše, toda prav tako motivirane, so razlike med sedemzložnim prvim polstišjem silabičnega trinajsterca in prozo in continuo. Prvi polstišji obeh verzni oblik se od pet- in sedemzložnih proznih segmentov ne razlikujeta dosti.

Enako dolgo drugo polstišje obeh oblik se razlikuje od proze po visokem deležu trizložnih NE, ki se dokaj približuje stanju v šestzložnih proznih segmentih.

Podobne težnje opazamo tudi v razvrstitvi BE, ki je v prvih polstišjih obeh oblik izrazito drugačna kot v nesegmentirani prozi: pogostnost eno- in dvozložnih BE je večja, tri- in štirizložnih manjša. Med polstišji ter pet- in sedemzložnimi proznimi segmenti so razlike mnogo manjše: v polstišjih je več enozložnih, v proznih segmentih pa štirizložnih BE.

Razvrstitev BE približuje drugo polstišje obeh oblik prozi: manj kot v obeh primerljivih tipih proze je v njem štirizložnih BE, petzložne so manj pogostne kot v nesegmentirani prozi, več kot v šestzložnih proznih segmentih je enozložnih BE.

3.3.4. Jambski enajsterec

Tabela 10

Pogostnost NE in BE v poljskem jambsem enajstercu

sestavine ritmičnega slovarja	proza in continuo	jambski enajsterec
NE		
enozložne	4,87	11,90
dvozložne	36,15	36,28
od tega: + —	33,25	30,28
+/-	1,53	2,80
-/+	1,37	3,10
trizložne	34,05	33,03
od tega: — + —	21,91	18,20
-/+ —	9,91	10,80
drugače sestavljeno	2,23	4,03
štirizložne	17,05	14,57
od tega: — — + —	8,35	1,60
-/- + —	5,23	8,88
drugače sestavljeno	3,47	4,09
petzložne in daljše	7,88	4,21
BE		
enozložne	30,99	44,92
od tega: +	6,19	12,92
—	24,80	32,00
dvozložne	35,37	32,75
trizložne	21,95	20,00
štirizložne	9,07	2,00
petzložne in daljše	2,62	0,33

Poljski jambski enajsterec je praviloma brez cezure, močna pa je težnja k notranji delitvi (5 + 6). Naglasni tok, kakršen v zgodnji dobi poljskega jamba v tej obliki prevladuje, uresničujejo predvsem enozložne BE; njihov delež (45 %) izrazito ločuje jambski enajsterec od nesegmentirane proze (31 %). Velika pogostnost naglašanih enozložnic približuje ta verz prvemu polstičju silabičnega enajsterca. Nekoliko manj kot v nesegmentirani prozi je v njem daljših (štiri- in petzložnih) NE in BE.

3.3.5. Sklep. Primerjava ritmičnega slovarja poljske proze in izbranih verzni oblik je pokazala, da se ne razlikujeta le prozna in verzna organizacija umetniškega besedila, temveč tudi posamezne verzne oblike. Trohejski in trinaglasni osmerek lučuje od proze mnogo bolj izrazito razvrstitev NE kot BE. Kar zadeva NE, je analiza pokazala, da se od proze najbolj razlikuje trohejski osmerek. Dvodelni silabični verzni obliki (enajsterec [5 + 6] in trinajsterec [7 + 6]) se razlikujeta mnogo bolj od nesegmentirane proze kot od enako dolgih proznih segmentov: prvo

polstišje obeh oblik se od proze oddaljuje znatno bolj kot drugo. Pogostnost enozložnih NE in BE izrazito ločuje jambski enajsterec od proze in ustvarja zanj značilen ritmični tok. Prozi se najbolj približuje dvodelni silabični trinajsterec, od nje pa se najbolj razlikuje trohejski osmerek. V primerjavi s prozo so v verzni oblikah bolj pogoste krajše sestavine ritmičnega slovarja, njihova povprečna dolžina je naslednja:

	NE	BE
nesegmentirana proza	2,9	2,18
sedemzložni prozni segmenti	2,67	2,04
šestzložni prozni segmenti	2,77	2,22
petzložni prozni segmenti	2,55	2,01
trohejski osmerek	2,5	1,85
trinaglasni osmerek	2,7	1,87
silabični enajsterec		
prvo polstišje	2,5	1,80
drugo polstišje	2,7	2,10
silabični trinajsterec		
prvo polstišje	2,6	1,90
drugo polstišje	2,7	2,10
jambski enajsterec	2,63	1,79

Gradivo tudi kaže, da je pogostnost sestavljenih NE večja v verzu kot v prozi. Nanjo vpliva razmeroma velik delež nenaglašanih enozložnic in primernost sestavljenih NE pri oblikovanju verznega ritmičnega toka.

4. Ruski verz

4.1. Gradivo

4.1.1. Verzne oblike: štiristopni jamb (lirika A. Feta; N. Nekrasov, Nesčastie), štiristopni trohej (lirika A. Feta; N. Nekrasov, Sovremennik), petstopni jamb brez cezure (A. Fet, Dve lipki, Lon poručika Loseva), petstopni jamb s cezuro (N. Nekrasov, Mat', Unyne); po 400 verzov vsake oblike. Izbrani verzi imajo le moško in žensko klavzulo, tako da vrstica štiristopnega jamba obsega 8 ali 9 zlogov, štiristopnega troheja 7 ali 8 zlogov in petstopnega jamba 10 ali 11 zlogov.

4.1.2. Proza in continuo: po 1000 NE iz Stepe A. Čehova, Smrti Ivana Iljiča L. Tolstoja in Fome Gordejeva M. Gorkega.

4.2. Ritmični slovar proze

4.2.1 NE

Tabela 11

Pogostnost NE v ruskem verzju in prozi

	enozl.	dvozl.	trizl.	štirizl.	petzl.	povpreč. daljše dolžina	
Proza							
Čehov	6,8	32,0	32,8	19,5	6,5	2,5	2,95
Tolstoj	5,4	33,5	29,1	18,3	9,5	4,4	3,07
Gorki	7,0	33,7	32,3	17,2	7,8	2,0	2,92
štiristopni trohej							
Fet	15,9	39,5	26,5	13,6	4,2	0,5	2,52
Nekrasov	15,4	37,2	25,8	15,2	5,6	0,8	2,62
štiristopni jamb							
Fet	9,2	40,5	33,9	11,5	3,9	1,0	2,72
Nekrasov	8,7	36,9	41,6	9,1	2,9	0,8	2,63
petstopni jamb brez cezure							
Fet	10,2	36,9	35,2	14,7	3,0	0,1	2,85
petstopni jamb s cezuro							
Nekrasov	12,9	39,7	28,5	15,8	3,0	0,1	2,63

Tabela 12

Zgradba NE

Dvozložne NE

	+ -	+/-	- +	-/+
proza				
Čehov	16,7	0,2	12,0	3,1
Tolstoj	14,7	0,1	15,9	2,8
Gorki	17,0	0,3	14,2	2,2
štiristopni jamb				
Fet	10,54	0,08	24,02	5,87
Nekrasov	11,67	—	20,36	4,87
štiristopni trohej				
Fet	23,52	0,91	13,12	1,98
Nekrasov	20,29	1,04	14,22	1,74
petstopni jamb brez cezure				
Fet	13,18	0,74	18,17	4,76
petstopni jamb s cezuro				
Nekrasov	6,38	0,06	25,73	7,48

Trizložne NE

	— — +	sest.	— — +	— — +	— — +	— — +	— — +	— — +	— — +
proza									
Čehov	3,6	0,5	12,8	5,9	—	6,0	3,5	0,8	
Tolstoj	5,9	0,2	9,9	4,0	1,1	4,0	3,7	0,2	
Gorki	8,1	0,5	13,5	3,4	0,2	3,7	3,7	0,2	
štiristopni trohej									
Fet	1,7	—	12,1	3,5	0,4	3,5	4,7	0,6	
Nekrasov	2,1	—	9,8	2,9	0,5	6,9	3,4	0,2	
štiristopni jamb									
Fet	2,6	—	16,5	9,1	0,4	3,1	1,9	0,2	
Nekrasov	5,0	—	19,8	10,0	0,7	3,9	2,2	—	
pestopni jamb brez cezure									
Fet	2,0	—	18,1	9,0	0,8	2,8	2,2	0,3	
petstopni jamb s cezuro									
Nekrasov	0,4	—	16,4	7,6	0,6	2,5	1,0	0,1	

Štirizložne NE

	— — +	— — +	— — +	— — +	— — +	— — +	— — +	— — +	— — +	— — +	— — +
proza											
Čehov	0,5	—	5,1	1,6	0,1	4,9	4,4	0,5	0,2	1,8	0,4
Tolstoj	0,7	—	5,6	1,6	0,2	4,8	3,3	0,6	0,1	1,0	0,4
Gorki	0,6	—	5,0	1,5	0,6	4,7	2,5	1,2	0,1	0,7	0,4
štiristopni trohej											
Fet	—	—	0,9	0,3	—	6,4	3,9	1,5	0,1	0,3	0,3
Nekrasov	0,2	—	0,9	0,2	—	8,1	3,7	1,1	0,4	0,6	0,1
štiristopni jamb											
Fet	0,2	—	1,7	0,5	—	3,6	0,9	0,2	0,3	2,9	1,2
Nekrasov	0,2	—	1,6	0,9	—	3,6	1,2	0,2	0,2	1,2	0,2
petstopni jamb brez cezure											
Fet	—	0,1	2,8	2,9	0,4	3,3	1,9	0,2	0,5	1,9	0,7
petstopni jamb s cezuro											
Nekrasov	—	0,1	4,3	3,2	0,1	2,1	0,8	—	0,2	3,3	1,7

V ruski prozi prevladujejo dvo- (52,0—53,7 %) in trizložne (29,1 do 32,9 %) NE, sledijo jim štirizložne (17,2—19,5 %); petzložne (6,6—9,3 %) in enozložne (5,4—7,0 %) so redke, medtem ko šestzložne in daljše (skupaj: 2,0—4,4 %) sodijo v meje zelo redkega ritmičnega taktovja. Večina dvozložnih NE je nesestavljenih, sestavljene so sporadične (2,5—3,3 %). Pogostnosti začetno in končno naglašanih nesestavljenih dvozložnih NE sta zelo izenačeni (njuno razmerje je 8 : 7). Med trizložnimi NE prevladuje naglas na drugem zlogu (15,0—18,7 %), na zadnjem zlogu je redkejši (7,6—10,1 %), najmanj pogostne pa so na prvem zlogu naglašene trizložne NE. Tudi v tem razredu je večina NE nesestavljenih; med sestavljenimi so najbolj pogostne proklitične (7,1—2,9 %), razlike med tako sestavljenimi NE z naglasom na predzadnjem (3,4—5,9 %) in zadnjem zlogu (3,2—3,7 %) so neznatne. Kar zadeva mesto naglasa, je podobno stanje tudi v razredu štirizložnih NE: prevladuje naglas na predzadnjem zlogu (8,4—9,8 %), sledi naglas na drugem zlogu (6,8—7,4 %), začetno (0,5—0,7 %) in končno (1,2—2,4 %) naglašene štirizložne NE so zelo redke. Razmerje med nesestavljenimi (10,4—10,7 %) in sestavljenimi (6,8 do 8,8 %) NE je v tem razredu bolj uravnano. Še bolj izenačeno pa je to razmerje v razredu petzložnih NE, v katerem prevladuje naglas na tretjem zlogu; drugače naglašene NE so zelo redke.

4.2.2. BE

Tabela 13

Pogostnost BE v ruskem verzu in prozi

	enozl.	dvozl.	trizl.	štirizl.	petzl.	daljše	poprčna dolžina
proza							
Čehov	28,3	31,8	24,9	10,6	3,5	0,9	2,33
Tolstoj	26,9	32,6	21,0	11,3	6,0	0,2	2,51
Gorki	25,4	35,0	25,1	10,8	3,1	0,6	2,41
štiristopni trohej							
Fet	34,3	38,0	18,2	7,8	1,5	0,2	2,05
Nekrasov	31,4	35,6	19,8	9,7	3,3	0,2	2,19
štiristopni jamb							
Fet	34,1	37,1	21,2	6,1	1,5	0,1	2,04
Nekrasov	31,3	35,7	26,0	5,7	1,2	0,1	2,10
petstopni jamb							
brez cezure							
Fet	34,1	35,2	23,5	6,6	0,7	—	2,05
petstopni jamb s cezuro							
Nekrasov	38,0	33,6	20,9	5,8	1,6	0,1	2,00

Največji delež pripada dvozložnim BE (31,8—35,0 %), enozložne (25,4 do 28,5 %) in trizložne (21,0—25,1 %) se po pogostnosti le neznatno razlikujejo, sledijo štirizložne (približno 11 %), petzložne in daljše pa pripadajo redkemu ritmičnemu besedju. Naglasna zgradba BE je razvidna iz opisa NE in tabele 12.

4.3. Ritmični slovar verzni oblik v primerjavi z ritmičnim slovarjem proze.

4.3.1. Štiristopni trohej. Več kot v prozi je v tem verzu enozložnih (preko 15 %) in dvozložnih (37,2—39,5 %) NE, nekoliko manj trizložnih (približno 26 %) in štirizložnih (13,6—15,2 %); petzložne (4,2—5,6 %) in daljše (0,3—0,4 %) so zelo redke. Pogosteje kot v prozi so dvozložne NE naglašene na prvem zlogu (21,33—24,43 %). Med trizložnimi NE podobno kot v prozi prevladujejo na predzadnjem zlogu naglašene (približno 16 %), več kot v prozi je končno (8,74—10,52 %) in manj začetno (1,73—2,03 %) naglašeni trizložni NE. Razmerje med sestavljenimi (7,09—9,15 %) in nesestavljenimi (17,30—18,81 %) trizložnimi NE je podobno kot v prozi. Bolj izenačeno pa je to razmerje v razredu štirizložnih NE, med katerimi je na predzadnjem zlogu naglašeni več, drugače naglašeni pa manj kot v prozi. Podobne razlike zadevajo tudi razvrstitve BE: več kot v prozi je enozložnic (približno 33 %), opazno manjša pa je pogostnost daljših BE.

4.3.2. Štiristopni jamb se loči od nesegmentirane proze po zvečanem deležu dvozložnih (38,7 %) in trizložnih (37,8 %) NE, neznatnem porastu v številu enozložnih (8,9 %) in opazno manjši pogostnosti štirizložnih in daljših NE. Med dvozložnimi NE je končno naglašeni (22,19 % nesestavljenih in 5,73 % sestavljenih) več, začetno naglašeni pa manj kot v prozi. V primerjavi s prozo raste pogostnost na predzadnjem zlogu naglašeni trizložni NE, pogostnost začetno in končno naglašeni pa pada. Razmerje med sestavljenimi in nesestavljenimi NE se od stanja v prozi ne loči bistveno. Bolj uravnano kot v prozi je to razmerje v razredu štirizložnih NE, v katerem v primerjavi s prozo raste pogostnost končno naglašeni, delež vseh ostalih pa pada. V razvrstitvi BE so med štiristopnim jambom in prozo naslednje razlike: znatno več je enozložnic (31,3—34,1 %) in dvozložnic (35,7—37,1 %), opazno manj štirizložnic in daljših BE, medtem ko je delež trizložni skoraj identičen.

4.3.3. Petstopni jamb. Obe obliki petstopnega jamba (s cezuro in brez nje) se razlikujeta od proze po večjem deležu eno- (10,2—12,9 %) in dvo- zložni (36,9—39,7 %) NE; trizložne NE so v verzu brez cezure bolj pogostne (35,2 %), v verzu s cezuro pa jih je manj (28,5 %) kot v prozi. Štiri-

zložne in daljše se v obeh metrih pojavljajo redkeje kot v prozi. Med dvo-
zložnimi NE prevladujejo končno naglašene (v verzu brez cezure jih je
22,93 %, začetno naglašeni pa 13,92 %; v verzu s cezuro: 33,21 % konč-
no in le 6,44 % začetno naglašeni), v primerjavi s prozo so v obeh verzih
bolj pogostne sestavljene dvozložne NE (v verzu brez cezure 5,50 %, v
verzu s cezuro celo 7,54 %). Delež na prezadnjem zlogu naglašeni tri-
zložnih NE je v obeh verzih nekoliko večji kot v prozi, začetno in konč-
no naglašene pa so manj pogostne; razmerje med sestavljenimi in ne-
sestavljenimi NE te dolžine se od stanja v prozi le neznatno razlikuje.
Več kot v prozi je sestavljenih štirizložnih NE; pogostnost končno nagla-
šenih NE tega razreda v primerjavi s prozo raste, ostalih pada. V obeh
verzih so enozložne (v verzu s cezuro 38,0 %, v verzu brez nje 34,1 %) in
dvozložne (v verzu s cezuro 33,6 %, v verzu brez nje 35,2 %) BE bolj
pogostne kot v prozi, znatno manj je v obeh štirizložnih in daljših BE,
delež trizložnic pa se stanju v prozi zelo približuje.

4.3.4. Sklep. Izmed obravnavanih verzni oblik se po razvrstitvi NE
in BE prozi najbolj približuje petstopni jamb, predvsem brezcezurni,
mnogo bolj pa se razlikujeta od nje obe štiristopni obliki.

5. Slovenski verz

5.1. Gradivo

5.1.1. Verzne oblike: trohejski in jambski osmerek ter jambski enajste-
rec brez cezure iz pesniških besedil trinajstih poetov. Količinski obseg
ritmičnega slovarja posameznih verzni oblik je naslednji:

	verzi	NE	BE
trohejski osmerek	1500	4322	6495
jambski osmerek	1050	3105	5115
jambski enajsterec	1050	3915	6070

5.1.2. Proza: a) in continuo: 36 odlomkov (po približno 1000 NE) iz
del desetih avtorjev, skupaj 36 738 NE, ki obsegajo 57 270 BE; b) po 1000
segmentov, ki po dolžini ustrezajo izbranim verzni oblikam: osemzložni
obsegajo 2515 NE in 4165 BE, enajstzložni 3540 NE in 5615 BE.

5.2. Ritmični slovar proze

5.2.1. NE

Tabela 14

Pogostnost NE v slovenskem verzu in prozi

	enozl.	dvozl.	trizl.	štirizl.	petzl.	povprečna dolžina	
						daljše v	zlogih
proza in continuo	3,69	35,12	31,66	17,43	7,85	4,27	3,103
osemzložni segmenti	4,21	36,66	29,48	18,86	6,27	4,52	3,081
enajstzložni segmenti	2,51	35,87	33,63	15,48	7,78	4,73	3,108
trohejski osmerek	4,90	46,59	21,26	22,02	3,74	1,49	2,766
jamski osmerek	11,27	34,81	35,23	11,46	5,47	1,76	2,705
jamski enajsterec	4,16	33,33	35,91	18,90	5,26	2,44	2,950

Tabela 15

Zgradba NE v slovenskem verzu in prozi

	Dvozložne NE			
	+ -	+/-	- +	-/+
proza in continuo	25,43	0,09	7,75	1,85
osemzložni segmenti	26,39	0,41	6,88	2,98
enajstzložni segmenti	26,39	—	7,78	1,70
trohejski osmerek	43,84	0,64	1,28	0,83
jamski osmerek	11,33	0,29	18,00	5,19
jamski enajsterec	24,39	0,33	7,05	1,56

Trizložne NE

	+	sost.	+	-/+	drugače sost.	+	+	drugače sost.
proza in continuo	4,50	0,50	10,97	9,75	1,05	0,59	3,57	0,73
osemzložni segmenti	3,69	0,62	9,35	9,65	1,13	0,62	3,90	0,52
enajstzložni segmenti	5,28	0,63	12,42	9,03	0,36	0,54	4,75	1,62
trohejski osmerek	1,69	2,77	7,72	4,86	0,87	0,34	2,22	0,79
jamski osmerek	2,61	3,48	7,60	12,01	2,32	1,38	4,67	1,16
jamski enajsterec	1,89	2,07	16,01	12,82	1,13	0,33	1,46	0,20

	Štirizložne NE							
	+	sest.	+	+	drugače sest.	+	+	drugače sest.
proza in continuo osemzložni segmenti	0,32	0,25	2,86	1,16	1,01	2,46	4,53	2,88
enajstzložni segmenti	0,21	0,51	2,86	0,82	1,24	2,56	4,92	3,58
trohejski osmerek	0,36	0,45	2,68	0,36	0,90	2,41	3,84	2,33
jamski osmerek	0,27	0,84	0,02	0,09	0,39	4,33	9,21	6,80
jamski enajsterec	—	0,18	0,74	1,30	5,03	0,09	0,58	0,97
	0,05	0,29	1,25	1,48	3,49	3,53	5,66	1,87
			— — — +			— / — — +		drugače sestavljene
proza in continuo osemzložni segmenti		0,15			0,18			1,65
enajstzložni segmenti		0,21			0,10			2,05
trohejski osmerek		0,18			0,27			1,70
jamski osmerek		—			—			0,07
jamski enajsterec		0,09			0,74			1,74
		0,08			0,25			0,87

V slovenski prozi druge polovice 19. stoletja prevladujejo dvoizložne (35,12 %) in trizložne (31,66 %) NE; v primerjavi z nesegmentirano prozo je pogostnost dvoizložnih NE v osemzložnih segmentih nekoliko večja (36,66 %), trizložnih pa neznatno manjša (29,48 %); delež NE obeh razredov v enajstzložnih segmentih nekoliko narašča. Med dvoizložnimi NE je velika večina nesestavljenih: razmerje med sestavljenimi in nesestavljenimi je v prozi in continuo 1,94 : 33,18; v enajstzložnih segmentih je to razmerje ohranjeno, v osemzložnih pa se nagiba v korist sestavljenih (3,39 : 33,27). Razmerje med začetno in končno naglašeni dvoizložni NE se v vseh treh tipih proze giblje med 26,80 : 9,86 in 25,52 : 9,60. Sestavljene in nesestavljene trizložne NE so v vseh treh tipih v dokaj izenačenem razmerju (proza in continuo — 16,06 : 15,60; osemzložni segmenti — 13,66 : 15,82; enajstzložni segmenti — 18,24 : 16,39), le da je sestavljenih v nesegmentirani prozi in enajstzložnih segmentih nekoliko manj kot nesestavljenih, v osemzložnih segmentih pa nekoliko več. V vseh treh tipih proze prevladujejo z eno proklitiko sestavljene trizložne NE. Tri-

zložne NE z naglasom na predzadnjem zlogu so približno štirikrat bolj pogostne kot dokaj izenačene začetno in končno naglašene. Po pogostnosti zavzemajo naslednje mesto štirizložne NE: v osemzložnih segmentih so nekoliko bolj pogostne (okoli 19 % vsega ritmičnega taktovja), v enajstzložnih pa nekoliko redkejša (okoli 15 %) kot v nesegmentirani prozi (17 %). V vseh treh tipih so štirizložne NE pretežno sestavljene (razmerje med nesestavljenimi in sestavljenimi se giblje med 5,65 : 9,85 in 5,48 : 13,02); tudi v tem razredu prevladujejo na predzadnjem zlogu naglašene NE (v nesegmentirani prozi jih je 9,87 %, v osemzložnih segmentih je njihov delež nekoliko večji, v enajstzložnih nekoliko manjši), slede jim na drugem zlogu naglašene (3,94—5,03 %), začetno in končno naglašene pa sodijo v meje redkega taktovja. Enozložne ter petzložne in daljše NE so v vseh treh proznih tipih redke.

5.2.2. BE

Tabela 16
Pogostnost BE v slovenskem verzu in prozi

	enozl. nagl.	enozl. nenagl.	dvozl.	trizl.	štirizl.	petzl.	daljše	poprečna dolžina v zlogih
proza in continuo	4,25	37,45	34,34	17,20	5,59	0,91	0,26	1,994
osemzložni segmenti	4,72	38,86	34,77	15,75	5,46	0,38	0,06	1,921
enajstzložni segmenti	3,35	36,55	34,68	18,22	6,07	0,85	0,28	1,958
trohejski osmerec	5,15	33,47	42,28	14,91	3,98	0,21	—	1,847
jambski osmerec	11,66	38,86	35,48	12,00	1,45	0,55	—	1,642
jambski enajsterec	4,08	35,66	35,22	20,28	4,43	0,29	0,04	1,902

Tabela 17
Zgradba BE v slovenskem verzu in prozi

	Dvozlložne BE	
	+ —	— +
proza in continuo	25,05	9,29
osemzložni segmenti	25,80	8,97
enajstzložni segmenti	24,91	9,77
trohejski osmerec	38,95	3,33
jambski osmerec	18,69	16,79
jambski enajsterec	27,61	7,61

Trizložne BE

	+ - -	- + -	- - +
proza in continuo	4,11	12,57	0,72
osemzložni segmenti	4,15	10,99	0,65
enajstzložni segmenti	4,54	12,94	0,74
trohejski osmerek	1,61	12,86	0,44
jamski osmerek	2,97	7,16	1,87
jamski enajsterek	2,61	16,74	0,95

Štirizložne BE

	+ - - -	- + - -	- - + -	- - - +
proza in continuo	0,29	2,75	2,39	0,18
osemzložni segmenti	0,15	2,69	2,39	0,25
enajstzložni segmenti	0,45	3,01	2,38	0,25
trohejski osmerek	0,21	1,04	2,71	0,02
jamski osmerek	0,09	0,90	0,28	0,18
jamski enajsterek	0,05	1,56	2,77	0,05

Razvrstitev BE je drugačna: najbolj pogostne so enozložne — med njimi je znatno več nenaglašanih kot naglašanih — in dvožložne BE; medtem ko je pogostnost dvožložnic v vseh treh proznih tipih zelo izenačena (giblje se med 34 in 35 %), je enozložnih BE v osemzložnih segmentih več, v enajstzložnih manj kot v nesegmentirani prozi. Sledijo trizložne BE, ki so v enajstzložnih segmentih bolj, v osemzložnih manj pogostne kot v prozi in continuo. Podobna je razvrstitev štirizložnih BE v obravnavanih tipih proze, le da je njihova pogostnost trikrat manjša. Petzložne in daljše besede so le sporadične. Razmerje med končno in začetno naglašanimi dvožložnimi BE v vseh treh tipih ustreza razmerju med enako moduliranimi NE iste dolžine. Pogostnost končno naglašanih trizložnih BE (0,65—0,74 %) je opazno manjša od deleža pretežno sestavljenih NE istega tipa (4,89—5,91 %), medtem ko v razvrstitvi začetno in na drugem zlogu naglašanih BE in NE ni takih razlik. Štirizložne BE so v vseh treh proznih tipih — v nasprotju z enako dolgimi NE — najpogosteje naglašene na drugem zlogu (2,69—3,01 %); le nekoliko manj pogostne so na predzadnjem zlogu naglašene (2,38—2,39 %), začetno in končno naglašene pa so le sporadične.

5.3. Ritmični slovar izbranih verzniških oblik v primerjavi z ritmičnim slovarjem proze.

5.3.1. Trohejski osmerek. V primerjavi s prozo in continuo in osemzložnimi proznimi segmenti je v trohejskem osmercu opazen zelo velik porast dvožložnih NE (46,59 %), predvsem začetno naglašanih (44,48 %)

in nesestavljenih (45,12 %); znatno manj pogostne so trizložne NE (21,26 %): razmerje med nesestavljenimi in sestavljenimi NE te dolžine (9,75 : 11,51 %) se nagiba v korist sestavljenih. Na predzadnjem zlogu naglašene trizložne NE so trikrat bolj pogostne kot začetno naglašene in štirikrat bolj kot končno. Več kot v obeh primerljivih proznih tipih je v trohejskem osmercu štirizložnih NE (22,02 %): največ izmed njih je naglašeni na predzadnjem zlogu (20,34 %), nekoliko več kot v obeh proznih tipih je začetno naglašeni (1,11 %), ostala dva naglasna tipa pa sta le sporadična.

Z znatnim porastom dvozložnih BE, na katerih temelji ritmični tok trohejskega osmerca, je povezano tudi preoblikovano razmerje med začetno in končno naglašeni dvozložnicami (12:1); med trizložnimi BE je v primerjavi z obema proznima tipoma znatno manj začetno in končno naglašeni, medtem ko delež na predzadnjem zlogu naglašeni ostaja nespremenjen. Nekoliko več je tudi na predzadnjem zlogu naglašeni štirizložnih BE.

5.3.2. Jambski osmerec. Več kot v obeh primerljivih proznih tipih je v jambskem osmercu enozložnih NE (11,27 %); preoblikovano je razmerje med začetno in končno naglašeni (11,62:23,19) ter nesestavljenimi in sestavljenimi (29,33:5,48) dvozložnimi NE; večji delež pripada trizložnim, predvsem začetno (6,09) in končno (7,21 %) naglašeni NE; pogostnost na predzadnjem zlogu naglašeni NE tega razreda je nespremenjena, razmerje med sestavljenimi in nesestavljenimi pa se preveša v korist slednjih (11,59:23,64). Znatno manj je štirizložnih, predvsem na prvem in predzadnjem zlogu naglašeni NE, pogostnost na drugem in zadnjem zlogu naglašeni NE tega razreda pa je celo večja kot v obeh primerljivih proznih tipih. Podobne spremembe zadevajo tudi petzložne NE.

Vzporedno z enozložnimi NE raste pogostnost naglašeni enozložnih BE, medtem ko delež nenaglašeni ostaja v primerjavi s prozo nespremenjen. Dvozložne BE so nekoliko bolj pogostne kot v prozi, razmerje med začetno in končno naglašeni je zelo izenačeno (18,69:16,79). Manj kot v prozi je trizložnih BE; sprememba ne zadeva končno naglašeni. Iste spremembe veljajo za daljše BE, vendar niso tako izrazite.

5.3.3. Jambski enajsterec. Slovenski jambski enajsterec je praviloma enodelen verz. V njem prevladujejo trizložne NE, katerih pogostnost je za okoli 4 % večja kot v nesegmentirani prozi in za približno 2 % večja kot v enako dolgih proznih segmentih. Razmerje med nesestavljenimi in sestavljenimi trizložnimi NE približuje ta verz v večji meri nesegmentirani prozi kot enajstzložnim segmentom. Od obeh proznih tipov pa ločuje

jambski enajsterec zgradba trizložnih NE: medtem ko je delež začetno in končno naglašeni manjši, raste pogostnost na predzadnjem zlogu naglašeni. Sledijo dvožložne NE: nekoliko manj jih je kot v prozi, razmerje med sestavljenimi in nesestavljenimi ter začetno in končno naglašeni NE tega razreda le neznatno oddaljuje obravnavani verz od proze. Pogostnost štirizložnih NE je nekoliko večja kot v prozi: povečanje zadeva predvsem sestavljene ter na drugem in predzadnjem zlogu naglašene NE. Razlike v razvrstitvi enožložnih ter petžložnih in daljših NE so majhne.

Razvrstitev BE ne ločuje jambskega enajsterca od obeh primerljivih tipov proze tako izrazito kot obravnavana krajša verza.

5.3.4. Sklep. Razlike med prozno in verzno organizacijo so bolj opazne v razvrstitvi NE kot BE. Neseegmentirani prozi in ustrezno dolgim proznim segmentom se glede nanju najbolj približuje jambski enajsterec; mnogo ostreje se od njih razlikujeta obe obliki silabotoničnega osmerca, toda vsaka v svojo smer: trohejskega osmerca ne ločuje od obeh proznih tipov le večji delež dvo- in štirizložnih NE, temveč predvsem njihova naglasna zgradba; prav tako važna razločevalna prvina, kot je v jambškem osmercu povečana pogostnost eno- in trizložnih NE, je tudi dokaj uravnano razmerje med obema naglasnima tipoma zelo pogostnih dvožložnih BE.

6. Rezultati primerjalnih analiz

6.1. Ritmični slovarji proze (in continuo). V ritmičnih slovarjih obravnavanih jezikov veljajo naslednje zakonitosti:

(1) Najbolj pogostne so v vseh jezikih dvo- in trizložne NE, najbolj redke enožložne ter štirizložne in daljše.

(2) V vseh jezikih prevladujejo enožložne BE, sledijo jim dvo- in trižložne.

6.1.1. NE. Enožložne NE so najbolj pogostne v bolgarski prozi. Obravnavani jeziki se najbolj izrazito razlikujejo med seboj po pogostnosti dvožložnih NE: najvišja je v češki prozi (39,3 %), najnižja v bolgarski (29,5), vmes pa se razvrščajo deleži dvožložnih NE v poljski (36 %), slovenski (35,12 %) in ruski (33 %) prozi. V bolgarski, ruski in slovenski prozi so petžložne in daljše NE razmeroma bolj pogostne kot v češki in poljski.

6.1.2. BE. V bolgarski, češki in slovenski prozi je pogostnost enožložnih BE opazno večja kot v poljski in znatno večja kot v ruski. Dvo-

zložne BE so najbolj redke v bolgarščini, med njihovim deležem v čeških, poljskih in slovenskih besedilih ni razlik, nekoliko manj jih je v ruskih. Pogostnost trizložnih BE je v obravnavanih jezikih izenačena, štirizložnih in daljših je največ v ruščini.

6.2. Primerjava ritmičnih slovarjev izbranih verzniških oblik z ritmičnih in daljših je največ v ruščini.

6.2.1. Trohejski osmerek v bolgarski, češki, poljski in slovenski poeziji ter štiristopni trohej v ruski. Najpogostejše so v vseh jezikih dvo-zložne NE; v češčini, poljščini in slovenščini jim sledijo štirizložne, v bolgarščini in ruščini pa enozložne NE. V vseh jezikih je trizložnih NE opazno manj kot v prozi. V razvrstitvi BE so med prozo in trohejskim osmercem največje razlike v češkem, poljskem in slovenskem jeziku: v vseh raste pogostnost dvo-zložnih BE, pogostnost trizložnih pa pada.

6.2.2. Jambski osmerek v bolgarski, češki in slovenski poeziji ter štiristopni jamb v ruski. V primerjavi s prozo je v jambskem osmercu vseh poezij več enozložnih NE. V vseh jezikih je opazen tudi izrazit upad v pogostnosti štirizložnih in daljših NE. Največje pa so razlike v razvrstitvi trizložnih NE: njihov delež v primerjavi s prozo narašča v bolgarski, ruski in slovenski jezikovni realizaciji, v češki pa upada. Razvrstitev BE se v bolgarskem in češkem verzu ujema s porazdeljenostjo NE, v ruskem in slovenskem pa se od nje razlikuje: pogostnost trizložnih BE je celo manjša kot v prozi. Delež enozložnih BE je v vseh jezikih neprimerno večji kot delež enozložnih NE.

6.2.3. Jambski enajsterec v češki, poljski in slovenski poeziji ter petstopni jamb v ruski. Jezikovna realizacija jambaškega enajsterca se v poljski poeziji popolnoma razlikuje od češke. V češkem jambnem enajstercu v primerjavi s prozo narašča pogostnost dvo-zložnih NE, medtem ko se delež trizložnih zmanjšuje. Podobna, čeprav ne tako izrazita, je tudi razvrstitev BE. V poljskem verzu pa odigravajo odločilno vlogo enozložne NE in BE, katerih pogostost je v primerjavi s prozo opazno večja. Kar zadeva razvrstitev BE, se ruski petstopni jamb zelo približuje poljskemu jambnemu enajstercu; pogostnost eno- in dvo-zložnih NE v njem je le nekoliko večja kot v prozi, manjši pa je delež petzložnih in daljših. V primerjavi s prozo je v slovenskem jambnem enajstercu nekoliko več eno-, tri- in štirizložnih NE; dvo-zložne NE so nekoliko manj pogostne, znatno manj pa je petzložnih in daljših. Narašča pogostnost dvo- in tri-zložnih BE, enozložnih in štirizložnih je nekoliko, petzložnih in daljših pa znatno manj kot v prozi.

6.2.4. Bolgarski silabični (5 + 3) in poljski trinaglasni osmerek. Razvrstitev NE je v obeh oblikah dokaj podobna. Glavno vlogo igrajo trizložne NE, njihova pogostnost je mnogo višja kot v prozi. Tako v poljskem kot v bolgarskem osmercu delež štirizložnih NE v primerjavi s prozo pada. Razlikujeta pa se po razvrstitvi BE: v bolgarskem so najbolj pogostne dvožložne, v poljskem enožložne BE.

6.3. Odnos obravnavanih verzniških oblik do proze. Rezultati analiz ritmičnega slovarja petih slovanskih verzifikacij vsebujejo tudi informacijo o odnosu, ki ga posamezne verzne oblike zavzemajo do proze.

6.3.1. Bolgarski trohejski osmerek se razmeroma zelo približuje prozi, v češki in poljski poeziji mu pripada nasproten položaj: izmed vseh verzniških oblik se od proze najbolj razlikuje. Ruski štiristopni trohej in slovenski trohejski osmerek se po razvrstitvi NE in BE od proze dokaj oddaljujeta.

6.3.2. Bolgarski in češki jambski osmerek sta glede na razvrstitev obojih enot ritmičnega slovarja prozi dokaj podobna, ruski štiristopni jamb in slovenski jambski osmerek pa se od nje opazno razlikujeta.

6.3.3. Jambski enajsterec se v češki, ruski in slovenski jezikovni realizaciji izmed vseh verzniških oblik prozi najbolj približuje, v poljski pa se od nje najbolj opazno loči.

6.3.4. Kar zadeva verzne oblike, ki nimajo v vseh verzifikacijah ustreznega uresničitvenega ekvivalenta, bi želeli pripomniti, da se bolgarski silabični (5 + 3) in poljski trinaglasni osmerek v razvrstitvi obojih enot ritmičnega slovarja od proze zelo razlikujeta, poljski silabični enajsterec (5 + 6), predvsem pa klasični silabični trinajsterec (7 + 6) sta prozi zelo blizu.

6.3.5. Opis približevanj verza prozi in oddaljevanj od nje nam — upoštevaje estetski ton dobe — odpira pot k odgovoru na vprašanje o vzrokih pogostnosti posameznih verzniških oblik v nacionalnih literaturah.

OCENE, ZAPISKI, POROČILA, GRADIVO

FRANCE KOBLAR (1889—1975)

Pisati o akademiku prof. Francetu Koblarju, ki je umrl 11. januarja letos, ni lahko. Nenavadna obsežnost in mnogostranost njegovega dela bi namreč zahtevala od nas obsežno obravnavo, izčrpno oceno njegovih številnih objav in publikacij, kar v mejah zamišljenega prispevka seveda ni mogoče storiti. Po drugi strani pa je bila navzočnost Franceta Koblarja v našem javnem življenju zlasti v zadnjih dvajsetih, tridesetih letih tako neagresivna, naravnost subtilna, da ji na prvi pogled odkrijemo globlja idejna izhodišča, čeprav so ta izhodišča še kako usmerjala njegovo dolgoletno, plodno ustvarjalnost. Kljub takim in drugačnim omejitvam, ki jih čutimo, se nam danes, ko je Koblarjev življenjski opus dopolnjen, že kažejo razsežnosti njegovega deleža k razvoju slovenske kulture in slovenske humanistične znanosti dvajsetega stoletja.

Najprej se nam pri razmišljanju o Koblarju ponuja ugotovitev, kako pomembno je na njegov izbor področij dela, ne toliko na njegovo miselnost, vplivalo zgodovinsko dogajanje časa. Dve svetovni vojni delita namreč njegovo večstransko dejavnost na tri med seboj povezane, vendar dovolj različne dele.

Prvo obdobje Koblarjevega življenja, njegova gimnazijska in študentska leta tja do srede prve svetovne vojne, označuje avtorjev ustvarjalni odnos do literature. Koblar je v tem času pesnik in pripovednik, saj je v dijaških rokopisnih listih in drugih katoliških glasilih objavil več kot sedemdeset pesmi, med njimi nekaj sonetov in sonetni venec, vrsto črtic in povesti, lotil pa se je celo romana. V njegovem pripovedništvu ima vidno mesto socialna tematika, kar je nedvomno v zvezi z delavskim poreklom pisateljevega rodu. Naslovi pripovednih del, kot so *Prva služba*, *Med trpini*, *Delavčeva družina*, *Visoki in nizki*, *Zgodba o revščini* in drugi, dajejo slutiti, kakšna so bila besedno oblikovalna prizadevanja mladega študenta slavistike in klasične filologije. V ta čas, v čas pred prvo svetovno vojno, sodi tudi večina Koblarjevih poslovenitev iz tujih književnosti, med katerimi prevladujejo prevodi iz poljske in nemške literature. Podatek, da je posebej za prosvetno-kulturno delo v rojstnem kraju, v Železnikih, poslovenil nekaj tujih dramskih del, dokazuje, kako pomembna se mu je zdela ljudsko vzgojna funkcija kulture. Zavest o tej funkciji kulture kakor tudi njegova mladostna doba sploh z literarnimi poskusi vred je pustila vidne sledove v Koblarjevem poznejšem delu. Ne nazadnje jih odkrijemo v lepočutnem, vendar široko komunikativnem jeziku njegovih kasnejših znanstvenih razprav in publikacij.

V obdobju med obema vojnama je Koblar predvsem literarni in gledališki kritik oziroma esejist. Kot književni kritik je ocenjeval zlasti dela sodelavcev Doma in sveta, pa tudi literarne novosti drugih pisateljev. Težišče njegovega kritično poročevalskega dela je veljalo seveda pripovedni in dramski književnosti, čeprav neredko zasledimo v revijah in časopisih tudi Koblarjeve ocene sodobne slovenske poezije. Kot podaljšek navdušenja za narodno prosvetno

delo iz mladosti pojmuje v tem času njegovo poročanje o umetniško manj tehtnih leposlovnih izdajah Mohorjeve družbe v Celju in Gorici, Vodnikove družbe in Goriške matice. Presenetljivo številna so poročila o najnovejših dosežkih hrvaške in srbske književnosti. Kot esejist in pisec razprav pa je Koblar razen do velikih avtorjev iz jugoslovanskih literatur kazal večje nagnjenje še do pomembnih pisateljev ruske in poljske, deloma češke književnosti. Da zavzema v njegovem razpravljanju o umetnosti evropska dramatika eno osrednjih mest, je samo po sebi razumljivo. V tej zvezi pa je vredno pripomniti, da je izrazilo polemičnih sestavkov pri njem razmeroma malo in da še ti sodijo večidel v dvajseta leta. Zvečine so torej plod mladega kritika in esejista, kar pa ne pomeni, da Koblar pozneje ni prihajal v konfliktno odnose bodisi s krogom svetovnonazorskih somišljenikov ali s predstavniki drugačnih pogledov na človeka in družbo. Njegovo soočanje z nasprotnimi stališči pa navadno nima poudarjene napadalne ostrine, tudi ne izhaja iz primitivne težnje po strokovnem ali moralnem razvrednotenju nasprotnika, temveč se opira na obzirno, v izrazno posrednost vpletenu ironijo.

Koblarjev eros v času med prvo in drugo svetovno vojno je slej ko prej veljal gledališki kritiki. Polnih dvajset let je Koblar sledil programu slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani in je v tem času, se pravi od 1919 do 1939, napisal okrog tristo sedemdeset kritičnih ocen ali na gledališče in igralce vezanih sestavkov. Pri tem opravilu je izhajal iz načela, naj bo gledališka uresničitev dramskega dela v harmonični skladnosti z literarno umetnino, kar je narekovalo enakovredno pozornost tako do dramaturške razčlenitve dela kot do gledališke uprizoritve literarnega besedila. Vendar se zdi, da so v kritikah razčlenitve dramske literature bolj preiščljene od presojanja igralskih stvari, ki se je neredko naslanjalo zgolj na splošen vtis kultiviranega kritika. V zgodovinsko razvojnem pogledu predstavljajo Koblarjeve gledališke ocene vendar precejšen napredek svoje zvrsti. Dvignile so se nad estetsko negotovo, pogosto kar zasebniško pisanje Frana Govekarja in Miljutina Zarnika o delu naše Drame in tako ustvarile solidne temelje, iz katerih je rasla naša poznejša gledališka publicistika. Ni pretirana trditev, da predstavljajo Koblarjeve gledališke kritike, zbrane v dveh knjigah *Dvajset let slovenske Drame* 1964 in 1965, prvo strnjeno zgodovino našega osrednjega Talijinega hrama med obema vojnoma — s pridržki seveda, ki gredo vsakemu osebnemu pričevanju o nadosebni, širše pomembni dejavnosti neke kulturne ustanove.

Drugo obdobje Koblarjevega življenja in dela se tako precej loči od njegovih dijaških in študentovskih let. V času med obema vojnoma je Koblar med vodilnimi osebnostmi v slovenski kulturni javnosti. Od 1923 do 1937 je razen dveh let sourednik in glavni urednik *Doma in sveta*, od 1929 do 1932 in od 1935 do začetka vojne je dramski in kulturni referent ter vodja uprave in programa ljubljanskega Radia, nekajletni predsednik Društva slovenskih pisateljev, sicer pa ves medvojni čas profesor na gimnaziji in vzgojitelj.

Z drugo svetovno vojno in obdobjem po njej se položaj Koblarja v slovenskem družbenem življenju spremeni. Leta 1946 postane redni profesor na tedaj ustanovljeni Akademiji za igralsko umetnost, kjer dela, nekaj časa tudi kot njen rektor, vse do 1970. Za rednega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti je izvoljen leta 1964, naslednje leto za tajnika njenega drugega razreda. Po smrti Antona Melika prevzame leta 1966 predsedništvo Slovenske matice,

podpredsednik je bil ves povojni čas, član njenega upravnega odbora pa že izpred druge svetovne vojne. V ta življenjepisni okvir, očrtan kar se da skopo, sodijo tudi nove preokupacije Koblarjevega duha. Po letu 1945 se njegova delovna prizadevnost preusmeri tako, da se povsem osredini na znanstveno raziskovanje literarne preteklosti, posebej še na zgodovino slovenske drame, ki Koblarju zdaj ni bila samo njegovo najgloblje intimno nagnjenje, temveč tudi poklicna dolžnost.

Kot znanstvenik se je Koblar predstavil že pred drugo svetovno vojno. Formalni dokaz tega njegovega prizadevanja je bila leta 1941 obranjena doktorska disertacija *Dragotin Kette: Zbrano delo* (z uvodno razpravo o pesnikovem življenju in delu), medtem ko ga je preučevanje zgodovinopisne problematike zaposlilo že mnogo prej. Tako je npr. že konec dvajsetih let začel sodelovati pri *Slovenskem biografskem leksikonu*, ki mu je ostal zvest vse življenje, in je zanj napisal okrog sto petdeset prispevkov o vidnih, pa tudi manj vidnih delavcih v naši literaturi in kulturi. Dejstvo, ki po svoje razkriva Koblarjevo pojmovanje zgodovine. Po njegovem zgodovine ne ustvarjajo le velike in izjemne osebnosti, na klimo časa vplivajo še številni manj izpostavljeni, manj opazni in zato ne nujno tudi manj pomembni javni delavci.

Že pred drugo svetovno vojno je Koblar začel s kritičnimi izdajami del naših literarnih ustvarjalcev, saj je pripravil dvajseti zvezek Cankarjevih zbranih spisov, Cvelbarja, Ketteja, Stritarja in druge. Po letu 1945 pa je na tem področju opravil naravnost občudovanja vredno delo. Izdal in z opombami je opremil vrsto naših pesnikov in pisateljev, tako npr. zbrano delo Simona Gregorčiča v štirih, Dragotina Ketteja v dveh in Josipa Stritarja v desetih knjigah, izbrane spise Franceta Bevka v dvanajstih knjigah — vse pri Državni založbi Slovenije. Za Mohorjevo družbo je pripravil izbrano delo F. S. Finžgarja in Ivana Preglja, vsakega po sedem knjig, za Slovensko matico leposlovje, eseje in kritike Izidorja Cankarja v dveh knjigah. Opozoriti kaže še na nekaj posameznih izdaj teh in drugih avtorjev ter miniaturnih izborov pesmi. Ob tekstovno kritičnem in komentatorskem delu pa Koblar ni pozabil na ustvarjalno preučevanje naše literature. Velika sinteza tega prizadevanja je nedvomno monografija o Simonu Gregorčiču, o njegovem času, življenju in delu iz leta 1962. Poleg te publikacije nazorno izkazuje Koblarjevo metodo literarnega zgodovinopisja, njegov način razlage in vrednotenja besedne umetnosti še »poiskus monografije« o Ivanu Preglju, objavljen v zadnji knjigi njegovega izbranega dela leta 1970.

Tudi zgodovina dramatike in gledališča ima svoje nastavke že pred letom 1941. Z duhom in srcem pa se ji je Koblar lahko zapisal šele po koncu druge svetovne vojne, ko se je to področje dela pri njem razmahnilo v vseh smereh in postalo njegova središčna naloga. Spet imamo pred seboj vrsto prispevkov iz območja naše in tuje dramatike v različnih obdobjih, ki jih vseh na tem mestu kajpak ne moremo omeniti. Neposredno po koncu vojne pa iz vrste drugih izstopata zlasti dve izdaji — *Starejša slovenska drama* 1951, izbor besedil in študija, ter njeno nadaljevanje *Novejša slovenska drama* I, 1954, ki predstavlja naturalizem in simbolizem. Vanjo je vključena razprava z dosti značilnim naslovom za Koblarjevo metodo interpretacije dramske književnosti: *Razvoj in motivika*. Obe deli sta seveda le uvod, samo priprava za dejanje, ki je šele prišlo. V letih 1972/73 je Koblar izdal *Slovensko dramatiko* v dveh knjigah. V njej je

prvi pri nas popisal nastanek in razložil razvoj te zvrsti slovenske literature od njenih začetkov do druge svetovne vojne. Hkrati je sklenil znanstveno raziskovanje naše drame — pa ne samo to. Naključje je hotelo, da je prav njegova zadnja beseda o dramski umetnosti postala njegova zadnja beseda sploh.

Ob Koblarjevem delu, ki stoji zdaj zaključeno pred nami, si je mogoče zastaviti najrazličnejša vprašanja. Lahko se vprašujemo o realnih dosežkih njegovih raziskav v območju književnosti, dramatike in gledališča, vprašujemo pa se lahko tudi o metodi njegovega dela. Prej ko poskušamo odgovoriti na zadnje zastavljeno vprašanje, si moramo pri Koblarju ogledati pojav, ki v naši literaturi sicer ni izrazito specifičen, pa tudi ne splošno tipičen, zato ga lahko pojasnimo le dvostransko, iz njegove osebnosti in iz zgodovinskih okoliščin. Gre namreč za preprosto, na videz neproblematično dejstvo o Koblarjevem razvoju iz literarnega in gledališkega kritika v literarnega in gledališkega zgodovinarja, iz ocenjevalca žive umetnosti v raziskovalca umetnostne preteklosti. Gre za preusmeritev, ki se je v njem pripravljala že pred drugo svetovno vojno, uresničila šele po njej. Očitno pa je pri Koblarjevi preobrazbi razmerja do literature in gledališča nekaj. Sprožili so to preobrazbo najrazličnejši osebni motivi, pospešile in dovršile so jo nove družbenopolitične okoliščine pri nas po koncu druge svetovne vojne. Vsekakor poglavje iz intimne biografije človeka, ki ga bo morda nekoč osvetlila korespondenca sodobnikov ali drugi viri zasebnega značaja. Nas zanima na tem mestu le strokovni del preusmeritve. V tem pogledu prehod iz enega področja dela v drugo Koblarju očitno ni povzročil posebnih zapletov. Stanje literarnozgodovinske znanosti pri nas je bilo pred letom 1941 takšno, da Koblar kot adept v slovstveni zgodovini sploh ni bil postavljen pred izbiro, kateri metodologiji historiografije naj se pridruži. Sprejel je pač metodo pozitivističnega raziskovanja besedne umetnosti in se vključil v takrat prevladujoči, če ne kar edino veljavni tok slovstvene vede, ki sta ga usmerjala France Kidrič in Ivan Prijatelj. France Kidrič je bil — mimogrede rečeno — tudi referent pri obrambi Koblarjeve doktorske teze. Seveda se Koblarjeva koncepcija literarne zgodovine docela ne pokriva s Kidričevo ali Prijateljevo. Predvsem ni moglo ostati dvajsetletno spremljanje in ocenjevanje sodobne slovenske literature med obema vojnoma brez vpliva na Koblarjev model preučevanja literarne preteklosti. Nekatere miselne sestavine katoliškega ekspresionizma so očitno prešle v njegovo literarno zgodovino in živele v njej naprej. Zlasti velja to za kategorijo duhovnosti, naj jo že razumemo kot dualistično nasprotje snovnosti, kot težnjo po notranjem bistvu osebnosti ali kot etos človekovega dejanja in nehanja. Povedano ne potrjuje le Koblarjevo praktično delo, temveč tudi ena redkih njegovih teoretičnih izpovedi zadnjega časa, ki v kontekstu sicer predstavlja tiho polemiko z novimi in najnovejšimi smerni v naši literarni vedi, sama po sebi pa jasno označuje načelna izhodišča Koblarjeve literarne zgodovine in hkrati že spoznanja njegovih izkušenj na tem področju dela. Ko govori o Cankarju, izhaja Koblar iz prepričanja, da pisateljeva umetnost »izraža človekovo osebnost«, da pa umetnost tudi ni mogoče »ločiti od socioloških in dušeslovnih vezi kraja in časa«, ker da »izraža vse naše kulturno in politično ozadje«. Hkrati dodaja — in v tem dodatku vidimo odmev miselnosti časa, ki je oblikovala Koblarjev načelni pogled na literaturo — da je Cankarjeva umetnost izraz »zgodovinskih in nadzgodovinskih pogojev«, zato pri razmišljanju o njej ni mogoče »pustiti v nemar politične in duhovne zgodovine«.

(Slavistična revija XVII, 1969, 9—10). Za Koblarja kot literarnega zgodovinarja je potemtakem značilna tradicionalna koncepcija literarne vede, toda njegovo naglaševanje »nadzgodovinskih pogojev« in »duhovnosti« kaže, da se je od nje tudi odmikal. Njegov biografsko-sociološki pozitivizem se zato od drugih predstavnikov te metode razlikuje toliko, kolikor ga opredeljuje samosvoje, iz ekspresionizma izhajajoče razumevanje umetnosti.

Podoba Franceta Koblarja v naši kulturi pa ne bi bila niti približno zaokrožena, če ne bi na tem mestu vsaj bežno opisali še njegovega posebnega položaja znotraj slovenskega literarnega, kulturnega in ne nazadnje tudi političnega dogajanja. Koblar sodi namreč v tisto generacijo literarnih ustvarjalcev in kritikov, ki je odločilno reformirala katoliško smer naše umetnosti. Na čelu generacije stoji Izidor Cankar, ki se mu je s Francetom Steletom pridružil še Koblar, pozneje pa gibanje križarjev, o katerem vemo, da je v tridesetih letih sprožilo in dovršilo ideološko diferenciacijo v katoliškem političnem taboru, kar je povzročilo novo razvrščanje družbenih sil tik pred začetkom druge svetovne vojne. Nas tukaj seveda ne zanima politična zgodovina medvojne dobe, temveč le nekateri Koblarjevi nastopi v literaturi, ki so izzvali ideološka navzkrižja na katoliški strani in odmevali v političnem življenju predvojnega časa. V tem pogledu bržkone zlepa ne bomo mogli dovolj naglasiti pomena, ki ga je imel za oblikovanje Koblarjevega svetovnega nazora in političnega prepričanja, da o literarni estetiki niti ne govorimo, Izidor Cankar. Obseg in značaj prispevka nam celo ne dovoljuje, da bi popisali vsaj njune poglobitve medsebojne stike, zadostuje naj ena sama vzporednica. Kakor Izidor Cankar, tako je tudi Koblar prihajal, čeprav v drugačnih, morda manj radikalnih oblikah, v spore z normativnim katolištvom. Logično je namreč, da je Koblar s svojo težnjo po svobodnosti, ki pa jo je živel v mejah krščanskega svetovnega nazora, zbujal pomisleke, nezaupanje in celo obsodbe v lastnem političnem okolju. Spomnimo se samo na nekaj takih neskladnosti in nestrinjanj med njim in dogmatičnimi ideologi. Na primer: Katoliška literarna kritika je od leta 1904 težila za tem, da bi Otonu Župančiču postavila ob stran Silvina Sardenka, glavnega pesnika Doma in sveta v času moderne. To neutemeljeno izenačevanje je prvi zavrnil Ivan Cankar, na katoliški strani pa je nerealno preceenjevanje Sardenka odklonil Koblar, ki ni opustil nobene priložnosti, da ne bi pokazal na pravo vrednost enega in drugega pesnika, kar katoliškim ideologom seveda ni bilo všeč. Ko je npr. Koblar ob petdesetletnici obeh pesnikov napisal prigodniški prispevek v poljudni Koledar Mohorjeve družbe, je Župančiča nedvoumno označil za »največjega mojstra in oblikovavca našega jezika v novjšem času« in odločno pribil: »Župančič je za Prešernom naš največji pesnik...« (KMD 1928, 65—67). Ali primer iz gledališke kritike: Ob uprizoritvi komedije V. Škvarkina *Tuje dete* v ljubljanski Drami je Koblar pozitivno ocenil delo sovjetskega avtorja. Ideologi političnega katolicizma pa so na občnem zboru Prosvetne zveze 17. oktobra 1935 napadli repertoar ljubljanske Drame, češ da v slovensko kulturo uvaja »marksistično-destruktivno tendenco«, in hkrati zahtevali, naj bo gledališka kritika v katoliškem tisku do takih pojavov jasnejša, ideološko odločnejša. Koblar ni klonil ter je v odgovoru na kritiko njegove ocene uprizoritve sovjetskega komediografa vztrajal pri svojem stališču (Dvajset let slovenske Drame II, 1965, 256—259, 266, 443—444). Ali: Ko se je v letu 1937 zaostri la idejna kriza Doma in sveta, je bil Koblar kot tedanji glavni urednik

revije na čelu velike večine sodelavcev in se je v njenem imenu nepopustljivo in načelno dosledno pogajal z založbo. Ob Kocbekovem članku *Premišljanje o Španiji* v prvi dvojni številki Doma in sveta tega leta, ki je bolj sprožil kot povzročil napetosti, se je začela ideološka diferenciacija med izobraženstvom v katoliškem taboru. Založba je tedaj zahtevala zase pravico, da pregleda vse prispevke pred objavo v reviji, kar je pomenilo popolno nezaupnico uredništvu. Glede na to, da sodelavci revije v takem položaju ne bi mogli več ustvarjati »v popolni svobodi«, je uredništvo odstopilo in demokratično misleči dominisvetovci, med njimi Koblar, so naslednje leto ustanovili novo revijo *Dejanje*. Znano je, da so se sodelavci te revije med drugo svetovno vojno v velikem številu pridružili Osvobodilni fronti, po koncu vojne pa vključili v kulturno življenje nove družbene resničnosti.

Omenili smo že in navedeni primeri samo potrjujejo trditev, da Koblar ni bil napadalno polemična narava, temveč defenzivni polemik, ki se je v lastnem političnem svetu boril proti konservativnosti, proti institucionaliziranim oblikam svojega nazora. In čeprav ta njegova prizadevanja niso bila neuspešna, je politično življenje pred drugo svetovno vojno vedno bolj težilo k skrajnim nasprotjem in v javnosti so vedno bolj prevladovale neizdiferencirane, poenostavljene resnice. Verjetno se zdi zato, da so poleg intimnih nagibov, na katere smo že opozorili, tudi nestrinjanja z ideološkimi pritiski v lastnem taboru in predvsem razhod z ideologijo uradnega katolištva usmerili Koblarja na drugo področje dela. Tudi nove razmere po vojni z novimi nalogami in zahtevami Koblarjeve odločitve niso mogle spremeniti. Tako nam je iz spleta najrazličnejših dejavnikov, od najbolj osebnih do družbenopolitičnih in ideoloških, zrastle Koblarjevo historiografsko delo kot enakovredna dopolnitev njegove kritične dejavnosti pred vojno. Po vsem tem se nam danes Koblarjev opus ne zdi le zaključen, temveč v svoji zaključenosti tudi uravnotežen. Tak stoji zdaj pred veliko preizkušnjo časa: odprt sprejemanju, kritičnemu preverjanju in potrjevanju.

Francè Bernik

SAZU, Ljubljana

CHRISTIAN S. STANG, OPUSCULA LINGUISTICA

Ausgewählte Aufsätze und Abhandlungen,

Universitetsforlaget, Oslo 1970.

Knjigo so izdali prijatelji in kolegi prof. Stanga, da bi z njo počastili njegov življenjski jubilej, 70-letnico. Že naslov pove, da gre za izbrane krajše jezikoslovne spise, natisnjene med letoma 1924 in 1969 po raznih revijah, najpogosteje v Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap, pa tudi v Scando-slavicu, Die Welt der Slaven, Lingua Posnaniensis, Symbolae Osloenses itd. ter v priložnostnih zbornikih. Izpuščene so vse recenzije, nekrologi in seveda samostojne publikacije, a tudi posamezni članki kot npr. »Slavische indeklinabile Adjektiva auf -b« ali »Zum Aoristtypus got. *berum*«, oboje v Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap.

S člankom »Über die obligatorische Possessivsuffigierung in den melanesischen Sprachen« je Stang pokazal, da ga pritegujejo tudi neindoevropski jeziki;

največ pozornosti pa je vendarle posvetil problemom indoevropskega jezikoslovja (tj. skupnega indoevropskega, grškega, frigijskega in germanskih jezikov, posebno pa baltski in slovanski jezikovni skupini ter njunim razmerjem), skupaj 7 od 8 razdelkov.

V 2. razdelku se v štirih sestavkih ukvarja predvsem z vprašanjem baltoslovanske jezikovne skupnosti in tem, kako jo je treba pojmovati. Zaradi pojavov, kot je npr. razvoj ievr. *s > š oz. > sla.h pod deloma različnimi pogoji, mu je Meilletovo mnenje (obe jezikovni skupini počivata na istem ievr. narečju, pozneje pa se razvijata paralelno) bližje kot mnenje Rozwadowskega (zastopa staro tezo o baltoslovanski praskupnosti). Ker pa imata baltščina in slovanščina nekatere skupne poteze, npr. razvoj zlogotvornih zvočnikov, redupliciran sedanjik sla. *dastb* in lit. *duosti*, glagolski tip sla. *-uję* in lit. *-āju* itd., se mu zdi primerno uporabiti termin »naravno narečje«, tj., »dass sie (die betreffenden Sprachformen — op. A. Š.-D.) ein zusammenhängendes Gebiet decken, das von gewissen charakteristischen Isoglossen umschlungen ist, während andere Isoglossen vielleicht nur einen Teil des Gebiets umfassen. Solange wie die Möglichkeit der Bildung neuer Isoglossen besteht, die das betreffende Sprachgebiet umfassen, kann man noch von einem lebendigen Isoglossengebiet sprechen«. Zanima ga tudi izrazita stara dvojnost baltske skupine (let. in lit. proti stari pruččini) nasproti razmeroma manj izraziti in predvsem mlajši razčlenjenosti slovanske skupine. Slovanščina ima nekaj starih izoglos skupnih z vzhodno-, nekaj z zahodnobaltskim jezikovnim ozemljem.

Stang se navadno loteva zapletenih slavističnih vprašanj, ki so pritegovala že mnoge raziskovalce pred njim, a nobena izmed njihovih razlag ni bila povsem ustrezna. Občudovanja vredni sta njegova natančnost in zavzetost. Ne glede na to, kakšen je bil odmev njegove rešitve vprašanja, je treba poudariti, da je bila ta zmeraj izvirna.

V sestavku »L'adjectif slave *istb*« najprej ugotavlja bodisi fonetično ali besedotvorno bodisi pomensko nezadostnost dotlejšnjih razlag (Mohl-Fortunatov-Meilletovo iz *es-, Bernekerjevo iz *iz-sto-, Soboljevskega povezavo z lat. *iustus*, Buga-Endzelina povezavo z lit. *yščias*, *aiškus* in arm. *isk* »en vérité«), poda slovansko gradivo s poudarkom na obsežnem pomenskem polju in ga poveže z got. *aigin* iz *aih* in *sti. iče* »il possède, il domine«. Od novejših etimoloških slovarjev prinaša to razlago Vasmer¹ brez komentarja, Skok² pa Stanga sicer v besedilu omenja, a mu pripisuje Bernekerjevo mnenje; F. Bezlaj³ pa to razlago zaradi oblik, kot so sln. *zvest*, mak. *vistina*, polj. *isterny* ipd., zavrača.

Med uspešne pa, se zdi, lahko štejemo njegovo razlago ruskega števnik *devjanosto* (Russisch devjanosto) iz *devjano sto »Neuner-Hundert«, tj. kot »malo stotico«. Ta naj bi bila nekakšen ostanek devetiškega sestava, ki naj bi bil vpliv vzhodnih sosedov; Stang ob njem opozarja na germansko »veliko stotico (= 120)« poleg stotice desetiškega sestava. (V obeh primerih je močan vpliv desetiškega sestava, sicer bi morala biti »mala stotica« tj. 81, 9 krat 9, in »velika

¹ M. Vasmer, Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka, II, 1967, str. 144.

² P. Skok, Etimologijski rječnik srpskoga ili hrvatskoga jezika, I, 1971, str. 752—5.

³ F. Bezlaj, X. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Predavanja, 1974, str. 9.

stotica«, tj. 144. 12 krat 12.) Podobno razlago ima K. Haebler,⁴ le da je zanj **devětsto sžto* kalk po got. *niuntēhund*.

Zanimiv je tudi prispevek »Eine Bemerkung zur slovakischen Präsensflexion«, v katerem ob osrednjeslovaških in knjižnih končnicah *-iem-ies-ie* itd. proti *-em-es-e* razvija Trávníčkovu tezo o povezanosti teh končnic z nekdanjimi akcentskimi razmerji. — V članku »Sur l'accentuation des verbes causatifs et itératifs en slave« prav tako ugotavlja stara akcentska razmerja. Meni, da so imeli kavzativi prvotno naglašeni *-i-* v nedoločniku in v sedanjiku (*-iti* in *-iš-i*), iterativi pa so od 2. os. edn. naprej premaknili naglas na osnovo. Ta razmerja so lepo izluščljiva iz starejših naglašanih ruskih besedil, iz sln. in sh., deloma pa tudi iz zahodnoslovanskih jezikov. Izjeme nastajajo le, kadar je korenski samoglasnik dolg in pa pri glagolih s prvotno akutiranim korenem. Ta njegova trditev je nasprotna starejši, po kateri so iterativi in kavzativi imeli naglašen koren od 2. os. edn. v nasprotju z denominativi, naglašeni na koncu. — Sledi prispevek »Weissrussisch *jošč*«, v katerem Stang domneva obstoj dublet **jestb* in **ostb*, podobno kot stoji **osenb* nasproti **jesenb*; *jošč* pa je nastalo po kontaminaciji obeh. — V sestavku »Slavonic *sž* with the Accusative in Expressions of Measure« obravnava tip rus. *malčik s palčik, s nedelju, polj. z gebe chleba* ipd. in ugotovi, da je ta *sž* s pomenom »like« etimološko povezan s *sž* < **som* v pomenu »with«. — V »De l'instrumental singulier des thèmes en -o-en slave commun« obravnava dvojnost rodnih končnic pri nekdanjih o-jevskih deblih, jsla. *-omb* proti vzhodno- in zahodnosla. *-zmb* (< u-jevskih *debel*), verjetno povezanih s premičnim in končniškim naglasom.

Ob tem kratkem prikazu slavističnega dela zbornika naj še enkrat opozorim, da prof. Stang pripisuje zelo velik pomen pomenoslovju, čeprav nikoli ne zanemari fonetične in tudi besedotvorne oz. oblikoslovne razčlenitve. Pri leksikoloških študijah se mu sicer včasih zgodi, da posveti premalo pozornosti mejam besedne družine znotraj jezikovne skupine, vendar to ne more bistveno omajati naše splošne pozitivne sodbe.

Alenka Sivic-Dular

Filozofska fakulteta, Ljubljana

NEKAJ MISLI O MATEMATIČNI POETIKI SOLOMONA MARCUSA

Beograjska založba Nolit je izdala v prevodu Borislava Krstića in Dragana Stojanovića *Matematično poetiko* romunskega matematika in logika, profesorja Solomona Marcusa. Prevod dela, ki sodi po svoji znanstveni vrednosti in aktualnosti v sam vrh matematičnih raziskav jezika in poezije, je lepa priložnost, da o njem spregovorimo nekaj besed, ki ne bodo zgolj opisna recenzija. Marcusova knjiga ni samo zbirka aksiomatskih spoznanj in zaključkov ter register bolj ali manj uporabnih (in spektakularnih) podatkov, temveč je polemika z najpomembnejšimi vprašanji matematičnega raziskovanja jezika in literature, ki jih je stroka uvrstila med svoje probleme. Marcusovo delo torej ni samo odgovor na nekatera temeljna vprašanja o raziskovanju jezika in literature na osnovi matematike in matematične logike, je tudi samospoševanje znanstvene

⁴ K. Haebler, *Anzeiger für slavische Philologie*, I, 1966, str. ld.

discipline o upravičenosti svojega obstoja in delovanja. Prav zaradi tega naš zapis ne bo skušal predstaviti vseh razsežnosti Marcusove knjige, marveč bo ostal v polemičnem odnosu predvsem do uvodnega poglavja (Preliminarije), v katerem Marcus razvije vse tiste razsežnosti svojega znanstvenega raziskovanja, ki se reflektirajo kot zbirka aksiomov in konkretnih podatkov v ostalih poglavjih. Ker pisec tega sestavka domneva, da vsi bralci ne poznajo nekaterih temeljnih vprašanj matematičnega raziskovanja jezika in literature, navaja pod opombo (1) nekatere dosegljive naslove.

Osnovno vprašanje, ki ga postavlja Marcus, z njim pa tudi večina drugih znanstvenikov (npr. Roy Wisbey v sestavku *Der Computer im Dienst der Literaturwissenschaft*, zbornik *Literatur und Datenverarbeitung*, Tübingen 1972), se glasi: ali je moč z metodami matematične logike in uporabo računalnikov razširiti znanje o jeziku in literaturi? Z drugimi besedami: ali obstaja med matematičnimi in literarnimi (ustvarjalnimi) postopki zveza (ali zveze), ki omogočajo »matematizacijo« in »logizacijo« poetičnih izrazov v vseh njihovih razsežnostih? Marcus na obe varianti vprašanja odgovarja pritrdilno, seveda pa postavlja določene omejitve. In prav te so za naše razmišljanje še posebej pomembne. Že na začetni stopnji svojega razmišljanja postavi Marcus naslednjo trditev: »Matematike in poezije se ne da pojasnjevati. Vsakdo ju mora spoznati sam. Prav zaradi tega so naša premišljanja bolj ugotovitve kot dokazi« (str. 18). S tem Marcus eksplicite odpira nove razsežnosti prej navedenega vprašanja. Če je namreč res, da tudi raziskovanje v matematiki ni odvisno od ene (in edine) »idealne« poti, in če je tako tudi z raziskovanjem poetičnih besedil, potem nam že sama možnost različnih spoznavnih poti omogoča, da se sočasno gibljemo na matematičnem in literarnem področju. S tem pa Marcus seveda potrjuje strukturalni princip raziskovanja literature, saj med drugim pravi: »Sodobna uporaba strukt. metod je dala raziskovanim strukturam posebno samostojnost v odnosu do dela, iz katerega smo jih vzeli. Strukturalna metoda je danes neločljivo povezana s procesom formalizacije in logičnega modeliranja, tj. z izdelavo hipotetično-deduktivne konstrukcije, ki bi simulirala nekatere strukturalne aspekte pesniškega jezika. Neizrečeno v poeziji ne obstaja v čisti obliki, premakljiva meja, ki neizrečeno ločuje od racionalnega ovoja literarnega dela, pa se bliža bistvu literarnega. Proces je odvisen od matematičnih raziskav, ki ustvarjajo nove tehnično-rutinske aspekte.« (Str. 20.) Marcus uporablja določen sistem, ki mu prireja vrsto pojmov. Nekateri so nam iz literarne znanosti že dobro znani (struktura in strukturalna metoda, bistvo literarnega). Druge Marcus uveljavlja v skladu z lastnimi spoznanji: meja med »neizrečenim« in racionalnim ovojem, tehnično-rutinski aspekti kot realizacija matematičnih raziskav. Seveda je treba že na začetku poudariti, da Marcus ostaja znotraj tistih spoznanj, ki jih je določila sodobna kibernetika. Kibernetika namreč sodi, da je mogoče simulirati vsako človekovo dejavnost, seveda pa je »posnemanje« te ali one človekove zavestne dejavnosti odvisno od stopnje formalizacije, torej od na matematično-logični osnovi unificiranih in formaliziranih zakonov. Kibernetika na današnji stopnji razvoja lastne misli ugotavlja, da procesov ni moč for-

¹ D. Poniž, *Slovenski jezik, literatura, računalniki*, Maribor 1974. L. Gyergyek, *Prispevek k statistični obdelavi slovenskega pisanega besedila*, *Elektrotehniški vestnik*, št. 11—12, 1973. D. Poniž, *Poezija kot tekst, tekst kot znanost*, *Problemi*, št. 133, 1974.

malizirati v nedogled — »neke« je »meja«, kjer se proces formalizacije mora ustaviti. Seveda pa pojma formalizacije ne smemo istovetiti s pojmom univerzalizacije. Marcus poudarja, da ima matematično modeliranje možnost, da vsako dejstvo (strukturo) vzdigne na nivo občega, splošnega. Pri tem prihaja do nejasnosti, ki se vse bolj spreminja v osnovni ugovor proti matematičnemu raziskovanju literature in jezika. Nasprotniki radi poudarjajo, da matematično in logično raziskovanje literature ukinja čustveno komponento literarnega dela, da so torej v usodni zmoti, zaradi katere je literarni fenomen osiromašen, seveda pa je osiromašen tudi kreativni akt branja. V nasprotju z opisano kritiko je Marcus mnenja, da izdelava logičnih modelov lahko le potencira naše razumevanje čustvene sfere literarnega dela, saj jo predstavlja v njeni čisti, razviti obliki. Z Gunzenhäuserjem, Molesom in Bensejem pripada Marcus tistim sodobnim kibernetično usmerjenim literarnim znanstvenikom, ki menijo, da je globlje razumevanje literature povezano z določenim logističnim modeliranjem. Vsako zavestno, aktivno branje literarnega dela je tudi niz logističnih modeliranj, seveda pa je intenziteta takšnega modeliranja manjša kot pri matematično-logičnem modeliranju.

Tu odpira Marcusovo delo vprašanje o veljavnosti lastnih postopkov in o stopnji znanstvenosti, ki pripada matematični literarni znanosti. Marcus se sklicuje na znano Queneaujevo razdelitev znanosti na štiri razvojne stopnje (empirična, eksperimentalna, analitična in aksiomatična) in ugotavlja, da se literarna znanost pripravlja na prestop v četrto znanstveno fazo. Praktično pomeni to uporaba statističnih metod, metod teorije informacije in algoritemsko modeliranje literarnega jezika. Logično in algebraično modeliranje, ki jima je Marcus v svojem delu posvetil večino prostora, pa sta bili do sedaj zanemarjeni in premalo upoštevani. Zato tudi očitek matematični poetiki, da je predvsem zbirka različnih statističnih podatkov — to je očitek, ki ga poznamo tudi iz naših kritik matematične poetike. Marcus predvsem v tretjem, četrtem in petem poglavju dokazuje z vrsto primerov, da je matematična poetika že »hierarhizirala« svoja raziskovalna sredstva, saj začenja raziskovanje literarnih besedil s statističnimi metodami in danes razvija postopke logičnega in algebraičnega modeliranja. Raziskovalna praksa pa je pokazala, da je treba vse metode uporabljati sočasno, saj mnogokrat ni mogoče sestaviti logičnega ali algebraičnega modela, če prej niso bili raziskani statistični ali informacijski parametri nekega literarnega besedila. Matematično modeliranje je v svoji razviti fazi samo posledica predmatematične, strukturalne faze. Prehod iz predznanstvene v znanstveno fazo pa skriva vrsto nevarnosti, ki se jih mora znanstvena disciplina povsem zavedati. Znanstveno (matematično) raziskovanje literature odkriva po Marcusovih besedah »prvobitno intenziteto čustvenih komponent« literarnega dela. Model literarnega dela sicer lahko vključuje emocije (logično ali algebraično modelirane), vendar je to le ena izmed mnogih komponent literarnega dela. Literarno delo lahko »uživam«, ne da bi se posebej trudil pri iskanju in modeliranju njegovih emocionalnih komponent. Matematična poetika verjetno res prodira globlje kot navadno, »ljubiteljsko« branje, vendar tega branja ne more nadomestiti. Verjetno se lahko pridružimo Marcusovi definiciji »novega razumevanja literarnega dela«. Določene dimenzije literarnega dela ali literarno delo kot celota se pojavljajo na nov način — ne več v linearnem zaporedju, marveč kot strukturirana mreža. Vsak matematični logični ali algebraični model

predstavlja elemente v tridimenzionalni mreži, v tej mreži se pojavljajo tudi vtisi in emocije. Od tod tudi misel o novem in globljem doumevanju literarnosti literarnega dela, ki pa nima več prizvoka kakovostnega razlikovanja ali hierarhizacije dojemanja kvalitet določenega literarnega dela.

Posebno pozornost je Marcus posvetil pojmu pesniškega jezika in pesniških figur. Pridružuje se tistim ugotovitvam sodobnih literarnih znanstvenikov, ki pesniški jezik raziskujejo v razmerju do »strogo denotativnega« jezika (znanstvenega ali matematičnega jezika). Solomon Marcus zavrača teorijo o pesniškem jeziku kot deviantnem jeziku nekega naravnega jezika in skuša svoja raziskovanja vedno definirati kot bipolarni aksiomatski izraz. Tako je v četrtem poglavju podal na teoriji množic temelječi definiciji semantičnega (naravnega) in pesniškega jezika. Bazični Marcusov model semantičnega jezika je sistem $\langle V, L, S, \varrho \rangle$. V tem sistemu je V končna množica imenovana *slovar*, L je množica *razvrstitev* od V (množica vseh pravilno tvorjenih razvrstitev), S je množica elementov, imenovanih *pomeni*, binarna relacija, definirana v L in z vrednostmi v S , torej podmnožica kartezijanskega produkta $L \times S$. Označimo s $\varrho(x)$ množico elementov $s \in S$ za vsak $x \in S$. Vsak element $v \in \varrho(x)$ imenujemo *pomen* od x .

Jezik $\langle V, L, S, \varrho \rangle$ je pesniški jezik v naslednjih primerih:

(a') za vsako razvrstitev $x \in L$ ima množica $\varrho(x)$ možnost kontinuuma (kardinalno število od $\varrho(x)$ je kardinalno število množice realnih števil),

(b') za vsak pomen $s \in S$ obstaja ena in samo ena razvrstitev x , tako da je $s \in \varrho(x)$.

Iz te definicije lahko izvedemo nekatere sklepe. Če je množica pesniških pomenov neskončna množica, potem je neskončna tudi množica ustreznih semantičnih kategorij. Pri tem pa je treba bralca seveda opozoriti na dejstvo, da je sama kvantifikacija semantičnih kategorij, kot jih razumemo v luči Marcusovih definicij semantičnega in pesniškega jezika, skoraj neraziskana. Vendar pa že sama »formula« pesniškega jezika dovolj zgovorno potrjuje domneve, da se izraznost pesniškega jezika obnavlja iz sistema semantičnih kategorij s pomočjo določene gramatike. Možnost tega obnavljanja pa je, kot vidimo iz Marcusove definicije, skorajda neomejena.

Šesto poglavje je v celoti posvečeno verjetnostnim in informacijskim aspektom pesniškega jezika. Tudi tu je poskušal nekatere dobljene rezultate transformirati v abstraktni matematični jezik, določene jezikovne pojave ali zakonitosti je izrazil v obliki formul. Verjetno so še posebej zanimiva vprašanja okoli statistike rime (2), vprašanja o avtorstvu in entropiji kot meri za poetičnost. Marcusove raziskave se ves čas vračajo k tistim vprašanjem, ki smo jih postavili na začetku tega razmišljanja. »Ljubiteljsko« in »znanstveno« branje literarnih besedil se razlikujeta po svoji intenciji. Znanstveno »branje« literarnih besedil ni povezano z emocionalnimi akti doživljanja, marveč je zasnovano na matematičnem ocenjevanju in določanju stopnje strukturalne razvitosti določenega literarnega besedila. Razmerje med znanostjo in njenim predmetom je določeno z univerzalnim in nespremenljivim sistemom matematičnih in logičnih določil — literarnega besedila ne razumemo več kot rezultante določenih naključnosti (kar

² Nekaj teoretičnih ugotovitev v zvezi s slovensko rimo je objavljenih v IX. poglavju študije *Prispevek k statistični obdelavi slovenskega jezika*, avtorji: Batagelj V., Ferligoj A., Pisanski T., Poniž D. in Zazula D., Ljubljana 1974.

je per definitionem vsak sociologizem, psihologizem ali historicizem), marveč ga vključujemo v sistem realno določljivih sil in količin. Zanimiva je vsekakor paralela med informacijsko energijo literarnega dela in kinetično energijo nekega sistema. Drugi termodinamični zakon uči, da entropija nekega sistema pada, če pada njegova kinetična energija in obratno: če entropija narašča, se manjša kinetična energija. Romun Onicescu, ki ga navaja Marcus, je uvedel analogen pojem informacijske energije nekega jezikovnega sistema. Onicescu je uspel dokazati, da tudi v jezikovnih sistemih informacijska energija pada, če raste informacijska entropija. Razmerje med informacijsko energijo in entropijo ter vrednost informacijske energije v odvisnosti od različnih stopic so v Marcusovem delu le omenjene. To je vsekakor premalo, saj je avtor s svojimi raziskavami odprl eno izmed najbolj zanimivih področij matematične poetike. Seveda pa je treba omeniti, da daje Marcus zanimiva izhodišča, ki jih bo treba preveriti tudi na slovenskih besedilih. Marcusovo delo v marsičem doživlja usodo sodobne znanstvene misli, ki uspeva razvijati in fiksirati teorijo mnogo hitreje kot raziskovalno prakso. Prav zato moramo pravilno razumeti tisto uvodno Marcusovo misel, ki svoje delo determinira kot vrsto ugotovitev o naravi literarnih besedil. Samoomejitev znanstvene discipline izvira prav iz zelo razvite znanstvene teorije (zaradi česar je delo Solomona Marcusa vrhunec matematičnega raziskovanja literature) in spoznanja, da je praktično raziskovanje v zaostanku.

Na koncu tega razmišljanja, ki se je dotaknilo le nekaterih razsežnosti Marcusovega dela, moramo omeniti še obsežno osmo poglavje z naslovom Matematične metode v raziskavi gledališča, kjer je Marcus razvil vrsto zanimivih teorij in aksiomatskih dokazov v zvezi z dramskimi deli in njihovimi uprizoritvami. Samo razmišljanje o tem poglavju bi zahtevalo poseben spis, zato se v okvirih tega razmišljanja zavestno odpovedujemo poročanju o uporabi matematičnih metod pri proučevanju dramskih tekstov in njihovih realizacij.

Posebno vrednost pa daje Marcusovi knjigi skoraj devetsto (!) naslovov obsegajoča bibliografija, ki že sama zase pomeni izreden znanstveni pripomoček. Bralcu pa, ki se zanima za to področje literarne znanosti, omogoča bibliografija najti vso potrebno dodatno literaturo.

Denis Poniž

Ljubljana

IZ DOPISOVANJA MED ŠKOFOM J. SZILYJEM in MIKLOSEM KÜZMIČEM
V ZVEZI S SEDMIMI KÜZMIČEVIMI KNJIGAMI
(Ob 170-letnici Küzmičeve smrti)

XVI. — 28. julija 1782.

Illustrissime, ac Re(vere)nd(issi)me Domine, D(omi)ne Praesul, Domine mihi Gratosissime!

E gratio Illustritatis Vestrae jussu duplicium testimonialiu(m) lit[t]eras juxta submissas mihi formulas descriptas, ac usuali sigillo munitas una cum com(m)unicatis mecum gratiose formulis Illustritati Suae humillime praesento, ac devote significo eidem Ill(ustrissi)mo D(omi)no Praesuli duplex illud exemplar de Tolerantia X(Chris)tiana jussu Caesareo-Regio¹ emanatum n(on) posse esse usui nostrae Vandaliae, siquidem Slavonicum² simplicit(er) non esset intelligibile a nostra natione; Croaticum³ autem saltem quoad aliquam sui partem, etiam ab eruditioribus vix intelligi poterit, hinc operae pretium esset, ut illud in vandalicum idioma transponeret(ur) et sumptibus utiq(ue) exiguis ab Excelso Consilio Regio resolvendis typis mandaret(ur). Caeterum pretiosissimis favoribus, ac actis gratiis recom(m)endans devota cum veneratione, ac subjectione emorior.

Ill(ustrissi)mi, ac Re(vere)nd(issi)mi D(omi)ni Praesulis, D(omi)ni mihi Gratosissimi
28va Julii 1782 in Valle Ivanócz

Infimus, ac indignus Capellanus
Nicolaus Küzmič Par(ochus) Sz.[ent]
Benedekiensis (manu propria).

Par(ocho) ad S.[anctum] Benedictu(m)
R[esponsum] 2^a Aug(usti) 782.

Presvetli in prečastiti gospod škof,
meni zelo naklonjeni gospod!

Po dobrotnem ukazu Vaše presvetlosti pošiljam z vso ponižnostjo dvoje pričevalnih pisem, ki sem jih napisal po poslanih obrazcih in jih opremil z navadnim pečatom; obenem vračam Vaši prevzvišenosti obrazce, ki ste mi jih prijazno posredovali. Vdano tudi sporočam istemu presvetlemu gospodu škofu, da obeh teh primerkov, ki sta bila izdana na cesarsko-kraljevi ukaz o krščanski strpnosti,¹ naša Slovenska krajina ne bo mogla uporabljati; slavonski² bi namreč našemu narodu preprosto ne bil razumljiv, hrvaškega³ pa bi, vsaj v nekaterih

¹ Tolerantia christiana = tolerančni patent, ki ga je izdal cesar Jožef II. leta 1771.

² Exemplar slavonicus = slavonski, to je kajkavski natis.

³ Exemplar croaticus = hrvaški prevod. — Mikloš Küzmič tu izrecno trdi, da sta oba prevoda izšla. Toda hrvatska bibliografija ju ne pozna, npr. Ivan Kukuljević Sakcinski, *Bibliografija Hrvatska*. Dio prvi. U Zagrebu 1860 — in *Dodatek* leta 1862. Konec marca sem bil v zagrebški univerzitetni knjižnici, toda ta dva natasa sva s profesorjem in arhivarjem Šime Jurićem zaman iskala. Našla sva le razlago (tolmač) Jožefa II. k njegovemu tolerančnemu ediktu, izdano dne 24. maja 1782. Mogoče bo kaj našel nadškofijski arhivar Hrg Metod.

njegovih delih, tudi bolj izobraženi komaj utegnili razumeti. Zato bi bilo potrebno, da bi ga prevedli na slovenski jezik in dali natisniti, seveda ob neznatnih stroških, ki naj bi jih poravnal Visoki kraljevski svet. Sicer pa se ponovno priporočam predragoceni naklonjenosti in izkazani blagohotnosti ter ostajam z globokim spoštovanjem in vdanostjo.

Presvetlega in prečastitega gospoda škofa, meni zelo naklonjenega gospoda
28. julija 1782 v dolini Ivanócz

najneznatnejši in nevredni kaplan
Mikloš Küzmič, župnik pri
Sv. Benediktu (svojeročno).

Župniku pri Sv. Benediktu
Odgovor 2. avgusta 1782.

XVII. — 2. avgusta 1782.

Nicolao Küzmits
Sz.[ent] Benedek

R(evere)nde D(omi)ne Paroche, &(et) V.[ice]A[rchi]Diacone!

Cum neque Croaticu(m), neque Slavonicu(m) exemplar, quod cum Praet(i-
tula)ta D(ominatione) V(est)ra communicavi, a populo Vandalico¹ intelligat(ur),
ac proinde mentem A(ltissi)mae Suae Ma(iesta)tis de Tolerantia X(Chris)tiana
acatholicoru(m) in iis expressa(m) ex iisdem cognoscere nequeat; hinc Praet(i-
tula)tae D(ominationi) V(est)rae indulgeo, ut Resolutionem hanc Caesareo Re-
gia(m) in idioma Vandalicu(m) transponere possit, quo populus Vandalicus
usu(m) ejus habere queat. Caeterum paterna(m) benedictionem impertiens jurgi
propensione maneo

Praet(itula)tae D(ominationis) V(est)rae

D.[omino] Nicolao Küzmits
Expedit(um) 2^a Aug(usti) 782

Miklošu Küzmiču
Sv. Benedikt

Častiti gospod župnik in vicearhidiakon!

Ker niti hrvatskega niti slavonskega primerka, ki sem ju posredoval Vaši
gori navedeni častitosti, slovensko ljudstvo¹ ne bi razumelo in bi zato iz njih ne
moglo spoznati misli, ki jih je v njih izrazilo Njegovo Najvišje Veličanstvo o
krščanski strpnosti do nekatoličanov, zato dovolim Vaši že imenovani častitosti,
da lahko ta cesarsko-kraljevi odlok prevede² v slovenski jezik, da ga bo sloven-

¹ Razen natio torej tudi naziv: populus vandalicus.

² Küzmičev slovenski prevod tolerančnega edikta ni izšel v tisku. Pač pa ga je razlagal svojim vernikom iz napisanega prevoda.

sko ljudstvo moglo uporabljati. Sicer pa podeljujem očetovski blagoslov in ostajam s poklonom

Vaši gori imenovani častitosti

Gospodu Miklošu Küzmiču
Poslano 2. avgusta 1782

XVIII. — 26. septembra 1782.

Illustrissime, ac Reverendissime Domine, (D(omi)ne Praesul,
Domine, Domine mihi Gratosissime!

Cum jam in finem vergat tertium trimestre currentis anni, pro eodem proposito casus resolutiones Illustritati Vestrae humillime praesentari facio, ac una devotissime oro, quatenus huic expresso[?] viro caetera[?] fideli idiomatis nostri libellos utpote catecheticos 20. Evangeliorum vero 10 clementer admanuari facere non dedignetur Ill(ustrissi)mus D(omi)nus Praesul, horsum deferendus. Qua occasione ut et unum exemplar Hungaricum Decreti Caesareo-Regii explanatorii Tolerantiae Christiane mihi gratiose submittere dignaretur Ill(ustrissi)mus D(omi)nus Praesul, etiam atque etiam oro, quatenus et meis Hungaris in Lak id ipsum explanare e typo, cui major fides esse solet, valeam, uti jam Vandalis explanaveram e scripto, cum typis mandatum idiomate nostro praecattactum decretum non prodierit. Idque declarare necessarium his in partibus esse censeo, cum passim id spargant acatholici, quod Romano Pontifice Viennae existente¹ coram Caesare, et Ep(isco)pis ventilatum fuerit negotium Religionum, et inter reliquas probatam fuisse vel maxime lutheranam, in qua aeterna animae salus obtineri possit, quod et firmiter credebant; hinc ne sinistre informati in suo errore consentiant hac persuasione suffulti, mentem utique Caesareo-Regiam eis explanare oportebat, oportebitque et imposterum. Caeterum pretiosissimis favoribus, et peraltis gratiis recommendatus pia cum veneratione, et subiectione emorior.

Ill(ustrissi)mi, ac Rev(erendissi)mi D(omi)ni Praesulis, D(omi)ni mihi Gratosissimi

Raptim 26^a Sept(embris) 1782
Sub monte Engadi in valle Ivanócz

Infimus Capellanus Nicolaus
Küzmičs Parochus Sz.[ent]
Benedekiensis. (manu propria)

Presvetli in prečastiti gospod škof,
meni zelo naklonjeni gospod!

Ker se že nagiba h koncu tretje trimesečje tekočega leta, sem dolžan z vso ponižnostjo izročiti Vaši presvetlosti rešitve za to trimesečje določenega kazusa; obenem pa najvdaneje prosim, da bi presvetli gospod škof ne odklonil milostno odrediti, naj temu, za to poslanemu in sicer zaupnemu možu, izročijo knjižice v našem jeziku, da jih prinese semkaj, in sicer 20 Katekizmov in 10 Evangelijev.

Ob tej priliki še in še prosim, naj mi presvetli gospod škof blagovoli prijazno poslati tudi en madžarski primerek cesarsko kraljevega odloka, ki tolmači krščansko strpnost, zato da bi mogel svojim Madžarom v Selu prav to razlagati iz tiskanega izvoda, ki mu lahko bolj zaupam, ko sem že moral Slovencem razlagati iz pisanega izvoda, ker pač prej omenjeni odlok ni izšel natisnjen v našem jeziku. Sodim pa, da je nujno potrebno ta odlok v teh krajih pojasnjevati, ker nekatoliki vsevprek raztresajo govorce, češ da je bilo na Dunaju, ko je bil tam rimski papež,¹ pred cesarjem in škofi pretresano vprašanje ver, in da je bila med drugimi kar najbolj potrjena luteranska, v kateri da se lahko doseže večno zveličanje duše, kar so tudi trdno verovali; zato da ne bodo oprti na te govorce in napačno obveščeni vztrajali v svoji zmoti, je bilo vsekakor potrebno in bo potrebno tudi zanaprej, da jim razlagamo smisel cesarsko kraljevega odloka. Sicer pa se ponovno priporočam predragoceni naklonjenosti in velikodušni blagohotnosti ter ostajam v blagem spoštovanju in polni predanosti

Presvetlega in prečastitega gospoda škofa, meni zelo naklonjenega gospoda
najneznatnejši kaplan Mikloš
Küzmič, župnik svetobenediški
(svojeročno).

Na hitro, 26. septembra 1782.

Pod goro Engadi v dolini Ivanócz

XIX. — 17. decembra 1782.

Illustrissime, ac Rev(eren)d(issi)me Domine, D(omi)ne
Praesul, D(omi)ne, D(omi)ne mihi Gratosissime!

Oblata mihi op(p)ortuna occasione resolutiones casus, dempta una D(omi)ni Ad(modu)m R(everen)di Parochi F.[elsö] Szölnekiensis¹ nescio quam, ob rationem retardata, pro ultimo trimestri anni in finem vergentis propositi devotissime offero, ac praesento Illustritati Vestrae, ac una humillime significo, ad Districtum hunc Tóthsaghiensem A(nn)o 1779° intuitae observandae in cantando diebus dominicis, et festivis sub missae sacrificio² normae nullas omnino Ill(ustrissi)mi D(omi)ni Praesulis allatas esse lit[t]eras, hinc prior satis defectuosus concinendi modus per totum Districtum hucusque vigeat, vigetq(ue). In fine sbris [Octobris] quidem nuper evoluti mensis attulit horsum duo Hungarica exemplaria D(omi)ni A.[dmodu)m] R(everen)dus Steffaničs,³ ast cum mihi de plenaria Ill(ustrita)tis Vestrae intentione n(on) constiterit, hactenus nihil me egisse fateor, dabo autem opera(m), ut brevi in nostru(m) idioma transposita(m) cantilena(m)⁴ Ill(ustrissi)mo D(omi)no Praesuli praesentare queam. Id unu(m) oro humillime Ill(ustrita)te(m) Vestram, ut graecu(m) Kyrie eleison, mihi liceat nostra lingua exprimere: D(omi)ne miserere, quatenus eo magis populo complacere. Apud simplicem enim pope [! = u]lu(m) eo ipso traducet(ur) dicta cantilena, uti in alia quadam cantilena experientia edocti sumus, si Kyrie eleison toties fuerit repetitum.⁵ Caeteru(m) dum pueru(m) quendam annor(um) 15. in

¹ Papež Pij VI. je bil na Dunaju pri cesarju Jožefu II. v zgodnji pomladi leta 1782. (J. Gruden, Zgodovina slov. naroda, str. 999.)

poss(essio)ne Lak degentem orphanu(m) dictum Joanne(m) Novák,⁶ ac una convertitam hesterna die in gremiu(m) Ecclesiae redivisse humillime significo Ill(ustrissi)mo D(omi)no Praesuli eo fine, ut salte(m) aliquod subsidium eidem gratiose resolvere n(on) dedignet(ur) Ill(ustri)tas Vestra, amplissimis favoribus, ac pretiosis gratiis com(m)endatus pia cum veneratione, et subjectione emorior.

Ill(ustrissi)mi, ac Re(vere)nd(issi)mi D(omi)ni Praesulis, D(omi)ni mihi gratiosissimi

Raptim die 17^aXbris [Decembris] 1782
in Valle Ivanócz

Infimus Capellanus
Nicol.[aus] Küzmics, Par(ochus)
Sz.[ent] Bened[ekiensis]
(manu propria).

Nicolai Küzmits.

R[esponsum] 27^a Xbr(is) [Decembris] 782.

Presvetli in prečastiti gospod škof,
meni zelo naklonjeni gospod!

Ker se mi je ponudila ugodna prilika, najvdaneje predajam in izročam Vaši presvetlosti rešitve kazusa, določenega za zadnje trimesečje iztekajočega se leta, med katerimi manjka ena, zelo častitega župnika z Gornjega Senika,¹ za katero ne vem, zakaj se je zakasnila. Obenem najponižneje sporočam, da v ta slovenski okraj leta 1779 ni prišlo prav nobeno pismo presvetlega gospoda škofa, ki bi dajalo smernice, katerih naj se držimo pri petju med daritvijo svete maše ob nedeljah in praznikih;² in tako je doslej po vsem okraju veljal in še velja poprejšnji, dokaj nepopoln način petja. Konec nedavno minulega meseca oktobra pa je zelo častiti gospod Steffanics³ prinesel semkaj dva madžarska primerka, toda ker nisem do kraja razumel, kakšen namen ima pri tem Vaša presvetlost, priznam, da nisem doslej ničesar ukrenil; potrudil pa se bom, da bom lahko v kratkem izročil presvetlemu gospodu škofu pesmarico, prevedeno v naš jezik.⁴ Z vso skromnostjo prosim Vašo presvetlost samo za to, da bi smel grški izraz Kyrie eleison povedati v našem jeziku: Gospod, usmili se, da bi tako bolj ugajal ljudstvu. Preprosto ljudstvo bo namreč omenjeni izraz kar samo prevedlo, če bi

¹ Župnik na Gornjem Seniku je bil *Matija Cvetan*. Rojen je bil v tržaški škofiji (Smarge) okoli leta 1753. Bogoslovje je študiral v Zagrebu, posvečen leta 1755. Na Gornjem Seniku je bil župnik od leta 1776 do smrti dne 20. maja 1789. (Géfin III, str. 67.)

² Škof je dal mašne pesmi natisniti in jih razposlal vsem župnikom in Géfin pravi, da jih je nemadžarskim vernikom poslal prevedene v njihovi materinščini. (Géfin I, str. 37.)

³ *Štefan Štefanič (Stepanič)* je bil rojen v Turnišču leta 1756. Bogoslovje je študiral v Budimu, posvečen je bil leta 1780 v Celldömölk, devet mesecev je bil kaplan v Murski Soboti in od leta 1782 župnik v Turnišču. Toda le kratko časa, umrl je 12. aprila leta 1784. (Géfin III, str. 374.)

⁴ Iz Küzmičevih besed razbiramo, da je prejel madžarsko besedilo cerkvenih pesmi in da jih je prevedel v »naš jezik«.

se Kyrie eleison tolikokrat ponavljal, kot nas uči izkušnja z neko drugo pesmijo.⁵ Sicer pa, ko presvetlemu gospodu škofu najvdaneje sporočam, da se je včeraj vrnil v naročje Cerkve neki trinajstletni deček,⁶ sirota in obenem spreobrnjenec po imenu Ivan Novák, doma iz naselja Selo, z namenom, da prosim Vašo presvetlost, naj mu ne odkloni prijazno podeliti vsaj malenkostno podporo, se priporočam neizmerni naklonjenosti in dragoceni blagohotnosti ter ostajam v blagem spoštovanju in predanosti.

Presvetlega in prečastitega gospoda škofa, meni zelo naklonjenega gospoda
najneznatnejši kaplan

Mikloš Küzmič, župnik pri

Sv. Benediktu (svojeróčno).

Na hitro, dne 17. decembra 1782 v dolini Ivanócz

[Pismo] Mikloša Küzmiča.

Odgovor 27. decembra 1782.

XX. — 27. decembra 1782.

Nicolao Küzmits

Sz.[ent] Benedek.

R(evere)nde D(omi)ne Paroche &(et) V.[ice]A.[rchi]Diacone!

Cum mihi nil optabilius sit, quam Nationi quoque Vandalicae prospicere, ut eo sublato moderno defectuoso canendi modo uniformius Missae sacrificio assistere, &(et) ejusdem sacro sancta mi[!]steria facilius, ac ferventius resolvere possit; hinc non solum indulgeo, ut Praet(itula)ta D(ominatio) V(est)ra cantilenas Hungaricas praecipuas sanctissimi sacrificii mi[!]steria proponentes &(et) a me A(nn)o 1779 per Dioecesim praescriptas, pro usu &(et) utilitate Nationis Vandalicae in idioma suu(m) transponere possit, verum etiam celeriter earum versionem Praet(itula)tae D(ominationi) V(est)rae plurimum commendo, atque in id etiam assentior, ut pro maiori plebis intellectu graecam vocem *Kyrie eleison* per *Domine miserere* vernacula sua lingua exprimere possit. Quodsi igit(ur) dictae cantilenaeparatae fuerint, eas mihi transmittat, quas ego illico Sopronii praelo subjici curabo.

Caeterum dum ad rationem neo conversi pueri Joannis Novák 3. f(lore)nos Praet(itula)tae D(ominationi) V(est)rae transmitto, eandem ad laudabilem, hunc lucrandarum animaru(m) zelum porro quoque indefesse continuandum maxime hortor, &(et) paternam benedictionem impertiens jugi propensione maneo Praet(itula)tae D(ominationis) V(est)rae

Nicolao Küzmicz. Expedit(um) 27^a Xbris [Decembris] 782

⁵ Küzmičev slovenski prevod teh pesmi ni izšel v posebni pesmarici. Nekaj jih je vzel v svoj molitvenik *Kniga molitvena*.

⁶ *Ivan Novák* je bil kot konvertit leta 1785 v sirotišnici v Kőszegu in ga je vzdrževala ustanova Adelffy. (Vecsey, str. 392.)

Miklošu Küzmiču
Sv. Benedikt.

Častiti gospod župnik in vicearhidiakon!

Ker si nič bolj ne želim, kot da tudi slovenskemu narodu preskrbim, da se bo mogel z ukinitvijo sedanjega nepopolnega načina petja enotneje udeleževati daritve svete maše ter laže in vneteje razkrivati njene presvete skrivnosti, zato ne samo da dovolim, da sme Vaša gori imenovana častitost prevesti v svoj jezik za rabo in v korist slovenskega naroda najboljše madžarske pesmi, ki opevajo skrivnosti presvete daritve in ki sem jih leta 1779 predpisal za škofijo, ampak Vaši že imenovani častitosti kar najbolj priporočam, da jih tudi čimprej prevede. Tudi s tem se strinjam, da lahko grški izraz *Kyrie eleison* prevedete z domačim izrazom *Gospod, usmili se*, zato da bo ljudstvu bolj umljiv. Brž ko bodo torej omenjene pesmi pripravljene, mi jih pošljite, da bom takoj oskrbel njihov natis v Sopronu.

Sicer pa, ko pošiljam Vaši že imenovani častitosti za novo spreobrnjenega dečka Ivana Nováka 3 florene in vas kar najbolj vzpodbujam, da tudi poslej neutrudno vztrajate v tej hvalevredni gorečnosti za pridobivanje duš, podeljujem očetovski blagoslov ter ostajam s poklonom

Vaši gori imenovani častitosti

Miklošu Küzmiču.

Poslano 27. decembra 1782

XXI. — 23. januarja 1785.

Illustrissime, ac Reverendissime Domine, Domine Praesul,
D(omi)ne mihi Gratosissime!

Terminatis tandem ecclesiarum in Districtu Tóthsághiensi existentium patrociniis solitam annuam tabellam medio D(omi)ni Iud(icia)lium Petri Kregár¹ humillime, praesento Illustritati Vestrae, qui cadem occasione filium quoq(ue) Borkovicsianu(m)² jam dudum a genitore ap(p)romissum, et ab Ill(ustrissi)mo D(omi)no Praesule clement(er) ad orphanotrophium Ginsiense susceptum, ad osculum V.[enerabilis] dexteræ Ill(ustrita)tis Vestrae devehit, devote oblaturus. Id dolendum, quod esto [! = etsi] saepius urserim patrem pro dicti pueri ad me delatione, neglexerit nihilominus usq(ue) ad hodiernam diem, qua D(omi)nus Iud(icia)lium Sabaria(m) movit, hinc cum media tantum die apud me com(m)oratus sit toties fatus puer, nec mysteria fidei eum edocere, neq(ue) sacramentalem ejusdem confessionem excipere poteram. Unde dignet(ur) Ill(ustri)tas Vestra gratiose ordinare, ut per meu(m) fratruem Joannem³ imbuat(ur) quantocy- [! = i]us scitu necessariis, et pro confessione sacramentali aliquorsum deducat(ur). Caeterum dum sup(p)lex oro Ill(ustrissi)mu(m) D(omi)nu(m) Praesulem, quatenus libellos S.[acrorum] Evangeliorum n(ume)ro 10, et Catecheticos 20. D(omi)no Iud(icia)lium clement(er) assignari facere n(on) dedignet(ur) Ill(u-

stri)tas Vestra, pretios(issi)mis favoribus, ac magnificis gratis com(m)endatus sup(p)lici cum veneratione emorior.

Ill(ustrissi)mi D(omi)ni Praesulis, D(omi)ni mihi grat(io)s(issi)mi
 Infimus Capellanus Nicol.[aus]
 Küzmics Par(ochus) Sz.[ent]
 Bened(ekiensis) (manu propria).

Raptim die 23^{ia} Jan(uarii) 1783
 in Valle Ivanócz

Küzmics 23^a Jan(uarii) 783.

Presvetli in prečastiti gospod škof,
 meni zelo naklonjeni gospod!

Ko so naposled pri kraju proščenja v cerkvah našega slovenskega okraja, izročam z vso skromnostjo Vaši presvetlosti navadno letno preglednico po posredovanju gospoda notarja Petra Kregarja;¹ ta bo ob tej priložnosti tudi pripeljal, da poljubi častivredno roko Vaše presvetlosti, in vam vdano izročil Borkovičevega sina,² ki ga je oče že davno obljubil in ga je presvetli gospod škof blagohotno sprejel v sirotišnico v Köszegu. In dasi sem često prigovarjal očetu omenjenega dečka, naj ga pripelje k meni, se žal za to ni brigal vse do današnjega dne, ko gospod notar odhaja v Sombotelj; ker je torej ta tolikokrat imenovani deček prebil pri meni samo pol dneva, zato ga nisem mogel poučiti o verskih skrivnostih in tudi ne sprejeti njegove zakramentalne spovedi. Zato naj Vaša presvetlost blagovoli prijazno odrediti, naj ga moj nečak Ivan³ čim hitreje pouči o vsem, kar mora vedeti, in da ga kam odpeljejo na zakramentalno spoved. Sicer pa, ko vdano prosim presvetlega gospoda škofa, naj Vaša presvetlost ne odkloni prijazno naročiti, da gospodu notarju izročijo 10 knjižic svetih Evangelijev in 20 Katekizmov, se priporočam predragoceni naklonjenosti in velikodušni blagohotnosti ter ostajam z vdanim spoštovanjem.

Presvetlega gospoda škofa, meni zelo naklonjenega gospoda
 najneznatnejši kaplan Mikloš
 Küzmič, župnik pri Sv. Benediktu
 (svojeoročno)

Na hitro, dne 23. januarja 1783 v dolini Ivanócz
 Küzmič 23. januarja 1783

¹ Peter Kregar je bil rojen v Beltincih in je leta 1754—1755 z bratoma Emerikom in Mihaelom študiral na jezuitski univerzi v Gradcu. (J. Andritsch, Studenten und Lehrer... an der Universität Graz (1586—1782). Graz 1965, str. 170). Leta 1790 je bil kot vojaški poveljnik na letni skupščini Železne županije tudi Peter Kregar. (Vasvármegye 1898, str. 235.) Člani te rodovine so imeli svojo posest v Odrancih, Crnelavcih, Markišavcih, Matjaševcih in Kramarovcih.

² Temu Borkovičevemu sinu je bilo ime Peter. Rojen je bil leta 1774, starši so bili obubožani nemešnjaki, evangeličani. V köseški sirotišnici ga je vzdrževala Adelffyjeva ustanova (1783—1793) in je končal osnovno šolo ter nižjo in višjo gimnazijo v Köszegu. Na liceju je bil v Sombotelju (Vecsey, str. 264). Tu je tudi končal bogoslovje in bil posvečen leta 1798. Med drugim je bil kaplan pri Sv. Benediktu, v Soboti, Beltincih in v Dolnji Lendavi. Končno je bil župnik v Črenovcih do svoje smrti (1807—1830). (Géfin III, str. 45.)

³ O Küzmičevem nečaku Ivanu Küzmiču glej spredaj pismo št. III, op. 2.

XXII. — 15. februarja 1783.

Illustrissime, ac Reverendissime Domine, D(omi)ne Praesul,
D(omi)ne, D(omi)ne Patrone mihi Gratosissime!

Biennium¹ brevi futurum est, quod intentum meu(m) intuitu cujusdam Libelli Precatorii² nostro idiomate imprimendi humillime declaraverim ore tenus Illustritati Vestrae, cujus versionem eadem occasione mihi etiam gratiose dignata est indulgere Ill(ustri)tas Vestra, verum tamen cum Patronu(m) nancisci haud potuerim, vix ad 4. phileras in purum me deduxisse fateor haecenus. In hac consternatione constitutus maximo perfusus sum gaudio recent(er) intelligens e lit[t]eris R(everen)d(issi)mi D(omi)ni lectoris³ ab Illustritate Vestra pro impressione dicti libelli f(lo)re nos 50. gratosissime resolutos esse, pro qua magna gratia, et singulari erga Vandalicam nationem amore supplex im(m)ortales refero grates Ill(ustrissi)mo D(omi)no Praesuli. Cum autem toties fatus libellus contineret preces matutinas ad SS.[sanctissimam] T(rinita)tem, dein orationes ad Deum Patrem, ad Deu(m) Filium, et Sp(iri)tum S.[anctum] scor-[sum], sive ad unaquamq(ue) Personam Divinam. Deinde officium de SS(antissi)mo Altaris sac(rament)to: tum orationes ante, et post confessionem, ita et ante, et post sacram com(m)unionem: item orationes sub toto sacro orari solitas, deniq(ue) orationes vespertinas, et quasdam miscellaneas, cum cantilenis in Adventu, S.[acra] Quadragesima allisq(ue) sacratoribus temporibus decantari consuetis, cum inqua(m) ista contineret, assurgeret, uti collimo, facile ad 15., et ultra phileras, ac consequent(er) etiamsi 600. duntaxat exemplaria imprimerent(ur), ad f(lo)re nos 100, et ultra assurgerent sumptus, hinc sup(p)lex oro Ill(ustrissi)mu(m) D(omi)num Praesulem, dignet(ur) me gratiose inviare, ubi mihi pulsandum esset, ut ad f(lo)re nos 50 ab Ill(ustrita)te Vestra gratosissime resolutos adhuc tantundem emendicare possi(m). D(omi)nus quidem Ill(ustrissi)mus Comes Michaël de Nadasd in autumno proxime evoluta erga mea(m) sup(p)licationem se ap(p)romisit aliquid resoluturu(m), ast cum nulla(m) suo officiali exhibuerit com(m)issionem, vereor ne mutaverit intentu(m). Por(r)o pro dicto libello pueri, qui ja(m) emergerunt e studiis trivialibus, nec habent animu(m) altiora petendi studia, suspirant cordialit(er), utinam, desiderio eorum satisfaciendi, et majorem Dei gloriam promovendi quantocy[! = i]us se se offer(r)et occasio. Caeterum dum cognatum meu(m) Nicolaum⁴ sup(p)lex offero sub gratosam protectionem Ill(ustrissi)mi D(omi)ni Praesulis, quatenus eundem in locum fuiti instructoris ad orphanotrophium Ginsiense clement(er) recipere n(on) dedignet(ur) Ill(ustri)tas Vestra, pretiosissimis favoribus, ac magnificis gratiis com(m)endatus sup(p)lici cum veneratione emorior

Ill(ustrissi)mi, ac Re(vere)nd(issi)mi D(omi)ni Praesulis, D(omi)ni Patroni mihi gratos(issi)mi

Infimus Capellanus Nicolaus
Küzmičs Par(ochus) Sz.[ent]
Benedekiensis. (Manu propria.)

Raptim die 15ta Februarii 1783 in Valle Ivanócz.

Küzmičs.

15^a Febr(uarii) 783.

Presvetli in prečastiti gospod škof,
meni zelo naklonjeni gospod zavetnik!

Dve leti¹ bosta kmalu, ko sem Vaši presvetlosti z vso ponižnostjo ustno odkril svojo namero glede natisa nekakšne molitvene knjižice² v našem jeziku, katere prevod mi je Vaša presvetlost ob isti priliki tudi blagovolila milostno dovoliti; vendar pa priznam, da sem doslej na čisto izpisal le štiri pole, ker nikakor nisem mogel najti zavetnika. Ko sem bil zaradi tega ves potrft, me je nedavno z največjim veseljem navdala novica iz pisma prečastitega gospoda lektorja,³ da je Vaša presvetlost preblagohotno izplačala 50 florenov za natis te knjižice; za ta velikodušni dar in za izredno ljubezen do slovenskega naroda vdano izrekam presvetlemu gospodu škofu neminljivo zahvalo. Ker pa bo ta tolikokrat omenjena knjižica obsegala jutranje molitve k presveti Trojici, nato molitve k Bogu Očetu, k Bogu Sinu in k Svetemu Duhu posebej, se pravi k vsaki božji osebi, dalje češčenje presvetega oltarskega zakramenta, pa molitve pred spovedjo in po njej ter prav tako molitve pred svetim obhajilom, po njem še molitve, navadne med vsem svetim opravilom, ter končno večerne molitve in še nekaj raznoterosti, s pesmimi, ki se po navadi pojejo v adventu, ob štiri-desetdnevem postu in ob drugih svetih časih, ker bo torej, ponavljam, knjižica obsegala vse to, bo narasla, kot predvidevam, kar na 15 ali še več pol, ustrezno pa se bodo dvignili tudi stroški na 100 ali več florenov, čeprav bi natisnili samo 600 izvodov. Zato vdano prosim presvetlega gospoda škofa, naj me milostno blagovoli napotiti, kjer naj potrkam, da bi mogel naberačiti še tisto razliko od 50 florenov, ki jih je preprijazno nakazala Vaša presvetlost. Presvetli gospod grof Mihael Nádasdy mi je sicer na mojo prošnjo pravkar minule jeseni obljubil, da bo nekaj prispeval, toda ker svojemu uradniku ni dal glede tega nobenega naročila, se bojim, da ni spremenil svojega sklepa. Nadalje, srčno si želijo te knjižice dečki, ki so se že izkopali iz osnovnega šolanja, nimajo pa poguma, da bi se lotili višjega; o da bi se jim čimprej ponudila prilika, da bi mogli svojim željam ustreči in razširjati večjo božjo slavo. Sicer pa, ko svojega sorodnika Nikolaja⁴ vdano izročam blagohotnemu varstvu presvetlega gospoda škofa, zato da bi Vaša presvetlost ne odklonila, da ga dobrotno sprejme v sirotišnico v Köszezu na mesto bivšega inštruktorja, se priporočam predragoceni naklonjenosti in velikodušni blagohotnosti ter ostajam v vdanem spoštovanju

¹ Dve leti bosta kmalu = torej je že v drugi polovici februarja leta 1781, komaj je dokončal z rokopisom molitvenika *Pomouč belěžnim*, začel Küzmič sestavljati svoj drugi molitvenik: *Knigo molitveno*.

² Ta molitvenik je izšel leta 1783 in res s takšno vsebino, kot jo je v tem dopisu Küzmič razložil svojemu škofu, da bodo v njem razen molitev tudi pesmi.

³ Ta lektor je bil kanonik somboteljskega kapitlja dr. *István Boros*. Razen škofa je tudi on velikodušno gmotno podprl izid nekaterih Küzmičevih knjig. Ta za *prekmursko katoliško slovstvo zaslužni mož* je bil rojen 16. junija leta 1745 v Gasztonyu. Filozofijo je študiral v Budimu, eno leto bogoslovje v Györu, nato kot gojenec kolegija Germanicum-Hungaricum v Rimu, kjer je doktoriral. Po vrnitvi je bil ceremoniar pri škofu Zichyju v Györu, leta 1773 je postal župnik v Szanyu, leta 1777 kanonik v somboteljskem kapitlju, leta 1783 prošt. Umrl v Sombotelju dne 23. februarja 1797. (Géfin III, str. 45–46.)

⁴ Ta nečak je bil Nikolaj Küzmič. Glej III. pismo, op. 1.

Presvetlega in prečastitega gospoda škofa, meni zelo naklonjenega gospoda zavetnika

najneznatnejši kaplan Mikloš
Küzmič, župnik svetobenediški
(svojeročno).

Na hitro, dne 13. februarja 1783 v dolini Ivanócz.

Küzmič.

13. februarja 1783.

XXIII. — 18. marca 1783.

Illustrissime, ac Reverendissime Domine, Domine
Praesul, Domine, Domine Patrone nobis Gratosissime, Faventissime!

De gratioso Illustritatis Vestrae jussu Cantilenam ex Hungarico exemplari in nostrum idioma translata magno fateor sudore jam tandem aliquando Ill(ustrissi)mo D(omi)no Praesuli devotissime offero, cujus impressionem siquidem D(omi)ni Parochi unanimiter anhelant, una mecum demisse sup(p)licant Ill(ustrita)ti Vestrae, quatenus eadem typis mandare non dedignet(ur) Ill(ustrissi)mus D(omi)nus Praesul, ut quantocy[! = i]us et [jam] nostrae nova concinendi methodo resonent ecclesiae. Ast quid dicent Luthericolae? vereor sane, ne sublati aliis eorum(m) cantilenis et abalienationem a missae sacrificio, et aversionem catholicae religionis concipiant,¹ praesertim ad SS.[anctissimam] T(rinita)tem, ad S.[anctum] Benedictum &(et) Martyáncz, ubi adhuc dura supersunt pectora; in aliis eni(m) ecclesiis facile introducet(ur) pius iste concinendi modus.

Alterum est, quod cum in Libello Alphabeticom² nostro Vandalico desit Modus ministrandi, seu sacerdoti celebranti assistendi, qui est magnus defectus, siquidem ministrationem pueri ad(d)iscere n(on) possint, ad quem defectum sup(p)lendum descriptum hiece praedictum modum ministrandi sup(p)lex offero Illustritati Vestrae, et humillime exoro Ill(ustrissi)num Praesulem, quatenus eadem occasione, qua Cantilena(m) typographo submissura est Ill(ustrita)tas Vestra, hanc quoque exiguitatem ad eundem transponi facere, et suo gratioso patrocinio fovere n(on) dedignet(ur) Ill(ustrissi)mus D(omi)nus Praesul. Ex hoc Ap(p)endice Libelli Alphabetici 600 sufficient exemplaria.³ Caeterum dum resolutiones casus pro 1° trimestri anni cur(r)entis humillime praesento Illustritati Vestrae, pretiosissimis favoribus, ac amplissimis gratiis, potentissimo(ue) patrocinio me, meaq(ue), quae ja(m) supra sup(p)lex recom(m)endavi, ultronee demississime com(m)endans, humillima cum subjectione, et devota cum veneratione in aeternu(m) persevero, ac emorior.

Illustrissimi, ac Reverendissimi D(omi)ni Praesulis, D(omi)ni Patroni Gra(tiosissimi)

Infimus, ac indignus
Capellanus Nicolaus Küzmičs
Par.(ochus) Szent Benedekiensis
(manu propria).

Raptim die 18va Martii 1783 in Valle Ivanócz

par.(ochus) S.[ancti] Benedicti.

18va Mar.(tii) 1783.

Presvetli in prečastiti gospod škof,
naš zelo naklonjeni in darežljivi gospod zavetnik!

Pesmarico, ki sem jo na blagohotni ukaz Vaše presvetlosti, priznam, z velikim naporom prevedel iz madžarskega primerka v naš jezik, naposled vendarle z vso skromnostjo izročam presvetlemu gospodu škofu; gospodje župniki zares enodušno hrepene po njenem natisu in zato skupaj z menoj vdano prosijo Vašo presvetlost, naj presvetli gospod škof ne odkloni poslati pesmarico v natis, da bo čimprej tudi v naših cerkvah odmevalo ob novem načinu petja. Toda kaj bodo rekli Lutrovi častilci? Zares se bojim, da se ne bodo zaradi ukinitve njihovih drugačnih pesmi odtujili tako daritvi svete maše kot tudi odvrnili od katoliške vere,¹ zlasti pri Sv. Trojici, pri Sv. Benediktu in v Martjancih, kjer so še vedno ostala trda srca; v drugih cerkvah bo namreč lahko uvesti ta pobožni način petja.

Kot drugo bi omenil, da v naši slovenski Abecedni knjižici² manjka način ministriranja, to je strežbe duhovniku, ki mašuje; to je velika pomanjkljivost, saj se dečki sicer ne morejo naučiti ministriranja. Da bi omenjeno pomanjkljivost odpravili, zato tukaj vdano izročam Vaši presvetlosti prej omenjeni način ministriranja in z vso skromnostjo prosim presvetlega gospoda škofa, da ob isti priložnosti, ko bo Vaša presvetlost poslala tiskarju pesmarico, odredi tudi, da bo tja poslana še ta malenkost, ki naj jo presvetli gospod škof ne odkloni podpreti s svojim blagohotnim varstvom. Tega dodatka Abecedne knjižice bo dovolj 600 izvodov, veliko več pa bo potrebnih izvodov gori omenjene Pesmarice.³ Sicer pa, ko z vso ponižnostjo izročam Vaši presvetlosti rešitve kazusa za prvo trimesečje tekočega leta, priporočam sebe in svoje zadeve, ki sem jih že zgoraj ponižno priporočil, še posebej in najvdaneje predragoceni naklonjenosti, neizmerni blagohotnosti in premogočnemu varstvu ter za vedno vztrajam in ostajam v najgloblji predanosti in z vdanim spoštovanjem.

Presvetlega in prečastitega gospoda škofa, zelo naklonjenega gospoda zavetnika

najneznatnejši in nevredni kaplan
Mikloš Küzmič, župnik
svetobenediški (svojeročno).

Na hitro, dne 18. marca 1783 v dolini Ivanócz

Župnik pri Sv. Benediktu.
18. marca 1783.

¹ Mikloš Küzmič tu misli na tiste cerkvene pesmi v svoji dekaniji, ki so bile skupne katoličanom in evangeličanom. Ko so namreč vodstvo prekmurskih župnikov prevzeli luteranski ali kalvinski dušni pastirji, so ohranili precej katoliških cerkvenih pesmi ob svojih novih luteranskih. Ko so pa te župnije prešle zopet v roke katoliških duhovnikov, so ti v cerkvah ohranili tudi luteranske pesmi. Te skupne pesmi so torej še v Küzmičevem času vezale prekmurske katoličane in evangeličane v neko bratsko skupnost. To je prišlo posebno do izraza v župnijah Nédela, Sv. Benedikt in Martjanci; torej v župnijah, kjer je bivalo posebno veliko število evangeličanov.

² Ta abecedna knjižica je bil Miklošev *Slovenski silabikár*.

³ Ni znano, ali je bil ta Modus ministrandi ob tej priliki natisnjen. Najbrž ne.

XXIV. — 8. maja 1783.

Illustrissime, ac Reverendissime Domine, Domine Praesul,
Domine, D(omi)ne mihi Gratosissime, ac Patrone Benignissime!

Unum¹ e duobus pueris nupernis meis lit[t]eris humillime Illus(trita)ti Vestrae com(m)endatis melioris capacitatis, ac bonae spei, per Eandem Illustritatem Suam ad orphanotrophium Ginsiense susceptum, ac clement(er) admissum hisce devotissime offero Illustrissimo D(omi)no Praesuli, quem ut magnificis suis favoribus fovere n(on) dedignet(ur) Ill(ustri)tas Vestra, etiam, atq(ue) etiam sup(p)liciter exoro. Alterum autem, qui de facto admitti n(on) poterat, ultronee humillime sub potentissimu(m) patrociniu(m) Ill(ustrita)tis Vestrae recom(m)endo, qui lachry[! = cri]mas fundere necdum cessat, quod cum socio recipi n(on) potuerit.

Quod autem Ill(ustrissi)mus D(omi)nus Praesul n(on) solum gratiose dignatus fuerit resolvere pro impressione Precatorii Libelli nostro idiomate imprimendi f(lo)re)nos 50, verum etiam novitus ad versionem S.[acrorum] Codicum nos exstimulare n(on) dedignet(ur), im(m)ortales sup(p)lici corde, et animo defero grates Ill(ustrita)ti Vestrae pro mangnifico hocce in nos affectu. Quod opus licet sit difficillimu(m), Divina nihilominus adjuvante gratia illud ag[g]redi cum concursu D(omi)nor(um) Parochorum M.[ura] Szombathiensi,² et Viz-Lendvensi,³ constitui animo ad majorem Dei gloriam. Verum tamen vix ante autumnu(m), nam quoad Libellum Precatorium nimiu(m) retardatus sum, siquidem recent(er) primo ad iteratam mea(m) sup(p)licationem ab Ill(ustrissi)mo D(omi)no Comite Nadasdy perceperi(m) resolutos 50 f(lo)re)nos; Unde de facto e fragmentis collectae preces⁴ in purum, et ordinem mihi deducendae sunt. Ut tamen impressio per partes inchoari possit, post unu(m) mensem intendo vadere Sopronium, ut cum typographo de omnibus concludere valeam.

Quod cum absq(ue) facultate Ill(ustrissi)mi D(omi)ni Praesulis fieri nequeat, sup(p)lex oro Ill(ustrita)tem Vestram, n(on) dedignet(ur) mihi gratiose facultate(m) concedere pro omni eventu, ne fors tali tempore me ascendere contingeret, quo Ill(ustri)tas Vestra alioru(m) excur(r)ere dignaret(ur). Verum ut revertar ad versionem S.[acrae] Scripturae, cum illa(m) absq(ue) adminiculo, et Hungaricor(um),⁵ et Croaticor(um)⁶ Biblioru(m) ag(g)redi nequeam, de praeattactis S.[acris] Bibliis procurandis (: cum latina[m] duntaxat habea(m) prae manibus :) ponenda erit opera. Magnam sane nobis causavit confusionem praedicantius Surdensis Stephanus Küzemics, quod libros Novi Testamenti impressos,⁷ V.[eteris] autem Tes(tamen)ti in scriptis post fata sua reliquerit, et uti audio, et isti brevi lucem visuri cum Reformato Graduali;⁸ nos autem nunc primo excitamur, idq(ue) ipsu(m) Illustritati Vestrae in acceptis refer(r)e debemus. Caeterum dum insuper ad intertentionem Capellani pro resolutis gratiose f(lo)re)nis 50, et metretis siliginis 10. sup(p)lex refero grates Illustritati Vestrae, amplissimis favoribus, ac magnificis gratiis com(m)endatus humillima cu(m) veneratione emorior.

Ill(ustrissi)mi, ac Re(vere)nd(issi)mi D(omi)ni Praesulis, D(omi)ni mihi Gratosissimi

Infimus Capellanus Nicolaus

Küzemics Par.(ochus) Sz.[ent]

Benedek(iensis) (manu propria).

Reptim 8va Maii 1783 in Valle Ivanócz
Küzemics. 8va Maii 783.

Presvetli in prečastiti gospod škof,
meni zelo naklonjeni gospod in predobrotljivi zavetnik!

Enega¹ od obeh dečkov, ki sem ju v nedavnem svojem pismu priporočil Vaši presvetlosti kot bolj sposobna in obetavna, je Vaša presvetlost prevzela in blagohotno sprejela v sirotišnico v Kőszegu; s tem ga najvdaneje izročam prečastitemu gospodu škofu ter zopet in zopet živo prosim, naj mu Vaša presvetlost ne odkloni, da ga podpre s svojo plemenito naklonjenostjo. Drugega pa, ki zares ni mogel biti sprejet, še posebej najvdaneje priporočam premogočnemu varstvu Vaše presvetlosti, saj še zdaj ni nehal točiti solza, ker ni mogel biti sprejet skupaj s tovarišem.

Ker pa presvetli gospod škof ni blagovolil samo radodarno izplačati 50 florenov za natis Molitvene knjižice v našem jeziku, ampak nas tudi ne neha ponovno vzpodbujati k prevajanju svetega pisma, zato izrekam Vaši presvetlosti iz globine vdanega srca neskončno zahvalo za to plemenito čustvo do nas. Dasi je to delo zelo naporno, sem se vendar trdno odločil, da se ga lotim v večjo slavo božjo, ob pomoči božje milosti in ob sodelovanju gospodov župnikov iz Murske Sobote² in Sv. Jurija.³ Vendar pa bo to pred jesenjo komaj mogoče, kajti preveč sem se zakasnil pri Molitveni knjižici in šele pred kratkim sem tudi dobil na ponovno svojo prošnjo izplačanih 50 florenov od presvetlega gospoda grofa Nádasdyja. Moram pa molitve, ki so po drobcih dejansko povsod nabrane,⁴ na čisto prepisati in urediti. Da pa se bo tiskanje po delih le lahko pričelo, name ravam čez mesec dni oditi v Šopron, da se bom lahko o vsem pogovoril s tiskarjem. Ker se to ne more zgoditi brez dovoljenja presvetlega gospoda škofa, zato vdano prosim Vašo presvetlost, naj mi ne odkloni prijazno izdati dovoljenje za vsak primer, zato da bi se mi slučajno ne primerilo, da bi odpotoval ob takem času, ko bi Vaša presvetlost blagovolila oditi drugam. In da se vrnem k prevodu svetega pisma, se ga pač ne bom mogel lotiti brez pomoči tako madžarskih⁵

¹ Razen Petra Borkoviča so leta 1783 prišli v sirotišnico še sledeči dečki: Ivan Berke iz Ratkovec, Ivan Luttár iz Sebeborec in Ivan Malčič iz Kančovec, vsi trije konvertiti. Vecsey, str. 258, 366, 369.)

² Soboški župnik je bil Jurij Raffay.

³ Župnik Sv. Jurija je bil *Ivan Hüll*. Rojen je bil okrog leta 1736 v Krplivniku v župniji Gornja Lendava. Bogoslovje je študiral v Gyōru. Posvečen je bil okrog leta 1764. Kaplan je bil pri Sv. Juriju (1764—1765), župnik na Cankovi (1765—1779) in pri Sv. Juriju od 1779 do smrti dne 5. avgusta 1809. (Géfin III, str. 162.) Janko Šlebinger ima napačno, da je Hüll bil »gornjelendavski župnik« (SBL I, str. 598). To napako je prevzel tudi Ivan Zelko. (Iv. Zelko, Mikloš Kűzmič. — V. Novak, Franc Ivanocy. Prekmurska knjižica 1. Uredil V. Novak. V Soboti 1937, str. 9).

⁴ Pri sestavljanju svoje *Knige molitvene* je Mikloš Kűzmič uporabljal tudi hrvatske kajkavske molitvenike. O tem podrobneje ob drugi priliki.

⁵ Katoliškim Madžarom je oskrbel prevod sv. pisma jezuit *György Káldy*. Prvi natis je izšel na Dunaju leta 1626, ponatisa sta iz leta 1732 in 1782. (Index alter librorum bibliothecae hungaricae Francisci com. Széchyányi. Pestini 1800, str. 7. — Bangha Béla, Katolikus lexikon. I. kötet. Budapest 1931, str. 208.) Kűzmič si je najbrž želel dobiti v pomoč pri prevajanju katerega izmed teh novejših natisov Káldyjeve biblije.

kot hrvaških⁶ biblij in zato se bom moral potruditi, da si oskrbim prej omenjene biblije (: ker imam samo latinsko pri roki :). Zares veliko zmedo nam je povzročil predikant v Šurdu Štefan Küzmič⁷ s tem, da je natisnil knjige Novega zakona, knjige Starega zakona pa je po svoji smrti zapustil v rokopisu, in kot slišim, bodo tudi te v kratkem prišle na svetlo obenem z reformiranim gradualom.⁸ Mi pa se šele zdaj zbudamo in prav to moramo prišteti med zasluge Vaše presvetlosti. Sicer pa, ko se poleg tega ponižno zahvaljujem Vaši presvetlosti za izplačanih 50 florenov in za 10 mernikov pšenice, namenjenih vzdrževanju kaplana, se priporočam neizmerni blagohotnosti in velikodušni naklonjenosti ter ostajam v najglobljem spoštovanju.

Presvetlega in prečastitega gospoda škofa, meni zelo naklonjenega gospoda
najneznatnejši kaplan
Mikloš Küzmič, župnik pri
Sv. Benediktu (svojeročno).

Na hitro, 8. maja 1785 v dolini Ivanócz

Küzmič.

8. maja 1785.

XXV. — 17. februarja 1789.

Illustrissime, ac R(everen)d(issi)me Domine D(omi)ne Praesul,
D(omi)ne, D(omi)ne mihi Gratosissime!

Annua de Districtu hocce Tóthszágheinsi informationem isthinc advolutam demississime offero Ill(ustrita)ti Vestrae.

Curiam parochialem M.[ura] Szombathiensem 4ta cur(e)entis modo mensis fatali incendio absumptam esse n(on) dubito jam in(n)otuisse Ill(ustrita)ti Vestrae, e licitatione nihilominus remansae substantiae provenisse f(loreno)s 486^l humillime significo Ill(ustrita)ti Vestrae, quam pecuniam parochiani vellent convertere in reaedificationem domus parochialis, quae cum ante aliquot annos magnis parochianor(um) impensis ex[s]ur[r]exerit, nullatenus disponi possunt ad reaedificationem ejusdem. Hinc D(omi)nus Administrator incolatu(m) suum posuit in domo Ludi-Rectoris, P.[ater] autem Toplak² qua Cooperator in domo D(omi)nae Babosianae degit; ac proinde parat reverti ad Monasteriu(m). Dignit(ur) Ill(ustrita)s Vestra agere, humillime oro, ut saltem cubicula pro parte D(omi)nor(um) Administratoris, et Cooperatoris quo celerius praeparent(ur), ambo eni(m) vehement(ur) consternati sunt, quod n(on) habeant accomodum suo

⁶ Značilno je, da si je Küzmič želel imeti za pomoč pri prevajanju sv. pisma tudi hrvaško biblijo. Toda Hrvati so dobili svoj popolni prevod celotne biblije šele leta 1851 (v šestih knjigah — Peter Katančič). Imeli so pa številne natise nedeljjskih in prazničnih evangelijev ter beril. (Hrvatska enciklopedija. Svezak II. Zagreb 1941, str. 492—494.)

⁷ Štefan Küzmič je izdal svoj *Nouvi zakon* leta 1771.

⁸ Reformirani gradual. Mikloš misli na »*Nouvi Gráduvál*« *Mihála Pakoša*, ki je pa izšel šele leta 1789 v Sopronu, (SBL I, str. 22). Pripravil ga je pa že Števan Küzmič, o čemer je Mikloš K. slišal tako, kot o njegovem prevodu Stare zaveze.

statui locum habitationis. Dolendum sane esset, si R.[everendum] P.[atrem] Toplák Vandalia am(m)itteret, caeteroquin pauca habens subjecta hujus linguae gnara. Audio inquisitionem peragi per D(omi)num Fiscalem Alsó-Lendvensem adversus D(omi)num Grahovetz Parochum Bagonyiensem,³ qui si resignaret, n(on) dedignet(ur) Ill(ustri)tas Vestra vel eunq(ue) pro Administratore vel dictu(m) P.[atrem] Toplak constituere, donec habitatio in M.[ura] Szombath praeparata fuerit, ne ad Monasteriu(m) revertat(ur), v(el) ad Dioecesim Zagrabiensem transeat. —

Libelli Alphabetici deficient, demisse sup(p)lico, dignet(ur) Ill(ustri)tas Vestra mihi notificare, num in Ex.[celso] C.[aesareo] Regio [decreto] ap(p)robatum sit nostru(m) alphabetum;⁴ sin minus, quid agendum? ne ob defectum libellorum evacuent(ur) scholae Vandalicae. Hac occasione autem Libellos Catecheticos, si qui essent adhuc in archivio Ill(ustrita)ti Vestrae, n(on) dedignet(ur) mihi submittere Ill(ustri)tas Vestra, ut pueris petentibus illis succur(ere) possim.

Stolam baptismalem non(n)ulli D(omi)ni Parochi Dist(ri)ctuales adhuc dum desumunt, num et imposteru(m) desum(m)i possit eadem stola, dignetur Ill(ustri)tas Vestra nos clement(er) informare. Ministri acatholici, quamvis ipsis non sit ap(p)lacidata, absq(ue) scrupulo ac[c]urate desum(m)unt. Recenter mihi relatum est, et quidem per Ministru(m) Tóth-Keresthuriensem⁵ D(omi)nos Parochos in vicinia nostra Dist(ri)ctus Also-Lendv(ensis) minorennes orphanos absq(ue) annutu D(omi)nor(um) Ter[r]estriu(m) passim copulare, quae relatio nu(m) veritate nitat(ur), ambigo quidem, attamen ne quo casu er(r)ent, dignet(ur) Ill(ustri)tas Vestra circularit(er) admonere, et reflectere ad Patentales Suae Ma(ies)ti(a)ti.

Relationes intuitu Capellaniae localis Csöpinzensis,⁶ prout et Cooperaturae Tissinensis⁷ proxime submissurus sum Ill(ustrita)ti Vestrae, ut primum nimiru(m) percepero declarationes a D(omi)nis Ter[r]estribus, quae relatione(m) mea(m) unice retardant.

Intuitu autem Barkócz,⁸ et Deklesin⁹ humillime mihi expeto informatione(m) ab Ill(ustrita)te Vestra, num videlicet relatio dari possit de Deklesin, cu(m) ibidem ja(m) eccl(esi)a praeexistat, aut de Bárkócz invitis licet poss(essio)nis Bárkócz incolis intuitu Capellaniae localis.

Caeterum pretiosissimis favoribus, ac magnificis gratiis humillime com(m)endatus sup(p)lico cu(m) veneratione persevero

Ill(ustriss)mi, ac R(everen)d(issi)mi D(omi)ni Praesulis, D(omi)ni Grat(i)os(issi)mi

Infimus Capellanus Nicolaus
Küzmits Par.(ochus) Szent-
Bened(ekiensis) (manu propria).

In valle Ivanócz 17^a Febr(uarii) 789.

P.[ost] S[criptum] Exiguum quoq(ue) numeru(m) convertito(r)um humillime praesento Ill(ustrita)ti Vestrae; ast in modernis circumstantiis, ubi Ministri adsunt, specialis est haec Dei gratia.

D.[omino] Nicolao Küzmits
R[esponsum] 21^a Febr(uarii) 789.

Presvetli in prečastiti gospod škof,
meni zelo naklonjeni gospod!

Najvdaneje izročam Vaši presvetlosti letno poročilo o tem slovenskem okraju, priloženo temu pismu.

Ne dvomim, da je Vaša presvetlost že izvedela, da je 4. tega meseca pogubni požar uničil murskosoboško župnišče; z vso ponižnostjo sporočam Vaši presvetlosti, da se je nabralo na dražbi imetja, ki je kljub vsemu ostalo, 486 florenov,¹ in ta denar bi hoteli župljani uporabiti za ponovno zgraditev župnijske hiše, ker jih ni mogoče pripraviti, da bi jo sami ponovno postavili, ker je pač bila zgrajena pred nekaj leti ob velikih stroških župljanov. Zato se je gospod župnijski upravitelj naselil v organistovi hiši, pomočnik oče Toplak² pa prebiva v hiši gospe Babos, pa se spričo tega pripravlja na vrnitev v samostan. Z vso ponižnostjo prosim, naj Vaša presvetlost blagovoli kaj ukreniti, da bi se čimprej lahko pripravili vsaj sobici za gospoda župnijskega upravitelja in pomočnika; oba sta namreč močno prizadeta, ker nimata bivališča, primernega svojemu stanu. Zares bi bilo obžalovanja vredno, če bi Slovenska krajina izgubila časti-tega očeta Toplaka, ko ima že tako premalo osebja, ki bi znalo ta jezik. Slišim, da dolnjelendavski gospod davkar vodi preiskavo proti bogojanskemu župniku gospodu Grahovcu;³ če bi se le-ta odpovedal, naj Vaša presvetlost ne odkloni, da bi imenovala za upravitelja ali njega ali pa omenjenega očeta Toplaka, dokler ne bi bilo pripravljeno stanovanje v Murski Soboti, zato da bi se ne vrnil v samostan ali pa prešel v zagrebško škofijo.

Abecednih knjižic zmanjkuje; vdano prosim, naj mi Vaša presvetlost sporoči, ali je naša abeceda potrjena v visokem cesarsko kraljevem odloku,⁴ in če ni, kaj naj storimo, da se slovenske šole zaradi pomanjkanja teh knjižic ne bi izpraznile. Ob tej priliki pa naj mi Vaša presvetlost ne odkloni poslati Katekizme, če jih je še kaj v arhivu Vaše presvetlosti, da bi mogel ustreči otrokom, ki si jih žele.

Nekateri gospodje župniki tega okraja še vedno jemljejo krstno štolnino; Vaša presvetlost naj nam blagovoli prijazno sporočiti, ali je dovoljeno to štol-

¹ Na dražbi so prodali zapuščino dne 19. januarja 1789 umrlega soboškega župnika Jurija Raffayja, kolikor so je rešili ljudje ob požaru iz župnišča dne 4. februarja 1789.

² *Dominus administrator* je po Raffayjevi smrti bil v Murski Soboti Mikloš Miholič. Rojen je bil leta 1758 na Tišini, kjer je bil njegov oče kantor in učitelj. V mašnika je bil posvečen leta 1784. Kaplan je bil v Beltincih, v Turnišču in v Murski Soboti, kjer je postal tudi župnijski upravitelj; umrl je kot župnik v Bogojini 31. marca 1794. (Géfin III, str. 269.) — *Pater Toplak* je bil frančiškan. Zaradi pomanjkanja duhovnikov so v Küzmičevem času v raznih župnijah v Prekmurju bili v duhovno pomoč frančiškani, med njimi je bil tudi p. Januarij Toplak. Rojen je bil na Kóbilju 19. novembra 1743 in krščen je bil na ime Štefan. Postal je na Hrvatskem frančiškan. Posvečen je bil leta 1768, umrl je 2. decembra 1807 v Zagrebu. Deloval je v raznih župnijah v Prekmurju, npr. v Turnišču, Beltincih, Murski Soboti, Nédeli.

³ *Franc Grahovec* je bil rojen v Veliki Kaniži (Nagy Kanizsa) okrog leta 1750. Bogoslovje je študiral v Zagrebu, posvečen je bil okrog leta 1775. Med drugim je bil tudi kaplan v Turnišču, Murski Soboti. V Bogojini je bil od leta 1784 do 1790, ko je šel v pokoj in do smrti živel v Szepetneku (†1793). (Géfin III, str. 118.)

⁴ Küzmič vprašuje škofa, ali je že prišlo dovoljenje, da se sme ABC knjižica prevesti v slovenščino.

nino jemati tudi v prihodnje. Nekatoliški duhovniki jo jemljejo brez pomislekov in dosledno, čeprav jim ni bila odobrena. Pred kratkim mi je bilo sporočeno, in sicer po križevskem pastoru,⁵ da gospodje župniki v naši sosesčini dolnjelendavskega okraja kar povprek poročajo mladoletne sirote brez privoljenja zemljiških gospodov; sicer dvomim, da bi to sporočilo ustrezalo resnici, toda zato, da se morda ne bi motili, naj jih Vaša presvetlost le blagovoli z okrožnico opomniti, naj se ozirajo na razglase Njegovega veličanstva.

Poročila za krajevno kaplanijo v Čepincih⁶ kot tudi za tišinsko⁷ kaplansko mesto bom čimprej poslal Vaši presvetlosti, brž ko namreč dobim izjave zemljiških gospodov, ki so edini vzrok zakasnitve mojega poročila.

Glede Bakovce⁸ in Dokležovja⁹ pa najvdaneje pričakujem obvestila Vaše presvetlosti, ali je namreč za Dokležovje treba dati poročilo, ko je cerkev tam že od poprej, ali za Bakovce, čeprav prebivalci naselja Bakovci krajevne kaplanije ne marajo.

Sicer pa se najponižneje priporočam predragoceni naklonjenosti in velikodušni blagohotnosti ter ostajam z vdanim spoštovanjem.

Presvetlega in prečastitega gospoda škofa, zelo naklonjenega gospoda
najneznatnejši kaplan Mikloš
Küzmič, župnik pri Sv.
Benediktu (svojeróčno).

V dolini Ivanócz 17. februarja 1789.

Pripis. Z vso skromnostjo navajam Vaši presvetlosti tudi pičlo število spreobrnjenecv; toda v sedanjih okoliščinah, ko so navzoči pastori, je to posebna milost božja.

Gospodu Miklošu Küzmiču.

Odgovor 21. februarja 1789.

XXVI. — 21. februarja 1789.

D.[omino] Nicolao Küzmits

R(everen)de D(omi)ne Paroche, et V[ice]A[rchi]Diacone!

Ex annuali Praet(itula)tae D(ominationis) V(est)rae de districtu suo informa(tio)ne non sine solatio intellexi cunctos DD.[dominos] Parochos &(et) Capellanos muneri suo pastoralis diligenter satisfacere, et vitam irreprae[!=e]hensibilem ducere. Sed majus adhuc mihi gaudium ex numero 23. convertitorum accessit, qui in Districtu Praet(itula)tae D(ominationis) V(est)rae per ineffabilem Dei misericordiam, et sedulam Parochorum cooperationem fidem catholicam susceperunt. Pro qua miserationis Divinae clementia sicut Deo bonorum om-

⁵ Tóth-Keresztur = Križevci v Prekmurju. Pastor je bil Mihael Bakoš.

⁶ Csöpinz = Čepinci. Namera je bila, da bi v Čepincik bil stalni dušni pastir.

⁷ Tissina = Tišina.

⁸ Barkócz = Bakovci.

⁹ Deklesin = Dokležovje. Vas je bila v beltinski župniji in v dolnjelendavski dekaniji. Vidimo, da je dekan Küzmič urejeval s škofom tudi nekatere stvari v dolnjem Prekmurju, npr. v Bogojini in v Dokležovju.

niu(m), praeprimis autem spiritus boni largitori gratias sum(m)as ago, ita cunctos animar(um) curatores ad convertendos tam haereticos, qua(m) vero degeneres catholicos tanto magis hortor, quod nullum neq(ue) Deo gratius, neq(ue) sibi utilius et gloriosius opus animar(um) conversione praestare possint.

De exusta domo parochiali Muraj Szombathien(si) plurimu(m) doleo, et de circumstantiis ejusdem incendii quanam videlicet ratione, ubi primu(m), et an, ex cujus incuria exustu(m) sit? uberius informari cupio. Veru(m) ut floreni 486. ex remanente defuncti Parochi substantia collecti ad reparandam domum parochialem convertant(ur), vix ac ne vix quid(em) consentire potero, cu(m) ea pecunia ad hae[! = e]redes spectet, qui sine clara culpa, si nimiru(m) causa incendii non fuerant, juste privari nequeunt. Equid(em) parochianis et respective etiam Ill(ustrissi)mo D(omi)no Patrono¹ difficulter accidit exinstar domu(m) parochialem iterum restaurare, sed hoc onus casu sicut per accidens iisdem evenit, quemadmodum evenire potuisset, si eadem domus vel coelo tacta, vel turbine ventor(um) subruta fuisset. Nihil itaq(ue) aliis reliquu(m) est, quam ut Praet(itula)ta D(ominatio) V(est)ra, et D.[ominus] Administrator² domus parochialis restaurationem tam apud D(omi)num, quam apud parochianos urgeant, quatenus ambo quantocy[! = i]us manum operi admoveant. Inter caeteros tristes hujus incendii effectus mihi relatam est libros parochiales, utpote Baptisator(um), Copulator(um) et Mortuor(um), Encyclicar(um), et Resolution(um) casuum igne consumptos esse. Quod quemadmodum inter maxima damna reputandu(m) est, ita ut hoc quaqua ratione reparari possit, Praet(itula)tae D(ominatio) V(est)rae committendum esse duxi, ut cum concursu D(omi)ni Administratoris novos libros Baptisator(um), Copulator(um), Mortuor(um) et Encyclicar(um), si non aliunde ex cassa ecclesiae comparet, et illos quor(um) ([ob robu:] Baptismi, Matrimonia et Mortes) humano sufficienti testimonio comprobari potuerint, cu(m) respectiva et verosimili diei et anni denotatione inscribat ([ob robu:] et Encyclicas inseri curet). Hoc quippe modo multor(um), et genealogiae, ac multis occurrentis quaestionibus et necessitatibus consuletur et ingratae sequelae praepedientur.

R(everend)um Patrem Toplák omnino in Dioecesi mea reservabo, et si futurus Parochus Muraj Szombathien(sis) eundem non retinuerit, ad alia(m) capellaniam illico dispona(m), im[m]o intra breve temporis spatium praevideo illu(m) Parochu(m), vel Capellanu(m) localem futurum.

Novus Alphabeti libellus Budae⁴ nunc in linguam Vandalicam transponetur, ac vel ibi, vel Sabariae imprimet(ur); qui si prodierit, Praet(itula)tae D(ominatio) V(est)rae significabo. ([Prečrtano:] Catecheticos autem libellos hac occasione transmittito.) Stulam baptismalem D(omi)ni Parochi contra B.[enigmam] ordinationem Re(gi)am desum(m)ere nequeunt, minus autem minorens orphanos subditos absq(ue) consensu DD.[dominorum] terrestriu(m) copulare valent. Hinc Praet(itula)ta D(ominatio) V(est)ra eosdem de utroq(ue) capite nomine meo serio admoneat, ut tam a stola baptismali desumenda, quam vero a minorensibus orphanis subditis sine consensu d(omi)nali copulandis desistant, nisi se gravi animadversioni exponere velint. Quod si I.[nsignis] Co(m)itatus aut altiores instantiae cognoverint ministros acatholicos stulam baptismalem desumere, ii quoq(ue) procul dubio non levem cry[! = i]sim subibunt.

Relationes Capellaniae localis Csopintziensis et Cooperaturae Tissinen(sis) praestolor, circa Barkocz autem et Deklesin eam opinionem depromant, qua

spectatis rerum, tempor(um) ac personar(um) circumstantiis animabus maxime p(ro)ficua fuerit. Caeterum paternam benedictionem impertiens jugi p(ro)pen- sione maneo

Praet(itula)tae D(ominationis) V(est)rae

[Zgoraj pred sklepom besedila:]

Nicolao Kūzmits

Exped.(ditum) 21^a Febr.(uarii) 789

AVTOR JEM

Prispevki za *Slavistično revijo* naj bodo pisani v slovenščini (izjemoma tudi v drugih slovanskih jezikih ali v angleščini, nemščini, francoščini, italijanščini).

Rokopisi, poslani uredništvu v objavo, naj bodo tipkani s širokim razmikom (30 vrstic po 62 črk na eno stran) in samo na eni strani trdega lista belega papirja. Vsak list naj ima na levi strani 3 cm širok prazen rob. Vse pripombe pod črto naj bodo na posebnem listu. Ležeči tisk se zaznamuje z eno črto, polkrepki z dvema, razprti s črtasto črto; navadna + črtasta črta pomeni ležeče razprto. Citati naj bodo zaznamovani z ».....«, prevodi, pomeni itd. pa z '.....'.

V sestavkih, pisanih z latiničo, naj se lastna imena (osebna, zemljepisna, predmetna itd.), citati, naslovi in primeri iz jezikov s cirilsko pisavo transliterirajo po naslednjih načelih:

Ukrajinski	г	h	Srbohrvatski	х	h
Srbohrvatski	ђ	d	Srbohrvatski	ц	dž
Ruski	е	e	Ruski	щ	šč
Ruski	ё	ě	Bolgarski	щ	št
Ukrajinski	я	je	Ruski	ъ	'
Ukrajinski	и	y	Bolgarski	ъ	ä
Ukrajinski	і	i	Ruski	ы	y
Ukrajinski	ї	ji	Ruski	ь	'
Ruski	й	j	Ruski	ѣ	ě
Srbohrvatski	љ	lj	Ruski	э	è
Srbohrvatski	њ	nj	Ruski	ю	ju
Srbohrvatski	ћ	č	Ruski	я	ja
Ruski	х	x			

Rokopis razprave naj ne presega 30 avtorskih strani, kritike 15, poročila 2—4. Jezikovno nedognanih rokopisov uredništvo ne sprejema.

Razpravi naj bo priložen povzetek v tujem jeziku (največ 2 avtorski strani) in posebno besedilo (v dvojniku) za sinopsis. To besedilo naj obsega do 9 tipkanih vrstic, informira pa naj o temi, uporabljeni metodi in rezultatih razprave.

Avtorji ob prvi objavi v SRL pošljejo odgovornemu uredniku svoj točni naslov (navesti je treba tudi občino) in številko žiroračuna (le-to tudi ob vseh eventualnih spremembah). Če jim žiroračuna ni treba odpirati/imeti, pošljejo uredništvu ustrezno izjavo. Nejugoslovanski sodelavci morajo za izplačilo honorarja odpreti poseben žiroračun v Jugoslaviji (ustrezne informacije daje Založba Obzorja).

Če prispevki tem določilom ne ustrezajo, jih uredništvo ne sprejema oz. njihovim avtorjem ne izplačuje honorarja.

Korekture je treba vrniti v 3 dneh.

Prispevke za SLAVISTIČNO REVIJO pošiljajte glavnima urednikoma za jezikoslovje oz. literarne vede. Roki za posamezne številke časopisa so: 1. december, 1. februar, 1. maj in 1. avgust.

V OCENO SMO PREJELI

- A. Schmaus*, Gesammelte/Abhandlungen, I, II; Sabrane slavističke i balkanološke rasprave III. Beiträge zur Kenntnis Südosteuropas und des Nahen Orients. Begründet von Rudolf Trofenik. Dr. Dr. Rudolf Trofenik, München 1971, 1971, 1973. 449 str., 478 str., 375 str.
- Gedenkschrift für Alois Schmaus*. Serta Slavica in memoriam Aloisii Semaus. Dr. Dr. Rudolf Trofenik, München 1971. 764 str.
- Krystyna Pomorska*, Themes and Variations in Pasternak's Poetics. The Peter de Ridder Press, Lisse 1975. 92 str.
- Charles E. Gribble*, Origins of the Slavic Short Version of the Life of Nifont. The Peter de Ridder Press. Lisse 1974.
- E. Toddes*, Mandel'stam i Tjutčev. The Peter de Ridder Press. Lisse 1974.
- Revue des études sud-est européennes*. Tome XII — 1974. No. 4. București. 451—620 str. — Tome XIII — 1975. No. 1. 162 str.